

TARTALOM

TANULMÁNYOK

- DR. BELOVICS ERVIN 5
A Büntető Törvénykönyvben nem szabályozott
büntetendőséget kizáró okok – II. rész

- DR. LŐRINCZY GYÖRGY 13
Javaslatok a vádképviselési statisztikai rendszer
radikális reformjára – II. rész

DISPUTA

- DR. KISS ANNA 33
Beszámoló az OKRI-ban, 2007. július 10-én megtartott
kerekasztal-beszélgetésről

FIGYELŐ – EGYESÜLETI HÍREK

- DR. FAZEKAS GÉZA 39
Bűnbe esett irodalmi hősök
(interjú dr. Kiss Annával)

FIGYELŐ – OKRI FIGYELŐ

- DR. LIGETI MIKLÓS 45
Büntető- és kriminálpolitika, illetve büntetőjog-alkotás
Magyarországon 1993–2003 között – IV. rész

FIGYELŐ – EURÓPAI KITEKINTŐ

- DR. MISI LÁSZLÓ 55
Európai mérce a büntetőeljárásban – III. rész

- JOBBÁGY DÁNIEL 63
Mediáció Dániában

JOG ÉS IRODALOM

DR. NAGY TAMÁS 69
Bevezető gondolatok a Jog és Irodalom tanulmányozásához

KÖNYVISMERTETŐ

DR. GAUSZ KRISZTINA 79
Recenzió dr. Bogár Péter, dr. Margitán Éva és dr. Vaskuti András
Kiskorúak a büntető igazságszolgáltatásban című könyvéről

KÖNYVAJÁNLÓ

SÜMEGINÉ DR. TÓTH PIROSKA 85
Válogatás a szakirodalomból

A BÜNTETŐ TÖRVÉNYKÖNYVBEN NEM SZABÁLYOZOTT BÜNTETENDŐSÉGET KIZÁRÓ OKOK – II. RÉSZ

1. A fegyelmezési jog gyakorlása

A külföldi kódexek – hasonlóan a magyar Büntető Törvénykönyvhöz – a fegyelmezési jogot nem szabályozzák.

A Csemegi kódex rendelkezése szerint „a házi fegyelmeire jogosított személy által annak gyakorlásában elkövetett könnyű testi sértés miatt büntetésnek nincs helye” (313. §). A korabeli ítélkezési gyakorlat e törvényhely alkalmazhatóságát alapvetően attól tette függővé, hogy az, aki a könnyű testi sértést megvalósította, törvény vagy „jogszokás” alapján jogosítva volt-e „a fegyelmet gyakorolni”. Ennek alapján fegyelmi joga volt például a szülőnek a gyermekei felett, a gazdának a cselédje felett, az iparosnak a tizenyolcadik évét meg nem haladott tanonca irányában.

A jelenlegi ítélkezési gyakorlat szerint a fegyelmi jog kizárólag a szülőt, illetve a pedagógust illeti meg. A fegyelmezési jog gyakorlásának terjedelmét illetően tekintettel kell lenni az Alkotmány, valamint a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény rendelkezéseire. Ez utóbbi jogszabály szerint a gyermeknek joga van az emberi méltósága tiszteletben tartásához a bántalmazással – fizikai, lelki erőszakkal – szembeni védelemhez.

A szülő alatt az örökbefogadót, a nevelőszülőt, a gyámot és a gondnokot is érteni kell. A fegyelmezési jog gyakorlása azonban testi sértést nem okozhat, vagyis az legfeljebb a tetteges becsületsér-

tésig terjedhet. Ez utóbbi esetben is kizárólag akkor mentesül a szülő a büntetőjogi felelősségre vonás alól, amennyiben a konkrét alkalommal társadalmilag kifejezetten elfogadott nevelési célból kerül sor a tettegességre. Az, hogy mi minősül elismert nevelési célnak egy adott korszakban, a társadalomban uralkodónak tekinthető pedagógiai nézetek, módszerek alapján dönthető el. Ugyanez vonatkozik a kényszerítés és a személyi szabadság megsértésének a törvényi tényállására is, azaz a szülő szintén csupán fegyelmezési okból foszthatja meg gyermekét, például a lakásba történő bezárással, a személyi szabadságától. Természetesen, ha a gyermek bántalmazása rendszeres, az emberi méltóságot súlyosan sértő, megalázó jellegű, a szülő bűncselekményt követ el.

A fegyelmezési jog gyakorlása a pedagógust is kizárólag nevelési célokból illeti meg, és az még a tetteges becsületsértésig sem terjedhet. A szóbeli becsületsértésért, valamint a személyi szabadság rövid idejű megfosztásáért, ha ezekre fegyelmezési okokból kerül sor, a pedagógus sem vonható büntetőjogi felelősségre. A pedagógus ugyanis nem csupán jogosult, de köteles is az oktatás eredményessége érdekében a tanóra rendjét biztosítani, illetve az ehhez szükséges fegyelmet fenntartani. E körben pedig megilleti az a jog, hogy a rendet ismételten súlyosan megzavaró tanulóval szemben intézkedjen. A bántalmazás szintjét el nem érő intézkedés pedig nélkülözi a társadalomra veszélyességet. (BH 1984. 388.)

A fegyelmezési jog álláspontom szerint egyre inkább elveszíti jelentőségét, napjainkra rendkívül szűk körre vonatkozik, illetve esetlegesen csupán „napok” kérdése, hogy a bírói gyakorlat is kizárólag a becsületsértést tekintse olyannak, amely még nevelési célzatú lehet.

E kizáró ok tehát ma már súlytalan, ezért törvényi megjelenítését szükségtelennek tartom. Legfeljebb a konkrét bűncselekménynél lehetne érvényesíteni, mint büntetendőséget kizáró egyéb okot. A normaszöveg megalkotása esetében sem lenne könnyű feladat, hiszen a diszpozíciószerű becsületsértés tekintetében társadalomra veszélyesség hiányára alapítottan kellene kizárni a büntetendőséget, amely társadalomra veszélyesség hiányát az képezné, hogy a becsületsértő kifejezés használatára nevelési célzatból került sor. Ez meglehetősen elgondolkodtató érvelés lenne, és feltehetően minden szakembert arra ösztönöznö, hogy ezen indokolás képtelenségére hívja fel a figyelmet. Annál is inkább, mert valójában a fegyelmezési jog kizáró okként való elismerése sokkal inkább a hagyományok, a „poroszos nevelés” elismerésén, sem mint a dogmatikai tantételeken alapul.

2. A jogszabály engedélye

A jogszabály engedélye ugyancsak kizárja az annak megfelelő magatartás tekintetében a büntetendőséget.

2.1. NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

A külföldi törvénykönyvek egy része a büntetendőséget kizáró okok körében szabályozza, különböző elnevezésekkel – például „jog gyakorlása”, „kötelesség teljesítése” – a jogszabály engedélyét, míg másik részük a magyar törvénykönyvhöz hasonlóan külön nem nevesíti.

2.1.1. *Az olasz jog*

Az 1991. július 1-jén hatályba lépett Olasz Büntetőtörvénykönyv „Jog gyakorlása vagy kötelesség teljesítése” megjelöléssel úgy rendelkezik, hogy valamely jog gyakorlása, jogszabályból vagy a közhatóság törvényes rendelkezéséből eredő kötelesség teljesítése a büntetendőséget kizárja. A jelenleg hatályos törvény 51. §-ának szövege szó szerint megegyezik a lefirtakkal. A törvény tehát a „jog gyakorlását”, illetve „a kötelesség teljesítését” nevesíti, ám amíg a jog gyakorlása tekintetében a normaszöveg nem tartalmaz egyéb rendelkezést tekintetben, hogy a kötelesség alapját mi képezheti, nem lehet kétségünk, hiszen az csupán a jogszabályból vagy a közhatóság rendelkezéséből származhat. Ez utóbbinak is törvényesnek, azaz a jogszabály rendelkezéseivel összhangban állónak kell lennie.

2.1.2. *A francia szabályozás*

A Code Penal 122. §-a szerint büntetőjogilag nem felelős az a személy, aki törvényi vagy rendeleti rendelkezés előírása vagy felhatalmazása alapján viszi véghez a cselekményt.

A francia megoldás tehát egyértelmű, így nem képezheti vita tárgyát, hogy csupán jogszabályi alapja lehet a büntetőjogi felelősség kizárásának.

2.2. A MAGYAR SAJÁTOSSÁGOK

A magyar Büntető Törvénykönyv az ismertetettekkel azonos, vagy azokhoz hasonló rendelkezést nem tartalmaz. A jogalkalmazói gyakorlat szerint azonban kizárja a társadalomra veszélyességet, amennyiben a diszpozíciószerű cselekmény tanúsítására a Büntető Törvénykönyvön kívül más jogszabály kifejezetten engedélyt ad, vagy ilyen cselekmény elvégzésére valakit jogszabály kötelez. Számos jogszabályi rendelkezés engedélyezi azon cselekmények végrehajtását, amelyek egyébként beleillenek valamely Különös Részi törvényi tényállásba. Így például a Be. 127. §-ának (3) bekezdése bárki számára lehetővé teszi, hogy a bűncselekmény elkövetésén tettenért személyt elfogja, azaz időlegesen megfossza a személyi szabadságától. Más kérdés, hogy az elfogott személyt haladéktalanul köteles átadni a nyomozó hatóságnak, illetve, amennyiben erre nincs mód, a rendőrséget kell értesítenie. A Be. a bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság számára is lehetővé teszi olyan kényszerintézkedések

alkalmazását, amelyek során a terhelt elveszíti személyi szabadságát. Így például lehetőség van az őrizetbe vétel, az előzetes letartóztatás vagy az ideiglenes kényszergyógykezelés elrendelésére.

A magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvény lehetővé teszi a terhesség megszakítását.

Így a 6. § (1) bekezdése szerint a terhesség a 12. hetéig szakítható meg, ha

- azt az állapotos nő egészségét súlyosan veszélyeztető ok indokolja;
- a magzat orvosiilag valószínűsíthetően súlyos fogyatékoságban vagy egyéb károsodásban szenved;
- a terhesség bűncselekmény következménye, valamint
- az állapotos nő súlyos válsághelyzete esetén.

A terhesség a 18. hetéig szakítható meg, ha az állapotos nő

- korlátozottan cselekvőképes vagy cselekvőképtelen;
- terhességét neki fel nem róható egészségi ok, illetve orvosi tévedés miatt nem ismeri fel korábban, vagy az egészségügyi intézmény, illetve valamely hatóság mulasztása miatt haladta meg a terhessége a 12. hetet.

A terhesség a 20. hetéig – a diagnosztikus eljárás elhúzódnása esetén 24. hetéig – szakítható meg, ha a magzat genetikai, teratológiai ártalmának valószínűsége az 50%-ot eléri.

A terhesség az időtartamától függetlenül szakítható meg

- az állapotos nő életét veszélyeztető egészségi ok miatt, illetve
- a magzatnál a szülés utáni élettel összeegyeztethetetlen rendellenesség fennállása esetén.

Amint már említettem, a sajtótörvény engedélyezi a tényszerű, valóságnak megfelelő tájékoztatást, tudósítást, így az újságíró sem követ el bűncselekményt, amennyiben a valóságnak megfelelő tényeket közli. Egyes szerzők, így például Kádár Miklós és Kálmán György szerint az engedély lehet absztrakt vagy konkrét.

Az absztrakt engedélyt a jogszabályok tartalmazzák, erre példa a Be. – már említett – 127. §-ának (3) bekezdése.

A konkrét engedély az államhatalom szerveinek a jogszabályban meghatározott feltételek megléte mellett esetenként meghozott olyan döntései, amelyek hiányában egyébként valamely magatartás veszélyes a társadalomra. Ilyen például a már említett, a magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvény előírásai alapján engedélyezett terhesség megszakítás.

E megkülönböztetés tehát azt juttatja kifejezésre, hogy míg az első esetben a törvényi feltétel fennállása elégséges alapul szolgál a büntetőjogi felelősség kizártságához, addig a második esetben a konkrét engedély hiánya megalapozhatja a büntetőjogi marasztalást, vagy azt legfeljebb más büntethetőséget kizáró ok (például végszükség) gátolhatja csupán meg.

Bizonyos esetekben a jogszabályok nemcsak engedélyezik a diszpozíciószerű cselekmény végrehajtását, hanem azt egyenesen kötelességgé teszik. Így például a Be. 162. §-ának (3) bekezdése szerint,

akinek az elővezetését elrendelték, szükség esetén kényszer alkalmazásával kell az elővezetést elrendelő határozatban megjelölt helyre kísérni.

Külön szabályok vonatkoznak a lőfegyverhasználatra. Így a rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény alapján a rendőr lőfegyvert használhat például az élet elleni közvetlen fenyegetés vagy támadás elhárítása, a közveszélyozás, illetve a terrorcselekmény megakadályozása vagy megszakítása érdekében.

A már hivatkozott bírói gyakorlat szerint a jogszerű fegyverhasználat önmagában kizárja a cselekmény társadalomra veszélyességét, amennyiben a fegyverhasználat olyan rendőri eljáráshoz kapcsolódik, amelynek végrehajtása a rendőrnek kötelessége (BH 2000. 136).

Ugyancsak az Eütv. határozza meg azokat az eseteket, amikor az orvosi kötelesség teljesítése érdekében az orvosi beavatkozásra a beteg beleegyezése nélkül is sor kerülhet. Így például a beteg beleegyezésére nincs szükség abban az esetben, amennyiben az adott beavatkozás vagy intézkedés elmaradása mások – ideértve a huszonnegyedik hetet betöltött magzatot is – egészségét vagy testi épségét súlyosan veszélyezteti, továbbá, ha a beteg közvetlen életveszélyben van. Az invazív beavatkozás kiterjesztésére – ha az a beteg valamely szervének vagy testrészének elvesztéséhez vagy funkciójának teljes kieséséhez vezetne – is csupán akkor van lehetőség a beteg beleegyezésének hiányában, ha közvetlen életveszély áll fenn, vagy ennek elmaradása a beteg számára aránytalanul súlyos terhet jelentene. A Be.-ben meghatározott kötelességét teljesíti a tanú, amikor vallomásában a valóságnak megfelelően mondja el a történetet, illetve a szakértő, amikor szakvéleményt ad, ezért nem valósítanak meg rágalmozást, ha a becsület csorbítására alkalmas tény állítanak.

Természetesen a jogszabály engedélye a büntetendőséget csupán akkor zárja ki, amennyiben a tevékenység a jogszabályban meghatározott feltételeknek megfelel.

Említettem már, hogy a jogirodalomban olyan nézetek is ismertek, amelyek külön csoportba sorolják a hivatali vagy hatósági jog gyakorlását, kötelezettség teljesítését. Tekintettel azonban arra, hogy mind a hivatali jog gyakorlása, mind a hatósági kötelesség teljesítése jogszabály rendelkezésein alapul, valójában e körben is a jogszabályi felhatalmazás az a releváns körülmény, amely a társadalomra veszélyességet kizárja.

E kizáró ok törvényi megfogalmazását a magam részéről szükségtelennek tartom, mert evidencia, hogy bármely jogszabály engedélye kizárja a büntetőjogi jogellenességet is.

Az új Büntető Törvénykönyv Általános Részének tervezete azonban „Az engedély” cím alatt megjeleníti ezen kizáró okot. A tervezet szerint „Nem büntetendő, akinek a cselekményét jogszabály, jogi norma, illetőleg szakmai szabály előírja vagy megengedi...”¹

¹ Az új Büntető Törvénykönyv Általános Részének tervezete, 6. oldal

3. A megengedett kockázatvállalás

A kockázatvállalás egy olyan helyzetet jelent, amikor fennáll a Btk. Különös Részében szereplő bűncselekmény törvényi tényállásában meghatározott eredmény – például halál, vagyoni hátrány – bekövetkezésének a lehetősége, de ugyanakkor arra is van esély, hogy a káros eredmény elmarad, illetve, hogy a végeredmény társadalmilag előnyös lesz.

A kockázatvállalás problematikája történetileg a bűnösség, közelebbről a tudatos gondatlanság körében jelent meg, valamint abból a szempontból volt jelentősége, hogy a káros eredmény elmaradásában való bizakodás könnyelmű vagy alapos volt-e.

A kockázatvállalás indokoltsága vagy indokolatlansága szolgált alapul például a még kísérleti stádiumban lévő orvosi gyógykezelések, beavatkozások büntetőjogi megítéléséhez, vagy a gazdálkodással összefüggő tevékenységek értékeléséhez.

A kockázatvállalást akkor tekintették megengedettnek, egyben a büntetőjogi felelősséget kizáró oknak, ha az olyan cél érdekében valósult meg, amely közösségi szinten előnyös, az előny elérésének reális esély volt, valamint az előny lényegesen nagyobb sikert eredményezett, mint amit a kockázatvállalás nélkül el lehetett volna érni.

Azt a kérdést, hogy a kockázatvállalás indokolt volt-e, vagy sem, kizárólag objektív alapon ítélték meg. A jogirodalom utóbb a jellemzőket tovább bővítette a következők szerint:

- a kockázatvállalás alapját valamely konkrét társadalmi szükségességnek kell képeznie,
- a kockázatvállalással előidézett veszélynek arányosnak kell lennie a várható társadalmi haszonnal,
- a kockázatnak tartalmaznia kell a szükséges biztonsági feltételeket,
- a kockázaton alapuló döntésnek reálisan megalapozottnak kell lennie,
- a kockázatos döntést társadalmilag hasznos célkitűzésnek kell irányítani.²

Az elméletben véleményegyezés állt fenn abban a kérdésben, hogy a megengedett kockázat a büntetőjogi felelősséget kizáró tényező, azonban az egyes nézetek a kizáró ok jellegét tekintve már eltértek egymástól. Egyes álláspontok szerint a megengedett kockázat a cselekmény társadalomra veszélyességét (jogellenességét), más nézetek szerint viszont a kockázatot vállaló személy bűnösségét zárja ki.

Így Viski László a megengedett kockázatot jogellenességet kizáró oknak tekintette, míg Dezső László a kockázat megengedtségét a bűnösség hiányában látta.

² Erdősy Emil: Véleményeltérések a kockázatvállalás büntetőjogi értelmezésében, Büntetőjogi Szakirodalom-gyűjtemény, Tankönyvkiadó, Budapest, 1987., 397. oldal

Erdős Emil mutatott rá arra, hogy a nézetkülönbségek alapvető oka, hogy a különféle elméletek képviselői a kockázatot absztrakt értelemben veszik alapul, és azt „az egyes kockázatfajták egyedi sajátosságaira tekintet nélkül egysíkúan, általános jellegében alkalmazzák valamennyi veszélyeztető cselekményre. Véleményünk szerint a kockázatot differenciáltan kell értelmezni, vagyis egyes konkrét megnyilvánulási formái viszonylatában (mint pl. orvosi, közlekedési, technikai, üzleti stb. kockázat) kell vizsgálnunk a megengedett kockázat általános hatását, a büntetőjogi felelősség kizárását... a megengedett kockázat büntetőjogi rendszerbeli helyének jellemzésére az is... is kötőszópárt kell használnunk a vagy... vagy helyett; tehát a megengedett kockázat egyes esetekben a cselekmény diszpozíciószerűségét (jogellenességét) más esetekben pedig az elkövető bűnösségét kizáró körülmény.”³ Tekintettel azonban arra, hogy az elmúlt másfél-két évtizedben a jogalkotás folyamata alapjaiban változott meg, és ma már a szóba jöhető tevékenységekre jogszabályi rendelkezések vonatkoztathatók, ezért a magam részéről Wiener A. Imre azon álláspontjával értek egyet, hogy a foglalkozási szabályszegés elkövetési magatartásként, tehát tényállási elemként történő szabályozásával, illetve a foglalkozási szabályok pontos meghatározásával, körülírásával a megengedett kockázatvállalás teljes egészében elvesztette önállóságát.

Az adott tevékenységre vonatkozó jogszabályi elvárások betartása esetén ugyanis a cselekmény nyilvánvalóan nem valósít meg bűncselekményt. Ezért a közelmúltig legfeljebb egyes gazdasági, illetve vagyoni elleni bűncselekmények tekintetében lehetett jelentősége, hogy például az idegen vagyoni kezelésével megbízott személy gazdasági döntése indokolt kockázatvállalás volt-e, vagy sem. Ma már azonban valamennyi gazdasági szereplő, illetve valamennyi döntéshozó cselekvési lehetősége is behatárolt egyrészt a konkrét törvények (például a gazdasági társaságokról szóló 2006. évi IV. törvény), másrészt az egyéb jogi normák által. Az ezen normákkal összhangban lévő döntések – normaszegés hiányának okából – büntetőjogi felelősséget nem keletkeztethetnek. A normaszegés viszont igen, amennyiben az egyéb feltételek – például vagyoni hátrány bekövetkezése – is fennállnak. Ezesetben azonban a felelősség alapját nem a túlméretezett kockázatvállalás, hanem a konkrét törvényi tényállási elemek megvalósulása képezi. Ugyanakkor, amennyiben az adott gazdasági tevékenység nem tilalmazott, az azt kifejtő, megvalósító büntetőjogi felelőssége sem jöhet szóba, hiszen a gazdasági élet egyik legfőbb sajátossága – szinte természetes velejárója –, hogy annak szereplői olykor gazdaságilag előnyös, olykor gazdaságilag téves, így veszteséget okozó döntést hoznak. Ez azonban a gazdaság körében értékelendő probléma és a büntetőjog érdeklődésére jogállamban semmiképpen sem tarthat számot.

³ Erdős Emil: id. mű 407. oldal

Álláspontom szerint a Büntető Törvénykönyvben nem szabályozott büntetendőséget kizáró okok alkalmazási feltételeit a jogalkalmazói gyakorlat megfelelő alapossággal dolgozta ki. Megítélésem szerint, egyrészt arra figyelemmel, hogy a nullum crimen sine lege elve csak azt teszi elengedhetlenné, hogy a büntetőjogi felelősség pozitív feltételeit szabályozza a törvény, másrészt mert ezen kizáró okok a büntetőjogi felelősség körének szűkítését eredményezik, vagyis in melius jelentkeznek, kodifikációs kényszerről nem beszélhetünk. A magam részéről legfeljebb a sértett beleegyezését tartom indokoltnak a kizáró okok körében megjeleníteni, és jogigazoló voltának feltételeit a törvényben egzakt módon meghatározni. Meggyőződésem továbbá, hogy igen rövid időn belül mind a fegyelmezési jog, mind a megengedett kockázatvállalás elveszíti önálló szerepét, jelentőségét. Meggyőződésem azonban az is, hogy amennyiben az új Büntető Törvénykönyv formális bűncselekmény fogalmat érvényesít, a bírói jogalkalmazói gyakorlat új, a Büntető Törvénykönyvben nem szereplő kizáró okokat fog konstruálni. Ilyen lehet például a sértett érdekében való cselekvőség, mely magatartás nem feltétlenül esik egybe a sértett beleegyezésével kifejtett magatartással.

JAVASLATOK A VÁDKÉPVISELETI STATISZTIKAI RENDSZER RADIKÁLIS REFORMJÁRA – II. RÉSZ

1. AZ ELSŐFOKÚ ELJÁRÁS

1. Az elsőfokú határozatot hozó bíróság: a határozat száma:

2. Az elsőfokú bírósági határozat dátuma:

Az 1-2. rovatokat továbbra is szükségesnek tartom,

3. Az ügyész a tárgyaláson részt vett: - igen, - nem.

Erre a kérdésre választ kaphatunk az ügyviteli statisztikából (B8-1). Ráadásul az ügyvitelből le lehetne kérdezni azt is, hogy az adott ügyben az ügyész hány alkalommal vett részt a tárgyaláson. A V-lapos statisztikában van ilyen adatgyűjtés (V/301 tábla), az ügyvitelben viszont nincs ilyen kimutatás. Kétségtelen, hogy a „Büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai” statisztikai célokat, míg az ügyvitel nyilvántartási célokat szolgál. De ha már az ügyvitelből képezhetők megfelelő programmal – jóval hitelesebb és időszzerűbb – adatok, akkor inkább ezt kellene előnyben részesíteni.

Meg kell jegyezni, hogy az ügyészi munkaterhet leginkább az ügyészes tárgyalási napok száma fejezné ki erre hivatalos adatgyűjtés nincs. Egy tárgyalási napon ugyanis lehet több ügyben is vádat képviselni, és egy ügyben eleve több tárgyalási napon részt venni. Ebből következőleg számomra a leghitelesebb adatot Csongrád megyében a „manuálisan” elkészített kimutatás szolgáltatja, amely megfelelően tükrözi egy-egy szervezeti egység –sőt azon belül egy-egy ügyész– tárgyalási terhét.

4. A tárgyaláson a bíróság az ügyészt bizonyítási eszköz felkutatására hívta fel: - igen, - nem.

Miután rendkívül ritkán előforduló eljárási cselekményről van szó, kérdéses, hogy indokolt-e a statisztikai célú adatgyűjtés. Ha szükségesnek minősülne, itt is elegendő lenne az igen válasz feltüntetése.

5. *A vádlott a vádemelést követően lemondott a tárgyalásról: – igen, – nem.*

5/a. *Az ügy tárgyalásra utalása: – ügyési indítványra, – a bíróság hivatalból.*

Kétségtelen, erre a kérdésre nem kapunk információt az ügyvitelből, így elvileg csak itt lehet adatot gyűjteni. 2006-ban a 94 718 vádirattal megvádolt vádlottból 112-en mondtak le a tárgyalásról a vádemelést követően (V/108-109 tábla); komoly kételyeim vannak, hogy a 0,12 % olyan magas-e, hogy indokolhatóvá teszi a statisztikai gyűjtést.

6. *A vádat az ügyész: – változatlanul fenntartotta, – kiterjesztette, – megváltoztatta.*

Erre a rovatra továbbra is szükség van.

7. *Az elsőfokú bíróság ügydöntő határozatát távollévő terhelttel szemben hozta: – igen, – nem.*

Az ügyvitelben a BA, BC rovatok alatt történik kivezetés, így a statisztikai adatgyűjtés az ügyvitelből is megoldható lenne. Megjegyzem, hogy az ügyvitel átalakításával fölöslegessé tehető az 5. rovat is.

8. *Az ügyész polgári jogi igényt érvényesített, mely indítványnak a bíróság*

– helyt adott, – elutasította, – egyéb törvényes útra utasította.

A 2006. évi statisztikában nincs adat, hogy milyen gyakran – pontosabban: ritkán – érvényesít polgári jogi igényt az ügyész. A V/305. táblán van némi utalás arra, hogy talán nem teljesen „kihalt” jogintézményről van szó, mert az ügyési fellebbezések okai (6295) között 14 esetben a polgári jogi igény miatt jelentettek be fellebbezést. Szerintem olyan ritkán alkalmazzuk, hogy fölösleges munka-teher az adatgyűjtés.

Megjegyzem, hogy a C-D lapon ugyan az okozott kár, érték, vagyoni hátrány összegét fel kell tüntetni, de arra nem gyűjtenek adatot, hogy a polgári jogi igényt érvényesített-e a sértett, vagy az ügyész, arról pedig végképp nincs szó, hogy a szülői felügyeleti joggal mi történik a bírósági eljárásban.

9. *Az ügyész a vádlott szülői felügyeleti jogának megszüntetését indítványozta, mely indítványnak a bíróság – helyt adott, – elutasította, – egyéb törvényes útra utasította.*

A V/305. tábla alapján a szülői felügyeleti jog megszüntetése miatt mindössze 3 esetben jelentett be az ügyész fellebbezést, egyébként arra adatgyűjtés nincs, hogy hány esetben indítványoztuk. Fölöslegesnek tartom ezt az adatot is.

Ha fontosnak tartanánk mégis, esetleg az ügyési indítványok táblázatba kellene belevenni, eljárás-jogi indítványok címszó alatt.

12/a. *A vádlott az elsőfokú érdemi határozat meghozatalakor..... kényszerintézkedés hatálya alatt áll.*

12/b. *Az a. pontban feltüntetett állapotot eredményező utolsó bírósági döntés:*

– hivatalból, – az ügyési indítvánnyal egyező, – az ügyési indítványtól eltérő.

12/c. *A vádlott az elsőfokú érdemi határozat meghozatalakor távollartás hatálya alatt áll – igen, – nem.*

Valójában, ha megkérnének arra, - mint „adatlapszerkesztőt” - hogy indokoljam meg, hogy miért szükséges információt gyűjtenünk arra, hogy az elsőfokú érdemi döntés meghozatalakor kényszer-

intézkedés hatálya alatt állott-e, igazán nem tudom megindokolni, hogy ez milyen szempontból hasznosítható. Több mint másfél évtizede írok éves beszámolókat, soha, egyetlen egyszer sem használtam fel ezt az adatot. Soha senki nem hiányolta a beszámolómból. A legfőbb ügyész országgyűlési beszámolójában sem szerepelt. Mint jeleztem, a C-D lapon is csak az előzetes letartóztatás szerepel, de csak a kezdő és befejező napot kell feltüntetni. Tehát a bírósági adatgyűjtés sem tulajdonít jelentőséget annak, hogy az elsőfokú érdemi döntés időpontjában volt-e és milyen kényszerintézkedés hatálya alatt a vádlott.

Az adatlap szerkesztőjének meggondolatlan „ötletelését” jelzi, hogy külön 12/c pont alatt kell feltüntetni a távoltartást, holott az kényszerintézkedések körébe tartozván (138/A-B §-ok), a 12/a pontba is beírható lenne. Olyan érzésem van, hogy az adatlapunk módosítása úgy készül, hogy a Be. módosításokat követően az informatikusnak ellenállhatatlan kényszere támad, hogy arra is gyűjtsünk adatot.

Ha az elsőfokú bírósági határozat jogerőre emelkedett, a bűncselekmény(ek)ről kitöltendő a „VP” jelű lap, valamint a „D „táblázat I – 2. oszlopa.

Ezzel a kérdéssel részletesen a VP-lap, illetőleg a D táblázat értékelésénél foglalkozok.

10. Az elsőfokú bíróság érdemi határozata ellen fellebbezést jelentett be: – ügyész, – vádlott, védő, más jogosult.

Ezekre a rovatokra továbbra is szükség van, annak ellenére, hogy C0-C7 kódszámok alatt erre is gyűjtünk adatot az ügyvitelben, sőt az elsőfokos ügyési fellebbezések B5-1 (helyi ügyészségen a kódszám: 85-1) rovat alatt külön is kimutathatók. Érdekes adatokat kapunk, ha összevetjük a 2006. évi V-lapos statisztika V/303 táblájának adatait az ügyviteli statisztika 60. táblájával. „Az első fokú bíróság érdemi határozata ellen bejelentett fellebbezések alakulása” (V/303) tábla szerint a fellebbezéssel érintett vádlottak száma 16581 (Csongrád megye 530). „A II. fokú büntetőbírósági eljárásban elbírált fellebbezések” (60. tábla), (itt is személyre vonatkozó kivezetések vannak!) ügydöntő határozat elleni fellebbezés oszlopában 25878 fellebbezés volt (Csongrád megye 1133), ami igen jelentős eltérés. Megítélésem szerint az adatoknak egymáshoz jóval közelebb állónak kellene lenni, hiszen a V/303 táblán az elsőfokú érdemi határozatok ellen a jogerőre emelkedés után történt az adatfeldolgozás, míg az ügyviteli statisztikában miután a II. fokú eljárás adatait vizsgáljuk, elvileg egyezni kellene az adatoknak, hiszen a III. fokú eljárásra rendkívül ritkán került sor. Az országos adat majdnem 9300-as, a Csongrád megyei adat több mint kétszeres eltérése nehezen magyarázható. Innentől kezdve pedig megint tág tere van a statisztikai trükközésnek: ki milyen számadattal dolgozik. Ha nagyobb munkaterhet akarok kimutatni, akkor az ügyvitelben szereplő 1133 fellebbezést írom be, ha kisebbet, akkor a V-lap szerinti 530-at. Az, hogy az adatoknak valahol közelíteniük kellene egymáshoz jelzi, pl. Baranya megye adata, mert a V/303 számú adat 711, az ügyviteli adat 769.

11. Az ügyészi fellebbezés alapja: – megalapozatlanság,
 – anyagi jogszabálysértésnél: a vádlott javára, – súlyosbításért,
 – a minősítés miatt, –polgári jogi igény miatt,
 – felmentés (részfelmentés) miatt,
 – megszüntetés (részmegszüntetés) miatt,
 – törvényes vád hiánya miatti megszüntetés miatt.
 – eljárási szabálysértés,
 – anyagi jogszabálysértésnél: a vádlott terhére, – enyhítésért,
 – az ítélet egyéb rendelkezése miatt,
 – szülői felügyeleti jog megszüntetése végett, – felmentés (részfelmentés) végett,
 – megszüntetés (részmegszüntetés) végett,

Ezen adatok jelentős részére szerintem nincs szükség, elég lenne csupán a legjelentősebb kérdésekre koncentráva adatokat gyűjteni. Szakmailag is kifogásolható, hogy nem tesz különbséget a fellebbezés oka (pl. eljárásjogi szabálysértés) és célja (pl. súlyosbításért) között.¹ Ebből ezért olyan zavar keletkezik az adatlapon, hogy az egyik leglényegesebb kérdésre, pl. hatályon kívül helyezés végett, már rá sem kérdeztet az adatlapszerkesztő.

A mostani adatlap értelmezési problémáit jól jelzi, hogy pl. hogy ugyanazon okból több rovatot is aláhúzhatok. Pl. ha csupán a kiszabott büntetés súlyosítása végett fellebbezek, akkor aláhúzom a vádlott terhére rovatot és súlyosbításért szót is. Ha a törvényes vád hiánya miatti megszüntetés miatt fellebbezek, akkor ezen kívül aláhúzom az „eljárási szabálysértés” rovatot is. Elképzelhető, hogy a megalapozatlanság mellett aláhúzom a felmentés (részfelmentés) miatt rovatot is, mert a felmentéseket legtöbbször megalapozatlanság címen támadjuk. Persze kérdéses lehet, ha csak súlyosabb minősítés megállapítása végett fellebbezek, aláhúzhatom-e a „minősítés miatt”, vagy „súlyosbításért” is rovatot, vagy a „vádlott terhére” kitételt is megjelölhetem. Az adatlap ezen részének szerkezeit hibáját jelzi, hogy nincs összhangban a másodfokú ügyész indítványaival, holott elvileg a kettőnek egyeznie kellene. (5. rész 16-17 rovat)

Ha külön rovatokra bontanánk a statisztikai lapon is a fellebbezés okát és a célját, áttekinthetőbb és egyszerűbben kitölthető adatlapot készíthetnénk. A fellebbezésnek jogi (anyagi és eljárásjogi) valamint ténybeli okból (Be. 346.§ (3) bek.) van helye. A fellebbezés célja ehhez képest lehet az ítélet

¹ A Be. 346.§ (2) bek. alapján a fellebbezés irányulhat az ítélet rendelkezése, vagy kizárólag az indokolása ellen, tehát a fellebbezés célját felfoghatjuk úgy is, hogy az ítélet mely részére irányul a „támadás”. Jelen tanulmányban – miután azt igyekszem vizsgálni, hogy melyek azok a a büntetőeljárásban megnyilvánuló jelenségek, amelyek statisztikai elemzése indokolt lehet – a „célon” a fellebbező által elérni kívánt eredményt értem. (Pl. a büntetés súlyosítása) A célnak része az eredmény elérésének „eszköze” is: az ítélet megváltoztatása, vagy hatályon kívül helyezése.

megváltoztatása (elsősorban anyagi jogi okból) valamint hatályon kívül helyezése (eljárásjogi vagy ténybeli okból). Miután a megalapozatlanság (mint ténybeli ok) a másodfokú eljárásban ki is kiküszöbölhető ((Be. 351-353.§) így az ítélet megváltoztatásához is vezethet (372.§ (2) bek.), de ha nem kiküszöbölhető, akkor hatályon kívül helyezést is vonhat maga után (376.§ (1) bek.). Látható, hogy érdemes a két (bár szerfelett egymással összefüggő) probléma kört külön kezelni. Javaslatom a következő:

11. *Az ügyési fellebbezés oka: anyagi jogi okból; eljárásjogi okból; ténybeli okból.*

12. *A fellebbezés célja:*

A.) a) *a vádlott javára; b) a vádlott terhére; c) egyéb*

B) a) *az ítélet megváltoztatása:*

1. *a bűnösség (részbeni bűnösség) megállapítása 2. felmentés (részfelmentés) 3. a minősítés megváltoztatása 4. a büntetés súlyosítása 5. a büntetés enyhítése 6. egyéb*

b) *az ítélet hatályon kívül helyezése és*

1. *eljárás megszüntetése (Be. 373. § (1) I. pont); 2. hatályon kívül helyezés és új eljárásra utasítás eljárásjogi okból (Be. 373. § (1) II.-IV. pont, 375. §); 3. hatályon kívül helyezés és új eljárásra utasítás ténybeli okból (Be. 377.§)*

A fellebbezés okait véleményem szerint elég a három fő okra korlátozottan megjelölni. Természetesen nem kizárt, hogy egyszerre mindhárom jelen van, pl. a megalapozatlanság mellett téves minősítést is alkalmazott a bíróság és a tanúkihallgatás során a mentességi jogra történő téves kioktatással eljárás szabályt is sértett.

A fellebbezés célja nyilvánvalóan a valamilyen okból törvénysértőnek tartott ítélet korrekciója. Ezt a célt kettő szempontból elemezhetjük: 1. milyen módon érinti a terhelt helyzetét (terhére, vagy javára, vagy közömbös) 2. milyen módon történhet meg a korrekció: reformatórius, vagy kasszációs eszközök igénybevételével. A fellebbezés szűkebb értelemben vett célját statisztikai szempontból elegendőnek tartom a terhelt szemszögéből értékelni: vagy a terhére, vagy a javára szól. Miután azonban (ritkán) olyan fellebbezés is bejelentünk, amely nem sorolható be sehová (pl. indoklás ellen) ezért ami az előzőekbe nem fér be, „egyéb” rovat alatt válik kivezethetővé.

A „hibás” ítélet korrekciója alapvetően két módon történhet meg: 1./ megváltoztatás 2./ hatályon kívül helyezés.

Az ítélet megváltoztatására többféle okból is sor kerülhet, lehetséges, hogy a fő kérdésekben nincs szükség (vagy súlyosítási tilalom folytán nincs lehetőség) változtatásra, de a járulékos kérdésekben, pl. bűnügyi költség viszont igen. Statisztikai szempontból nyilván elegendő a terhelt helyzetét alapvetően érintő döntések számbavétele (1-5 pontok) és minden más megváltoztatást egyéb rovat alatt „könyvelhetnénk” el. Nyilván a kitöltési tájékoztatóban szükséges lehet a fogalmak tisztázása: pl. a súlyosítási tilalmat nem oldja fel a kizárólag feltételes szabadságra bocsátás megszüntetéséért

bejelentett fellebbezés, holott az nyilván hátrányosabb helyzetbe hozza a terheltet. Így lehet, hogy az ilyen fellebbezésnél a 4. pontot, és nem 6. pontot kellene megjelölni.

Az ítélet hatályon kívül helyezésének következtében két döntés hozhat a felülbíráló bíróság: az eljárást megszünteti (Be. 373. (1) I. pont) vagy új eljárást rendel el. Kétségtelen, a 377.§ más eljárás megszüntetési okot is ismer (olyan bűncselekmény miatt, amelynek a vádlott felelősségre vonása szempontjából nincs jelentősége), de miután a későbbiekben a javaslatom az, hogy csak a legsúlyosabb bűncselekmény vonatkozásában töltsünk ki adatlapot, ennek a rendelkezésnek a számbavétele indokolatlan lenne.² Az új eljárás elrendelése két okból történhet: eljárási szabálysértés miatt (373.§ (1) II-IV. pont és 375.§ (1) vagy ténybeli okból (megalapozatlanság) (376.§ (1) bek.). Ebből következőleg mindössze ezek statisztikai számbavétele indokolt. Esetleg az abszolút és relatív eljárási szabálysértés közötti különbségtétel számba vétele is indokolt lehet, hiszen a kettő közötti különbség az eljárási formát is meghatározhatja (tanácsülés, illetőleg nyilvános ülés). Miután nem kizárt az sem, hogy mind az abszolút, mind a relatív eljárási szabálysértés megállapítható, ezért célszerűbbnek tartom az egy rovat alatti számbavételt. Megjegyzem, a hatályos adatlap 5./16. rovatánál a másodfokú ügyész indítványainál nincs „bontás”, és nyilván nem lehet cél a bonyolultabb adatlap kialakítása. Ha az elsőfokú ügyész fellebbezett, kitöltendő a „D” táblázat 3. oszlopa.

13/a. *A vádlott az elsőfokú érdemi határozat meghozatala után kényszerintézkedés hatálya alatt áll.*

13/b. *Az a. pontban feltüntetett állapotot eredményező utolsó bírósági döntés:*

- hivatalból, - az ügyési indítvánnyal egyező, - az ügyési indítványtól eltérő.

13/c. *A vádlott az elsőfokú érdemi határozat meghozatala után távoltartás hatálya alatt áll - igen, - nem.*

A 12/a-c pontoknál kifejtettem, hogy miért fölöslegesek (és rosszul szerkesztettek) ezek a rovatok.

2. A MÁSODFOKÚ ELJÁRÁS

1. *A másodfokon eljáró ügyészség:*

iktatószám:

2. *A másodfokú érdemi határozatot hozó bíróság:*

a határozat száma:

3. *A másodfokú határozat dátuma:*

.....

Ezekre a rovatokra megítélésem szerint továbbra is szükség lesz.

4. *Az iratok a másodfokú ügyészségre érkeztek:*

.....

A C0-C7 ügyviteli kódok érkeztetési kódok, így az ügyvitelből is ez megállapítható.

5. *Az iratokat a másodfokú ügyészség a másodfokú bíróságra továbbította:*

A C0-C7 érkeztetési kódok kivezetésével erre az ügyvitelből választ kaphatunk. A két adat összevetésével pedig az ügy feldolgozás időtartamára aktuálisabban (és hitelesebben) gyűjthetünk információkat.

² megítélésem szerint a VP-lap fölösleges, ennek részletes indokait az adott résznél ismertetem.

6. Az ügyész indítványa a fellebbezés elbírálásának módjára: – tanácsülésen, – nyilvános ülésen, – tárgyaláson.

Erre a rovatra továbbra is szükség van (annak ellenére, hogy a C-D lapon erre a bírósági statisztika nem gyűjt adatot).

7. A bíróság a fellebbezést elbírálta: – tanácsülésen, – nyilvános ülésen, – tárgyaláson.

A 6-7 rovatokra (amelyek összefüggnek egymással) nem gyűjthető adat az ügyvitelből, és valóban érdekes lehet az esetleges jogszabály módosításnál az, hogy az egyszerűbb eljárési formákat milyen arányban lehet alkalmazni, illetőleg az ügyészi és a bírói gyakorlat ennek megítélésében eltér-e, és ha igen, milyen mértékben egymástól. E véleményemnek ellentmondani látszik, hogy a 2006. évi statisztikában a V/401 táblában erre választ nem kapunk, mert nincs kimutatva, hogy az ügyészi indítványok milyen számarányt képviselnek, ettől mennyiben tért el a bíróság. A tanácsülésen elbírált ügyek számát nem közli a statisztika.³

Megjegyzem, ha csak azt vizsgáljuk, mennyi volt az ügyészi indítványok és a bírói eljárás választások száma, az esetleges eltérő gyakorlatot nem biztos, hogy jelezni fogják. Előfordulhat ugyanis, hogy pl. tanácsülésre indítványozott ügyben nyilvános ülést tart a bíróság, egy másik ügyben pedig nyilvános ülést indítványozunk, és tanácsülést tart a bíróság. A számok teljesen megegyeznek, (így látszólag azonos az ügyek megítélése) viszont az eltérés teljes. Ezért a 7. rovatot át kellene alakítani: 7. a) A bíróság az ügyészi indítvánnyal egyezően döntött; b) az ügyészi indítványtól eltérően a fellebbezést a) tanácsülésen b) nyilvános ülésen c) tárgyaláson bírálta el.

Egy ilyen átalakítással nemcsak a bírósági „eljárési forma választások” számát tudhatjuk meg, hanem azt is, hogy milyen számban és mértékben tért el. (pl. az indítványozott tárgyaláshoz képest nyilvános ülésen, vagy tanácsülésen döntött).

8. A másodfokú tárgyaláson, illetve nyilvános ülésen az ügyész részt vett: – igen, – nem.

Erre az adatra továbbra is szükség van.

9. A másodfokú ügyész bizonyítást indítványozott: – igen, – nem.

Erre a rovatra annak ellenére szükség lehet, hogy a 2006. évi statisztika szerint az ügyek 3,56 %-ában volt ügyészi indítvány, viszont a megyék között jelentős a „szórás”: a Fővárosban 0,27 %, Fejér megyében 15,79, de a Csongrád megyei 8,72 % több mint kétszerese az országos átlagnak. (V/403. tábla) Ennyire megalapozottak a fővárosi ítéletek, és ennyire megalapozatlanok lennének a két említett megyében? Vagy ennyire jelentős az ügyészi szemléletbeli különbség? Az is elgondolkodtató, hogy a Pest megyei bíróság 0,00 %-ban rendelt (pontosabban: egyáltalán nem rendelt el) bizonyítást.⁴

³ Az elbírálásra került ügyek száma 12087 volt, a nyilvános ülésen elbírált ügyek száma 10164, a tárgyaláson elbíraltaké 994. Különbözetként kiszámolt 929 ügy lehet a tanácsülésen elbírált ügyek száma.

10. A bíróság bizonyítást vett fel:- igen, – nem.

Erre a rovatra szükség van.

11. Az elsőfokú bíróság érdemi határozata ellen bejelentett nem ügyési fellebbezést visszavonták:
– igen, – nem.

Erre is szükség van.

12. A másodfokú ügyész az elsőfokú ügyész által az elsőfokú bíróság érdemi határozata ellen bejelentett fellebbezését: – fenntartotta, – módosította, – visszavonta.

Bár erre az ügyvitelben is gyűjtünk adatot (C1-1,2,3,4 rovatok) az előző rovatokkal való logikai összefüggés miatt erre is szükség van. Újfent érdekes lehetne azonban a két adatforrást összevetni. Az ügyvitel szerint (60. tábla) az ügyész által bejelentett fellebbezések száma 8399 (valószínűleg ebben benne vannak a közbenső határozatok elleni fellebbezések is), míg a V-lapos statisztika szerint 6291.

13. A vádlott terhére bejelentett fellebbezést a javára tartotta fenn:

– igen, – nem.

Ez a rovat főlegesen lesz, mert ha átalakítjuk a II. fokú ügyész indítványait tartalmazó 16-17. rovatot, azok összevetéséből erre is gyűjthetünk információt anélkül, hogy az adatlap kitöltését elő kellene írni. (Tudom, most több olvasó erre azt mondhatja, hogy ez nem túl sok feladat, de ne feledjük: „sok kicsi sokra megy“.)

14. A másodfokú ügyész az elsőfokú ügyész általa polgári jogi igény miatt bejelentett fellebbezését:
– fenntartotta, – módosította, – visszavonta.

Miután rendkívül ritkán fordul elő az ilyen ügyési fellebbezés, főlegesen a statisztikai adatgyűjtés. (2006-ban 14 volt, V/305. tábla)

15. A másodfokú ügyész az elsőfokú ügyész által szülői felügyeleti joggal kapcsolatban bejelentett fellebbezését:- fenntartotta, – módosította, – visszavonta.

Erre sem indokolt adatot gyűjteni, 2006-ban mindössze 3 volt. (V/305. tábla)

A másodfokú ügyész legutóbbi nyilatkozata a vádlott büntetését illetően. (Kitöltendő a „D „táblázat 4. oszlopa !)

16. A másodfokú ügyész hatályon kívül helyezést indítványozott:

– eljárási szabálysértés miatt, – megalapozatlanság miatt, – felkutatott (önként jelentkezett) vádlott ügyében, – egyéb okból.

17. A másodfokú ügyész egyéb indítványai:

– helybenhagyás,- eltérő tényállás megállapítása, – a büntetés enyhítése,

4 Esetleg az adatlapot kitöltő volt figyelmetlen? Elég hihetetlennek tűnik, hogy a Pest megyei Bíróság egyszer sem tartotta indokoltnak a bizonyítás felvételét, bár nyilván nem kizárt.

– egyéb rendelkezés vagy az indoklás megváltoztatása, – felmentés helyett bűnösség megállapítása, – bűnösség helyett felmentés, – megszüntetés helyett bűnösség megállapítása, – bűnösség helyett megszüntetés, – szülői felügyeleti jog megszüntetése. – a tényállás kiegészítése, helyesbítése, – a minősítés megváltoztatása, – a büntetés súlyosbítása, – bűnösség megállapítása további bűncselekményben, – részfelmentés helyett bűnösség megállapítása, – bűnösség helyett részfelmentés, – részmegszüntetés helyett bűnösség megállapítása, – bűnösség helyett részmegszüntetés,

A 16-17. rovatot át kellene alakítani, mégpedig a leglényegesebb kérdésekre szükséges csak adatot gyűjteni. Véleményem szerint rengeteg fölösleges adatot kér a jelenlegi statisztika, amit jól jelez az is, hogy az ügyészi fellebbezés rovataiban (4./11. rovat) jelentős része nem is szerepel. Így aztán nem is lenne lehetőség összevetni, hogy mennyiben tér el az első másodfokú ügyész álláspontja. (Lehet, hogy nem is lenne sok értelme az ilyen jellegű statisztikai összevetésnek, bőven elegendő, hogy milyen arányú volt a visszavonás, illetve a módosított tartalommal való fenntartás.)

Megítélésem szerint a II. fokon eljáró ügyész indítványait abban a körben indokolt statisztikai szempontból értékelni, amilyen körben indokolt az első fokon eljáró ügyészi fellebbezést. Miután itt már csak a fellebbezéssel kapcsolatos indítványt kell értékelni, ezért a fellebbezés okára nem kell adatot gyűjteni, hanem csupán az indítvány tartalmára. Azonban a másodfokon eljáró ügyész indítványai értelemszerűen eltérhetnek a fellebbezéstől, hiszen a fellebbezés helybenhagyásra sosem irányulhat, ezért ennyiben (is) többet tartalmazna az általam javasolt módosítás:

12. A másodfokon eljáró ügyész indítványa:

A.) az ítélet helybenhagyása

B) a) az ítélet megváltoztatása:

1. a bűnösség (részbeni bűnösség) megállapítása 2. felmentés (részfelmentés) 3. a minősítés megváltoztatása 4. a büntetés súlyosítása 5. a büntetés enyhítése 6. egyéb

C) az ítélet hatályon kívül helyezése és

1. eljárás megszüntetése (Be. 373. § (1) I. pont); 2. hatályon kívül helyezés és új eljárásra utasítás eljárásjogi okból (Be. 373. § (1) II.-IV. pont, 375. §, 531. § (5) bek.); 3. hatályon kívül helyezés és új eljárásra utasítás ténybeli okból (Be. 377. §)

D) egyéb (fellebbezés elutasítása, áttétel)

18. A másodfokú tárgyaláson résztvevő ügyész indítványa az írásbelitől eltér:

– a tényállásra, – a jogi minősítésre, – a (fő és mellék) büntetésre, intézkedésre vonatkozóan.

A hatályos Be. alapján tárgyalásra alapvetően bizonyítás felvétel esetén kerül sor. Ha ezt ügyész indítványozza, akkor nyilván ennek eredményétől függ az, hogy milyen indítványt terjeszt elő, tehát az átiratban az indítvány a legtöbb esetben nem is szerepel. Ezért is teljesen felesleges ez a rovat.

19. A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság ítéletét hatályon kívül helyezte:

- eljárási szabálysértés miatt, - megalapozatlanság miatt, - felkutatott (önként jelentkezett) vádlott ügyében, - egyéb okból.

20. A másodfokú bíróság határozata: -az ítéletet helybenhagyta,

- eltérő tényállást állapított meg; - a büntetést enyhítette; egyéb rendelkezést vagy az indoklást megváltoztatta; - felmentett vádlott bűnösségét megállapította; a vádlottat felmentette; megszüntetés helyett a vádlott bűnösségét megállapította; a tényállást kiegészítette, helyesbítette; - a minősítést megváltoztatta; a büntetést súlyosbította; bűnösség megállapítása további bűncselekményben; - részben felmentett vádlott bűnösségét megállapította, - a vádlottat részben felmentette; - részmegsz. helyett a vádlott bűnösségét megállapította; - az eljárást részben megszüntette. az eljárást megszüntette; szülői felügyeleti jog megszüntetésére tett indítványnak: helyt adott, elutasította, egyéb törvényes útra utasította.

Ebben a két rovatban is nagy fokú rendezetlenség tapasztalható. A Be. XIV. fejezet III. címe pontosan tartalmazza a másodfokú bíróság döntési lehetőségeit: helybenhagyás, megváltoztatás, hatályon kívül helyezés, fellebbezés elutasítása. Ennek és az ügyészi indítványoknak megfelelően kellene kialakítani ezeket a rovatokat. Javaslatom a következő:

A másodfokú bíróság döntése:

A) az ítélet helybenhagyása

B) a) az ítélet megváltoztatása:

1. a bűnösség (részbeni bűnösség) megállapítása 2. felmentés (részfelmentés) 3. a minősítés megváltoztatása 4. a büntetés súlyosítása 5. a büntetés enyhítése 6. egyéb

C) az ítélet hatályon kívül helyezése és

1. eljárás megszüntetése (Be. 373. § (1) I. pont)

2. hatályon kívül helyezés és új eljárásra utasítás eljárásjogi okból (Be. 373. § (1) II.-IV. pont, 375. §, 531.§ (5) bek.)

3. hatályon kívül helyezés és új eljárásra utasítás ténybeli okból (Be. 377.§)

D) egyéb (fellebbezés elutasítása, áttétel)

Meggyőződésem, hogy ennél részletesebb statisztikai adatgyűjtésnek nincs értelme. A jelenlegiben például rákérdezzünk a szülői felügyeleti jog megszüntetésére vonatkozó indítvány sorsára, amiből volt három fellebbezés tavaly. (A polgári jogi igényre – szerencsére – nem gyűjtünk adatot, ami következetlenségre utal.) A V/401-410 táblák áttekintéséből is megállapíthatjuk, hogy egyébként a jelenlegi rovatok statisztikai adatfeldolgozása nem történik meg, szerintem senkinek nincs hiány érzete. Az általam javasolt módosítás alapján a 2006. évi statisztikai táblák lényegében elkészíthetők.

21/a. A vádlott a másodfokú érdemi határozat meghozatalakor ... kényszerintézkedés hatálya alatt áll.

21/b. Az a. pontban feltüntetett állapotot eredményező utolsó bírósági döntés:

– hivatalból, – az ügyészi indítvánnyal egyező, – az ügyészi indítványtól eltérő.

21/c. A vádlott a másodfokú érdemi határozat meghozatalakor távoltartás hatálya alatt áll – igen, – nem.

A korábbiakban kifejtett indokok alapján itt is fölösleges a 21/a-c. rovat.

Ha a másodfokú bírósági határozat jogerőre emelkedett, a bűncselekmény(ek)ről kitöltendő a „YP” jelű lap, valamint a „D” táblázat 5. oszlopa!

22. A másodfokú bíróság érdemi határozata ellen fellebbezést jelentett be: – ügyész, – vádlott, védő, más jogosult.

Erre továbbra is szükség van.

23. Az ügyészi fellebbezés alapja:

– anyagi jogszabálysértésnél: a vádlott javára, – anyagi jogszabálysértésnél: a vádlott terhére, – felmentés (részfelmentés) miatt, – felmentés (részfelmentés) végett, – megszüntetés (részmegszüntetés) miatt, – megszüntetés (részmegszüntetés) végett, – törvényes vád hiánya miatti megszüntetés miatt, – az ítélet egyéb rendelkezése miatt.

A rovatok lényegében megegyeznek a Be. 386.§-ban meghatározottakkal, bár a magam részéről nem tartom indokoltnak a törvényes vád hiánya miatti megszüntetési ok külön nevesítését. Úgy vélem, hogy ez olyan ritkán előforduló jelenség, hogy ennek külön statisztikai számbavétele szükségtelen. Kétségtelen, egy ilyen irányú célvizsgálathoz az iratok kigyűjtése könnyebb lenne, de úgy gondolom, hogy a megszüntetés miatti fellebbezések leválogatása után ezek az iratok e nélkül is különösebb gond nélkül kiválogathatók lesznek.

Ha a másodfokú ügyész fellebbezett, kitöltendő a „D” táblázat 6. oszlopa.

24/a. A vádlott a másodfokú érdemi határozat meghozatala után kényszerintézkedés hatálya alatt áll.

24/b. Az a. pontban feltüntetett állapotot eredményező utolsó bírósági döntés:

– hivatalból, – az ügyészi indítvánnyal egyező, = az ügyészi indítványtól eltérő.

24/c. A vádlott a másodfokú érdemi határozat meghozatala után távoltartás hatálya alatt áll – igen, – nem.

A korábbiakban kifejtettek alapján fölöslegesnek tartom ezeket az adatokat.

3. A HARMADFOKÚ ELJÁRÁS

1. A harmadfokon eljáró ügyészség:

iktatószám

2. A harmadfokú érdemi határozatot hozó bíróság:

a határozat száma

3. A harmadfokú határozat dátuma:

Ezekre az adatokra továbbra szükség van.

4. Az iratok a harmadfokú ügyészségre érkeztek:

.....

5. Az iratokat a harmadfokú ügyészség a harmadfokú bíróságra továbbította:

.....

Amennyiben a harmadfokon eljáró ügyészség ügyviteli rendszere lehetővé teszi (megyei főügyészségek rendszeréhez hasonlóan) a lekérdezést, ezek a rovatok a másodfokú eljárásnál kifejtettekre figyelemmel fölöslegesek.

6. Az ügyész indítványa a fellebbezés elbírálásának módjára: – tanácsülésen, – nyilvános ülésen.

Erre szükség van.

7. A bíróság a fellebbezést elbírálta: – tanácsülésen, – nyilvános ülésen.

Vélhetően e két adatgyűjtés azért fontos, hogy az ügyészi és bírói megítélés esetleges különbségét számszerűleg is értékelni tudjuk, viszont ebben a formában ez erre nem alkalmas. Így a másodfokú részről tett javaslatomnak megfelelően kellene ezt átalakítani:

7. a) A bíróság az ügyészi indítvánnyal egyezően döntött; b) az ügyészi indítványtól eltérően a fellebbezést a) tanácsülésen b) nyilvános ülésen c) tárgyaláson bírálta el.

8. A másodfokú bíróság érdemi határozata ellen bejelentett nem ügyészi fellebbezést visszavonták: – igen, – nem.

9. A harmadfokú ügyész a másodfokú ügyész által a másodfokú bíróság érdemi határozata ellen bejelentett fellebbezését: – fenntartotta, – módosította, – visszavonta.

10. A vádlott terhére bejelentett fellebbezést a javára tartotta fenn: – igen, – nem.

Ezekre a rovatokra továbbra is szükség van.

A harmadfokú ügyész legutóbbi nyilatkozata a vádlott büntetését illetően. (Kitöltendő a „D” táblázat 7. oszlopa !)

11. A harmadfokú ügyész hatályon kívül helyezést indítványozott:

– eljárási szabálysértés miatt, – megalapozatlanság miatt, – felkutatott (önként jelentkezett) vádlott ügyében, – egyéb okból.

12. A harmadfokú ügyész egyéb indítványai: – helybenhagyás, – a büntetés enyhítése, – a minősítés megváltoztatása, – felmentés helyett bűnösség megállapítása, – bűnösség helyett felmentés, – megszüntetés helyett bűnösség megállapítása, – bűnösség helyett megszüntetés, – szülői felügyeleti jog megszüntetése. – a tényállás kiegészítése, helyesbítése, – a büntetés súlyosbítása, – egyéb rendelkezés vagy az indoklás megváltoztatása, – részfelmentés helyett bűnösség megállapítása, – bűnösség helyett részfelmentés, – részmegszüntetés helyett bűnösség megállapítása, – bűnösség helyett részmegszüntetés,

A harmadfokú ügyészi tevékenységre vonatkozó adatgyűjtés is (a másodfokú ügyészéhez hasonlóan) ésszerűtlenül túlságosan részletes. Véleményem szerint a másodfokú ügyészéhez hasonlóan kellene az adatgyűjtést megoldani, az értelemszerű eltérésekkel.

12. A harmadfokon eljáró ügyész indítványa:

A) az ítélet helybenhagyása

B) a) az ítélet megváltoztatása:

1. a bűnösség (részbeni bűnösség) megállapítása 2. felmentés (részfelmentés) 3. a minősítés megváltoztatása 4. a büntetés súlyosítása 5. a büntetés enyhítése 6. egyéb

C) az ítélet hatályon kívül helyezése és

1. eljárás megszüntetése (Be. 399.§ (1)bek.)

2. hatályon kívül helyezés és új eljárásra utasítás eljárásjogi okból (Be. 399. § (2)-(4) bek.)

3. hatályon kívül helyezés és új eljárásra utasítás ténybeli okból (Be. 399.§ (5)bek.)

D) egyéb (fellebbezés elutasítása, áttétel)

Úgy vélem, hogy a Be. hivatkozások jelentősen megkönnyítik az adatlap kitöltését.

13. *A harmadfokú nyilvános ülésen résztvevő ügyész indítványa az írásbelitől eltér:*

- a tényállásra, - a jogi minősítésre, - a (fő és mellék) büntetésre, intézkedésre vonatkozóan.

Miután a Be. 388.§ (2) bek. alapján a harmadfokú eljárásban nincs helye bizonyításnak, így elsősorban az iratok alapján dönt az ügyész (és a bíróság) rendkívül kis arányú lehet az ügyészi álláspont megváltozása. (pl. ha a védői indítvány a nyilvános ülésen győzi meg az ügyészt álláspontjának felülvizsgálatára, vagy az általa indítványozott ténybeli helyesbítésnek nem ad helyt a bíróság.) Miután a ritkán előforduló események statisztikai számba vétele főlegesen munkaterhet okoz, ennek a rovatnak az elhagyásával nagy veszteség nem érné az információs rendszerünket.

14. *A harmadfokú bíróság a másodfokú bíróság ítéletét hatályon kívül helyezte:*

- eljárási szabálysértés miatt, - megalapozatlanság miatt, - felkutatott (önként jelentkezett) vádlott ügyében, - egyéb okból.

15. *A harmadfokú bíróság határozata: - az ítéletet helybenhagyta, - a büntetést enyhítette, - a minősítést megváltoztatta, - felmentett vádlott bűnösségét megállapította, - a vádlottat felmentette, - megszüntetés helyett a vádlott bűnösségét megállapította, - az eljárást megszüntette, - szülői felügyeleti jog megszüntetésére tett indítványnak: - elutasította,- a tényállást kiegészítette, helyesbítette, - a büntetést súlyosbította, - egyéb rendelkezést vagy az indoklást megváltoztatta, - részben felmentett vádlott bűnösségét megállapította, - a vádlottat részben felmentette, - részmegsz. helyett a vádlott bűnösségét megállapította, - az eljárást részben megszüntette, - helyt adott, - egyéb törvényes útra utasította.*

Az ügyészi indítványokat a bírósági érdemi döntésekhez „igazítottam”, így nyilván a bírósági döntéseknek még inkább ehhez kell illeszkednie. A Be. 396.§ (1) bek szerint a harmadfokú bíróság (a másodfokhoz hasonlóan) az ítéletet helybenhagyja, megváltoztatja, vagy hatályon kívül helyezi, illetőleg a fellebbezés elutasítja. Ebből következően a statisztikai számbavételnek is ehhez kellene igazodnia, és ezeken belül kell a valóban szükséges mértékig alkérdéseket (de könnyen megválaszolhatóakat) kialakítani. A javaslatom a II. fokú rendszerhez igazodik:

A harmadfokú bíróság döntése:

A) az ítélet helybenhagyása

B) a) az ítélet megváltoztatása:

1. a bűnösség (részbeni bűnösség) megállapítása 2. felmentés (részfelmentés) 3. a minősítés megváltoztatása 4. a büntetés súlyosítása 5. a büntetés enyhítése 6. egyéb

C) az ítélet hatályon kívül helyezése és

1. eljárás megszüntetése (Be. 399.§ (1)bek.)

2. hatályon kívül helyezés és új eljárásra utasítás eljárásjogi okból (Be. 399. § (2)-(4) bek.)

3. hatályon kívül helyezés és új eljárásra utasítás ténybeli okból (Be. 399.§ (5)bek.)

16/a. A vádlott a harmadfokú érdemi határozat meghozatalakor kényszerintézkedés hatálya alatt áll.

16/b. Az a. pontban feltüntetett állapotot eredményező utolsó bírósági döntés:

– hivatalból, – az ügyési indítvánnyal egyező, – az ügyési indítványtól eltérő.

16/c. A vádlott a harmadfokú érdemi határozat meghozatalakor távoltartás hatálya alatt áll – igen, – nem.

A korábbiakban kifejtettem, hogy miért nincs értelme ezeknek a rovatoknak.

A bűncselekmény(ek)ről kitöltendő a „ VP „ jelű lap, valamint a „D „táblázat 8. oszlopa !

A Vádképviselési Pótlap bevezetésekor rendkívüli módon megnövelte az ügyészek adminisztrációs munkaterhét. Ma már jóval kisebb arányúak az egy terheltes-egy cselekményes büntetőeljárások, így az ügyészek kénytelenek a kódtáblázatokat bújni, hogy a válaszokat megadják. Valóban indokolt-e ennek a táblázatnak a fenntartása? Milyen információkat tartalmaz, amelyek nélkülözhetetlenek a döntéshozatalban? Milyen statisztikai összegzések készíthetők belőle, ami nélkül nem tudunk dönteni? Ha ilyen fontos információról van szó, akkor a bírósági C-D lapon miért csak egy bűncselekményt vesznek számba?⁵

Vegyük sorra, hogy milyen előnyökkel járt a VP-lap bevezetése:

1./ Minden vád tárgyává tett bűncselekmény statisztikai számba vétele biztosított lett. Ez igaz, de ugyan ezt az ERÜBS rendszerből is tudjuk.

2./ Megállapítható minden egyes vád tárgyává tett bűncselekmény kapcsán a jogerős bírósági döntés. Melyek lehetnek ezek a különbségek:

a./ Eltér-e a minősítés (súlyosabb vagy enyhébb, halmazat helyett egység stb.) Egyik ügyemben jelentős értékre, csoportosan elkövetett rablás büntette és halált okozó emberölés büntette miatt emeltem vádat az I. rendű vádlott ellen (amit fenn is tartottam). Az I. fokú bíróság nyereségvágyból elkövetett emberölés büntetében mondta ki bűnösnek, míg a II. fokon eljáró Legfelsőbb Bíróság

5 Nem irigylem azt a kollégámat, aki egy bűnügyben több mint ötezer különböző csalás minősítésű csalás miatt emelt vádat, és ha majd egyszer lesz jogerős ítélet, akkor keresgélheti a kódszámokat, és a különböző kivezetési módokat, mert az „alacsonyabb” minősítésű bűncselekmények miatt a büntethetőség esetleg elévül. Reménykedjünk, hogy akkorra már nem lesz VP-lap. (A 2003. júniusában benyújtott vádirat alapján 2007. februárjában kezdődött az elsőfokú tárgyalás.)

„visszatért” a rablás büntettségéhez, és „csak” gondatlanságból elkövetett emberölés vétségének minősítette a cselekményt. (Egyébként az általam is törvényesnek tartott tíz évi szabadságvesztés büntetésen nem változtatott.) De milyen intézkedéseket tehetünk akkor, ha esetleg statisztika azt mutatná ki, hogy a vád szerinti és a jogerős ítélet szerinti minősítés egymástól eltér? Úgy gondolom, hogy semmilyen, amit a statisztika nélkül ne tennék meg. A bírósági gyakorlatot folyamatosan figyelemmel kísérjük (BH-ák, jogegységi és eseti döntések stb), tehát nem a statisztika hívja fel a figyelmet a szükséges változtatásokra. Megjegyzem, ilyen statisztikai összeállítás nem is készül, tehát ilyen okból nincs értelme fenntartani VP-lapot.

b./ A váderedményességi mutatót így minden bűncselekményi kategóriára elő tudjuk állítani. A V/701-708 táblákat végig nézve a következőket tudjuk 2006-ra nézve megállapítani: A váderedményesség összességében nézve 96,76 % volt (702- tábla). A vagyoni elleni bűncselekményeknél 96,60 %, (704. tábla) erőszakos és garázda jellegű bűncselekményeknél 95,90 % (706. tábla), gazdasági bűncselekményeknél 96,40 % (708. tábla). Most, hogy ismerjük a bűncselekmény kategóriánkénti adatokat, mit kellene tenni? Egészen biztos vagyok abban, hogy a felmentések vizsgálatára nem a statisztikai adatok alapján kerül sor. Teljesen felesleges a bűncselekményenkénti bontás, mert ha az ítéleteknél szerepel a felmentés, részfelmentés kód, akkor a statisztikából kigyűjthetők lesznek az ügyszámok és úgyis csak a konkrét ügyek részletes megvizsgálásával lesz eldönthető, hogy megalapozatlan vagy törvénytörő vádemelés történt-e, avagy eltérő bizonyíték-mérlegelés, vagy jogi értékelés következménye a felmentés. Sőt, ha az elsőfokú ügyészség ügyszámát összevetjük az ERÜBS ügyészségi ügyszámával, akkor még bűncselekményenkénti bontásban is tudunk gyűjtést végezni.

c./ A V/110 tábla mutatja be a „jogerős bírósági határozat és a vád, illetve a végindítvány viszonya az összes ügyben” című adatsort, amit a tanulmányom elején minősítés eredményességi mutatónak neveztem el. Kétségtelen, ha a VP-lapot elhagyjuk, akkor ez a mutatószámot nem tudjuk előállítani. Most már csupán az a kérdés, hogy eddig ezt a mutatót mire használtuk? Korábban jeleztem, hogy a beszámolómban erre sohasem történt hivatkozás. Azt tudni, hogy az ügyek körülbőlül együtödében a bírósági minősítés eltér az ügyésztől, nem egy olyan statisztikai adat, ami után országos vizsgálatokat kellene elrendelni. Egyébként is meggyőződésem, hogy csak azok az iratvizsgálatok hasznosak, amelyek egy adott bűncselekmény kategóriára vonatkoznak és az eljárás egészét értékelik. Természetesen a vizsgálatokhoz készülnek statisztikai kimutatások, amelyek nem a V-lapos statisztikán alapulnak. Legjobb tudomásom szerint a minősítés eredményességi mutató alapján még nem rendeltek el vizsgálatot, illetőleg ezt a döntés előkészítés során nem hasznosították. Ebből következőleg, ha a VP-lap kitöltését megszüntetnénk, az információs rendszerünk nem kerülne hátrányosabb helyzetbe.

D táblázat

1. A főbüntetés neme: életfogytig tartó szabadságvesztés, felfüggesztett pénzbüntetés, végrehajtható szabadságvesztés, felfüggesztett szabadságvesztés, közérdekű munka, pénzbüntetés, elkobzás, kényszergyógyítás

2. Enyhítő § alkalmazása: Btk. 87.§. /2/ bekezdése, Btk.87.§. /3/bekezdése, Btk.87.§. /4/ bekezdése, Btk. 343.§. /7/ bekezdése,

3. Mellékbüntetés főbüntetés mellett: közügyektől eltiltás, foglalkozástól eltiltás, járművezetéstől eltiltás, kitiltás, kiutasítás, pénzmellékbüntetés, lefokozás, szolgálati viszony megszüntetése, rendfokozatban visszavetés, várakozási idő meghosszabbítása.

4. Önálló mellékbüntetés: foglalkozástól eltiltás, járművezetéstől eltiltás, kitiltás, kiutasítás, lefokozás, szolgálati viszony megszüntetése

5. Önálló intézkedés: megrovás, próbárabocsátás, kényszergyógykezelés, elkobzás, vagyoneklobzás, javítóintézeti nevelés,

6. Büntetés, intézkedés mellett intézkedés: elkobzás, vagyoneklobzás, pártfogó felügyelet, alkoholista kényszergyógyítása, kábítószer-élvező kényszergyógyítása,

Ügyészi indítványokról, nyilatkozatokról, bírósági határozatokról a vádlott büntetését illetően,
/1/ vád (végindítvány/) szerint

/2/ az elsőfokú bírósági határozat szerint

/3/ az elsőfokú fellebbező ügyész szerint

/4/ a másodfokú ügyész szerint

/5/ a másodfokú bírósági határozat szerint

/6/ a másodfokú fellebbező ügyész szerint

/7/ a harmadfokú ügyész szerint

/8/ a harmadfokú bírósági határozat szerint

Ezekre az adatokra változatlan formában továbbra is szükség van.

Végezetül véleményem szerint a V-lapnak a következő rovatokat kellene tartalmaznia:

VÁDKÉPVISELETI (V) LAP

A VÁDLOTT NEVE: ...

1. ALAPADATOK

1. Az elsőfokon eljáró (fő)ügyészség: iktatószám:

2. Áttétel esetén az előzőleg eljáró (fő)ügyészség: iktatószám:

3. A vádlott azonosító száma:

4. A vádlott fiatalkorú: – igen, – nem.

5. A vádlottal szemben hatályon kívül helyezés utáni megismételt eljárást folytatnak: – igen, – nem.
2. A TÁRGYALÁS ELŐKÉSZÍTÉSE
1. A bíróság előkészítő ülést tartott: – igen, – nem.
2. Az előkészítés során hozott határozatok:
- áttétel
 - felfüggesztés
 - megszüntetés bűncselekmény hiányában (267.(1) a) pont)
 - megszüntetés törvényes vád hiányában (Be. 267.§ (1) j) pont)
 - megszüntetés más okból
 - az ügyészt bizonyítási eszköz felkutatására, ill. a vádirat hiányosságainak pótlására hívta fel
 - a bíróság a vádtól eltérő minősítés lehetőségét megállapította.
3. AZ ELSŐFOKÚ ELJÁRÁS
1. Az elsőfokú határozatot hozó bíróság: a határozat száma:
2. Az elsőfokú bírósági határozat dátuma:
3. Az ügyész a tárgyaláson részt vett: – igen, – nem.
4. A tárgyaláson a bíróság az ügyészt bizonyítási eszköz felkutatására hívta fel: –
5. A vádat az ügyész: – változatlanul fenntartotta, – kiterjesztette, – megváltoztatta.
Ha az elsőfokú bírósági határozat jogerőre emelkedett, kitöltendő „D” táblázat I – 2. oszlopa.
6. Az elsőfokú bíróság érdemi határozata ellen fellebbezést jelentett be: – ügyész, – vádlott, védő, más jogosult.
7. Az ügyészi fellebbezés oka:
- anyagi jogi okból
 - eljárásjogi okból
 - ténybeli okból
8. A fellebbezés célja:
- A.) a) a vádlott javára
b) a vádlott terhére
c) egyéb
- B) a) az ítélet megváltoztatása:
- 1. a bűnösség (részbeni bűnösség) megállapítása 2. felmentés (részfelmentés) 3. a minősítés megváltoztatása 4. a büntetés súlyosítása 5. a büntetés enyhítése 6. egyéb
 - b) az ítélet hatályon kívül helyezése és
1. eljárás megszüntetése (Be. 373. § (1) I. pont)

2. hatályon kívül helyezés és új eljárásra utasítás eljárásjogi okból (Be. 373. § (1) II.-IV. pont, 375. §)

3. hatályon kívül helyezés és új eljárásra utasítás ténybeli okból (Be. 377.§)

Ha az elsőfokú ügyész fellebbezett, kitöltendő a „D” táblázat 3. oszlopa.

5. A MÁSODFOKÚ ELJÁRÁS

- 1 . A másodfokon eljáró ügyészség: iktatószám:
2. A másodfokú érdemi határozatot hozó bíróság: a határozat száma:
3. A másodfokú határozat dátuma:
4. Az ügyész indítványa a fellebbezés elbírálásának módjára: – tanácsülésen, – nyilvános ülésen, – tárgyaláson.
5. a) A bíróság az ügyészi indítvánnyal egyezően döntött
b) az ügyészi indítványtól eltérően a fellebbezést a) tanácsülésen b) nyilvános ülésen c) tárgyaláson bírálta el.
6. A másodfokú tárgyaláson, illetve nyilvános ülésen az ügyész részt vett: – igen, – em.
7. A másodfokú ügyész bizonyítást indítványozott: – igen, – nem.
8. A bíróság bizonyítást vett fel: – igen, – nem.
9. Az elsőfokú bíróság érdemi határozata ellen bejelentett nem ügyészi fellebbezést visszavonták: – igen, – nem.
10. A másodfokú ügyész az elsőfokú ügyész által az elsőfokú bíróság érdemi határozata ellen bejelentett fellebbezését: – fenntartotta, – módosította, – visszavonta.

A másodfokú ügyész legutóbbi nyilatkozata a vádlott büntetését illetően. (Kitöltendő a „D „táblázat 4. oszlopa !)

11. A másodfokon eljáró ügyész indítványa:

A) az ítélet helybenhagyása

B) a) az ítélet megváltoztatása:

1. a bűnösség (részbeni bűnösség) megállapítása 2. felmentés (részfelmentés) 3. a minősítés megváltoztatása 4. a büntetés súlyosítása 5. a büntetés enyhítése 6. egyéb

C) az ítélet hatályon kívül helyezése és

1. eljárás megszüntetése (Be. 373. § (1) I. pont)

2. hatályon kívül helyezés és új eljárásra utasítás eljárásjogi okból (Be. 373. § (1) II.-IV. pont, 375. §, 531.§ (5) bek.)

3. hatályon kívül helyezés és új eljárásra utasítás ténybeli okból (Be. 377.§)

D) egyéb (fellebbezés elutasítása, áttétel)

12. A másodfokú bíróság döntése:

A.) az ítélet helybenhagyása

B) a) az ítélet megváltoztatása:

1. a bűnösség (részbeni bűnösség) megállapítása 2. felmentés (részfelmentés) 3. a minősítés megváltoztatása 4. a büntetés súlyosítása 5. a büntetés enyhítése 6. egyéb

C) az ítélet hatályon kívül helyezése és

1. eljárás megszüntetése (Be. 373. § (1) I. pont)

2. hatályon kívül helyezés és új eljárásra utasítás eljárásjogi okból (Be. 373. § (1) II.-IV. pont, 375. §, 531.§ (5) bek.)

3. hatályon kívül helyezés és új eljárásra utasítás ténybeli okból (Be. 377.§)

D) egyéb (fellebbezés elutasítása, áttétel)

Ha a másodfokú bírósági határozat jogerőre emelkedett, kitöltendő a „D „táblázat 5. oszlopa !

13. A másodfokú bíróság érdemi határozata ellen fellebbezést jelentett be: – ügyész, – vádlott, védő, –más jogosult.

14. Az ügyészi fellebbezés alapja:

– anyagi jogszabálysértésnél: a vádlott javára, – anyagi jogszabálysértésnél: a vádlott terhére, – felmentés (részfelmentés) miatt, – felmentés (részfelmentés) végett, – megszüntetés (részmegszüntetés) miatt, – megszüntetés (részmegszüntetés) végett, az ítélet egyéb rendelkezése miatt.

Ha a másodfokú ügyész fellebbezett, kitöltendő a „D „táblázat 6. oszlopa.

6. A HARMADFOKÚ ELJÁRÁS

1. A harmadfokon eljáró ügyészség: iktatószám:

2. A harmadfokú érdemi határozatot hozó bíróság: a határozat száma:

3. A harmadfokú határozat dátuma:

4. Az ügyész indítványa a fellebbezés elbírálásának módjára: – tanácsülésen, – nyilvános ülésen.

5. a) A bíróság az ügyészi indítvánnyal egyezően döntött

b) az ügyészi indítványtól eltérően a fellebbezést a) tanácsülésen b) nyilvános ülésen c) tárgyaláson bírálta el.

6. A másodfokú bíróság érdemi határozata ellen bejelentett nem ügyészi fellebbezést visszavonták: – igen, – nem.

7. A harmadfokú ügyész a másodfokú ügyész által a másodfokú bíróság érdemi határozata ellen bejelentett fellebbezését: – fenntartotta, – módosította, – visszavonta.

8. A vádlott terhére bejelentett fellebbezést a javára tartotta fenn: – igen, – nem.

A harmadfokú ügyész legutóbbi nyilatkozata a vádlott büntetését illetően. (Kitöltendő a „D” táblázat 7. oszlopa !)

9. A harmadfokon eljáró ügyész indítványa:

A.) az ítélet helybenhagyása

B) a) az ítélet megváltoztatása:

1. a bűnösség (részbeni bűnösség) megállapítása 2. felmentés (részfelmentés) 3. a minősítés megváltoztatása 4. a büntetés súlyosítása 5. a büntetés enyhítése 6. egyéb

C) az ítélet hatályon kívül helyezése és

1. eljárás megszüntetése (Be. 399.§ (1)bek.)

2. hatályon kívül helyezés és új eljárásra utasítás eljárásjogi okból (Be. 399. § (2)-(4) bek.)

3. hatályon kívül helyezés és új eljárásra utasítás ténybeli okból (Be. 399.§ (5)bek.)

D) egyéb (fellebbezés elutasítása, áttétel)

Úgy vélem, hogy a Be. hivatkozások jelentősen megkönnyítik az adatlap kitöltését.

10. A harmadfokú bíróság döntése:

A.) az ítélet helybenhagyása

B) a) az ítélet megváltoztatása:

1. a bűnösség (részbeni bűnösség) megállapítása 2. felmentés (részfelmentés) 3. a minősítés megváltoztatása 4. a büntetés súlyosítása 5. a büntetés enyhítése 6. egyéb

C) az ítélet hatályon kívül helyezése és

1. eljárás megszüntetése (Be. 399.§ (1)bek.)

2. hatályon kívül helyezés és új eljárásra utasítás eljárásjogi okból (Be. 399. § (2)-(4) bek.)

3. hatályon kívül helyezés és új eljárásra utasítás ténybeli okból (Be. 399.§ (5)bek.)

D.) táblázat

A jelenlegivel teljes egészében megegyezik.

Tanulmányomat vitaindítónak szántam. Lehet, hogy az általam javasolt adatok egy részének gyűjtése nem indokolt, és további egyszerűsítések is végrehajthatók lennének. Nem tartom kizártnak, hogy a törlésre javasolt adatok közül akadhat olyan, amelyikre esetleg mégis szükség lehet, és ha leendő vitapartnereim érvei ezek esetleges hasznosságáról meggyőzőnek, akkor nyilván továbbra is gyűjteni kell. Tévedésemet viszont csak akkor fogom belátni, ha az érvek igazolják, hogy milyen döntéshez szükséges az információ, és az más jelenleg működő rendszerből nem gyűjthető ki. Remélem, hogy jelen dolgozatom hozzájárul az értelmetlen munkaterhek csökkentéséhez.

BESZÁMOLÓ AZ OKRI-BAN, 2007. JÚLIUS 10-ÉN MEGTARTOTT KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉSRŐL

Az OKRI-ban 2007. július 10-én kerekasztal-beszélgetést szerveztünk az opportunitás érvényesüléséről, az ügyész mérlegelési jogköréről s ezen belül is a vádemelés elhalasztásával kapcsolatos ügyészi tevékenységről. A disputa résztvevői *Hack Péter* (moderátor; ELTE ÁJK), *Róth Erika* (Miskolci Egyetem ÁJK), *Finszter Géza* (OKRI), *Láng László* (Legfőbb Ügyészség), *Turi András* (Budapesti Nyomozó Ügyészség) voltak.

Ez a téma abba a több évre tervezett kutatásba illeszkedik, amelyik teljes körű képet kíván nyújtani az ügyészség szervezetéről, az igazságszolgáltatásban betöltött szerepéről és a büntetőeljárás szabályok alakulásáról.

Nehézséget jelent a mindennapok gyakorlatában, hogy az ügyészség kettős kompetenciával bír, mivel egyrészt rendelkezik a rendészeti hatalom fölött azáltal, hogy felügyeli a nyomozást, másrészt viszont kompetenciával bír a büntetőhatalom fölött is, hiszen dönt a vádemelésről, illetve annak mellőzéséről. A legalitás elvének megfelelően, ha bűncselekmény történt, köteles vádat emelni. Ezt az alapvetet töri át a vádemelés mellőzése, amikor az ügyész, célszerűségi szempontokra hivatkozva, eltekint a vádemeléstől.

A kerekasztal-beszélgetésen megvitatásra kerülő kérdések az alábbiak voltak:

- Vajon érvényes-e még a legalitás-opportunitás fogalom-párnak a régi értelemben vett használata, avagy a Be. reformja óta megváltozott-e annak tartalma?
- Milyen mozgásteret biztosít a törvény az ügyész számára?

- Sérti-e a bíróság igazságszolgáltatási monopóliumát, ha az ügyész mellőzi a vádat?
 - Mikor, milyen esetekben lehet elvonni a bírói jogkör gyakorlását?
 - Felülvizsgálható-e az ügyész azon döntése, hogy nem emel vádat?
 - Vajon „tétlen” marad-e az ügyész, amikor nem emel vádat? Alkalmazhat-e egyáltalán szankciót?
- Ha igen, milyen veszélyei vannak a büntetőhatalom ilyen fajta megosztásának?

A beszélgetés elején *Hack Péter* moderátor abból indult ki, hogy az új Be. sajnos a jogalkalmazás mindennapjaiban nem úgy érvényesül, ahogy azt a jogalkotó korábban elképzelte. A régi szocialista jogtól szeretett volna az új Be. elszakadni akkor, amikor német mintára – ahol a rendőrség egyébként delegált jogkörben jár el –, nagyobb szerepet akart adni az ügyésznek a nyomozás folyamán. Az új jogszabály első változata már kimondta, hogy a nyomozás ura az ügyész, aki vagy maga nyomoz, vagy a nyomozóhatósággal nyomoztat. Az ügyész megváltozott szerepe így fokozott garanciát jelent, hiszen ő az első szereplő a büntetőeljárásban, aki jogi végzettséggel rendelkezik. (Eltételezve most attól, hogy a nyomozók egy része is elvégezte a jogi egyetemet, de többségük nem.)

Az említett változtatás szerepe abban volt, hogy növelje az eljárás hatékonyságát is: hiszen „az ügyész jogi felkészültsége és hivatásának ethosza alapján alkalmas lehet arra, hogy idejében kiszűrje azokat az ügyeket, amelyekben a felelősségre vonás valószínűtlen, ugyanakkor a bírósági elvárások ismeretében (a rendőrség nincs kapcsolatban a bírósággal, csak az ügyész) a nyomozást nyilván úgy irányítja, hogy majd a vád képviselőjét eredményesen legyen képes ellátni.”¹

Hack szerint ez a korábbi szokások megváltoztatását jelentette volna. Sajnos az évtizedek óta berögződött gyakorlat megmaradt, és a régi Be.-re épülő szakmai rutin még ma is jellemzi a jogalkalmazást. Ez azért veszélyes, mert a korábbi, az 1973. évi I. törvény – a benne található korszerű elemek ellenére is –, mégiscsak a rendőrállam korszakában készült.

A bevezető gondolatok után a beszélgetőpartnerek rátértek a fentebb írt kérdések megvitatására, többek között a legalitás-oppportunitás fogalmak problematikájára.

Róth Erika hozzászólását azzal kezdte, hogy véleménye szerint a büntetőeljárás reformja nem ad okot arra, hogy a két fogalom eredeti tartalmát megkérdőjelezzük. Azt elismerte, hogy talán enyhült a legalitás érvénye, fő szabályként viszont – mint ezt a Be. indokolása is tartalmazza –, továbbra is vádemelési kötelezettség terheli az ügyészt a feltételek fennállása esetén. Ugyanakkor a nemzetközi ajánlások ettől eltérő utat javasolnak. A vádemelés alternatívájaként az európai államokban, így hazánkban is megjelenik – többek között – a vádelhalasztás és a mediáció.

A jogszabály több lehetőséget kínál, mint amit a jogalkalmazás kész befogadni. Az ügyészek nem szívesen alkalmazzák az alternatív megoldásokat, főként azon formáit, amikor feltételeket kell(ene)

¹ Bárd K.: A törvény és az ő alkalmazói. Fundamentum, 1997. 2. sz.

szabniuk, magatartási szabályokat kell(ene) előírniuk. Inkább maradnak a jól bevált vádemelés mellett. Kivételt képeznek a kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények, illetve a fiataikorúak ellen indított büntetőeljárások.

A jelen lévő ügyészek szerint nem ilyen rossz a helyzet. Ha nem is minden olyan esetben történik vádelhalasztás, amikor annak feltételei adottak, azért olykor-olykor alkalmazták ezt a jogintézményt. *Láng László* szerint, ha nincs olyan körülmény, amely az oportunitás érvényesülése ellen hat, akkor az ügyész legtöbb esetben el fogja halasztani a vádemelést. Az ügyészségen belül a felső vezetői kör szakmai véleménye is az, hogy lehetőleg könnyíteni kell a bíróságok terhein, és ahol csak lehetséges, el kell kerülni a vádemelést, illetve a tárgyalást. Két vizsgálat is volt erre nézve, amely megállapította, hogy a gyakorlatban megvalósul a vádelhalasztás.

Hack Péter arra volt kíváncsi, hogy milyen szempontok alapján dönt az ügyész, amikor a vádelhalasztást választja.

Turi András úgy gondolja, hogy a vádelhalasztás – mint „ügyészi próbárabocsátás” – jól működik a gyakorlatban. Hátterében az áll, hogy a jogalkotó az ügyek egy részében el akarta kerülni a tárgyalást. Tehát a Be. alkotóit nem a legalitás-opportunitás viszonyának alakulása vezette, hanem sokkal inkább az, hogy az ügyészi diszkréciónak tágabb teret nyújtson. Ez az új Be.-ben több helyen is tetten érhető. Például a titkos információgyűjtésnél is, ahol az ügyész dönti el, hogy induljon-e büntetőeljárás. Nem ellenőrzi őt a szervezeten kívül senki, hogy vajon törvényes volt-e a döntése. Mivel az ügyész is ember, próbálja a számára legegyszerűbb megoldást választani. Sokszor ugyanis egyszerűbb vádat emelni, mint például nyomozást megszüntetni, mivel ez utóbbit indokolni is kell. Azt elismerte, hogy az ügyek töredékében a kis hivatali nyomás abba az irányba hat, hogy az eljáró ügyész inkább vádat emel, mint megszüntet. A döntést ilyenkor a bíróságra bízta.

Láng László kiemelte, hogy egyrészt a nyomozás megrovás alkalmazásával történő megszüntetését ő nem a vádemelés alternatívájának fogja fel, másrészt a diszkréciós jogkörön kívülnek véli azokat az eseteket, amikor a törvény erejénél fogva kötelező a vádemelés elhalasztása. (Kábítószerrel kapcsolatos ügyek, fiataikorúak eljárása). Egyébként a vádemelés elhalasztások aránya alacsony, évente nem éri el az összes nyomozás befejezés 2 %-át sem. (2004-ben a vádemeléssel befejezett ügyek száma 198.108 volt, míg a vádemelés elhalasztásával 7.717 ügyek fejeztek be; ugyanez a két szám 2005-ben 216.659, illetőleg 9.198, míg 2006-ban 220.133, illetőleg 8.185 volt.)²

Róth Erika hozzátette, hogy diszkrécionális jogkörről csak akkor beszélhetünk, ha egyébként fennáll a vádemelés lehetősége is.

2 A témával kapcsolatban lásd Barabás A. Tünde kutatását: A vádelhalasztások számának alakulása a magyar büntetőeljárásban. In.: *Kriminológiai Tanulmányok*, 44. sz. (szerk.: Virág Gy.), OKRI Bp., 2007. 190-224. o.

Hack Péter közbevetése szerint, külön kellene tartanunk a diszkréció, az opportunitás, illetve a mérlegelés fogalmát.

Róth Erika megkérdezte a jelenlévő ügyész kollégáktól, hogy miért nem adott ki a legfőbb ügyész utasítást, vagy más „segédanyagot” a vádemelés elhalasztásának elrendelését segítő szempontokkal? Talán erre is visszavezethető, hogy az ügyészek nem szeretik annyira ezt a jogintézményt. Amennyiben lenne felsőbb útmutatás, talán több esetben alkalmaznák; szeretik, ha van „silabusz”. Sajnos például a kötelezettségek, magatartási szabályok előírásakor nem elég kreatívak az ügyészek, pedig a Be. ezt lehetővé teszi.

Láng László szerint sokszor jó lenne tényleg előírni, hogy mikor, mit tegyenek, milyen szempontokra figyeljenek; hogy mégsem ez történik, annak több oka van: egyrészt a legfőbb ügyész nem jogalkotó. Másrészt ki fogja eldönteni, hogy az ügyészség milyen kriminálpolitikát képviseljen? A szervezet vezetője? De őt ki fogja ellenőrizni? Harmadrészt *Láng László* azért sem tartotta jó ötletnek minden jogalkalmazási problémára iránymutatás kibocsátását, mert véleménye szerint ezzel éppen azt lehetne elérni, hogy az ügyészek ne gondolkodjanak.

Turi András sem értett egyet azzal, hogy minden – ügyész által alkalmazható – jogintézmény esetében legfőbb ügyészi utasításnak kellene születnie ahhoz, hogy az működjön a gyakorlatban. A jó ügyész akkor kreatív, ha korábban megfelelően elsajátította ezt a mesterséget. Mert ez, véleménye szerint megtanulható. A kérdés csak az, hogy van-e kitől tanulnia, és képes-e befogadni a „mestere” által mondottakat. A központi, minden fogalmazót érintő, előadásszerű képzés az egyetemi rendszerű oktatás folytatása. Hiába kap függetlenséget a kezdő ügyész, ha azzal nem tud élni, mert korábban, fogalmazóként és fiatal ügyészként nem volt jó instruktora, nem tanult meg dönteni.

Láng László a legalitás elvéhez visszatérve elmondta, hogy ennél a kérdésnél nem kerülhetjük el az ügyészség alkotmányos helyzetének elemzését. Fő szabály szerint a parlamenthez való tartozás együtt jár a szigorú legalitás érvényesülésével. Az utóbbi időkből viszont úgy tűnik, hogy ennek az elvnek a merevsége enyhül. Itt említette meg *Láng László* azt a két AB határozatot, amely kihat az ügyészség szervezetére és működésére, és felveti a hovatartozás kérdését.

Finszter Géza is nagyon fontos kérdésnek tartja, hogy tisztázzuk, milyen típusú ügyészségről beszélünk: bűnüldözésről vagy igazságszolgáltatási típusúról. Ezt legtöbbször az eljárásra, illetve annak különböző szakaszaira jellemző vezéreszmék döntenek el. A legalitás-opportunitás éppen azt érzékeltetik, hogy a büntető tilalom feltétlenül, avagy esetlegesen érvényesül-e. Nincs olyan büntetőhatalom, ahol csak az egyik elv jut kifejezésre, így a két elv minden jogrendszerben együttesen van jelen. Ezen túlmenően, a legalitás az anyagi jog logikáját tükrözi, míg annak eljárásjogi konzekvenciái az officialitás elvéből vezethetők le. Az eljáró hatóság kötelessége ugyanis, hogy a legalitás parancsát hivatalból próbálja meg teljesíteni. Az opportunitás viszont azoknak az anyagi és eljárásjogi

intézményeknek, valamint büntetőpolitikai elveknek a foglalatja, amelyek lehetővé teszik a büntetőútról való elterelést, a büntetések felváltását más alternatív intézkedésekkel, de ide tartozik a bíróságon kívüli megegyezés és az eljárás egyszerűsítése. Javasolta azt is, hogy pontosítsuk az opportunitás fogalmát. Egy büntető ügy három módon kerülheti el az állami büntető igény bíróság előtti érvényesítését. Először akkor, ha a bizonyítás nem jár sikerrel, és eredmény a további nyomozástól sem várható. Ezt nevezhetjük kriminalisztikai oknak, olyan esetnek, amelynek a következményeit egy alkotmányos jogállamban az államnak kell viselnie. A második eset az, amikor a bírósági útról való elterelést eljárásjogi intézmény teszi lehetővé, ilyen a vádelhalasztás. Az opportunitás igazi terepe azonban az, ahol az igazságszolgáltatási szerv célszerűségi, pergazdaságossági okból, esetleg más kriminálpolitikai megfontolásokból dönt úgy, hogy az állam nem érvényesíti büntető igényét bíróság előtt. Ez utóbbi az opportunitás valódi terepe.

A legalitás-opportunitás viszonyára vonatkozóan Finszter elmondta, hogy a legalitás mint eszme mellett megférnek az opportunus szempontok feltéve, hogy az állam büntetőjogi igényéről történő lemondás jogosítványa kizárólagosan az ügyész hatáskörében van. Ezen túlmenően viszont szükséges az igazságszolgáltatási típusú ügyészség megteremtése, és annak követelménye, hogy egyedi ügyekben az ügyész – mint belső meggyőződéssel rendelkező egyén – kerüljön autonóm döntési helyzetbe. Ha ez megvalósul, akkor tiszta szívvel elfogadhatjuk az ügyészbíráskodást.³

Hack Péter megkérdezte a résztvevőket arról, hogy mi a véleményük az említett ügyészbíráskodásról, illetve arról, ha az ügyész elvonja a bírótól a döntést.

Finszter Géza utalt arra, hogy a szervezeten belül elmaradt a rendszerváltás. Akkor lenne rendben az ügyészbíráskodás, ha az ügyész ugyanolyan entitás lenne, mint a bíró. Ehhez viszont át kellene térnünk az igazságszolgáltatási típusú ügyészséghez, mint ahogy azt korábban már megemlítette.

Róth Erika szerint, amíg referálási rendszer van, addig sem igazi mérlegelési jogkörrel, sem függetlenségről nem beszélhetünk. Addig, amíg az ügyészi szervezet alá-fölrendeltsége ilyen szoros marad, amíg a belső utasítási jog mindenre kiterjed, addig a bíróihoz hasonló ügyészi függetlenség csak ábránd.

Finszter Géza utalt arra, hogy ő egy tanulmányában jogállami ellenforradalomnak nevezte a bűnüldöző és igazságszolgáltatási szerveknek az eljárásjogi kodifikációs reformmal szemben tanúsított magatartását, amellyel eredményesen tudták védelmezni a korábbi évtizedekben kialakított szervezeti kultúrájukat, és ezzel gyakorlatilag a büntetőeljárás reform majd minden célkitűzését képesek voltak megghiúsítani. A régi szervezeti kultúra megmaradt, a benne lévők pedig sikeresen ellenálltak mindenféle írott jognak. A Be. reformjának megfelelően, a jogszabály egyértelműen igazságszolgáltatási szervnek definiálja az ügyészséget. Ehhez viszont olyan ügyészi státusz is kell, ami az

³ Lásd: Kertész I.: Befejezetlen háború. Bp. 2000. 107-119. o.

ügyész számára biztosítja, hogy a vádemelés és a vádképviselés során döntéseit szuverén módon, valóban belső meggyőződésére alapítva hozza meg. Egy szervezetnek ugyanis tényleg nem lehet belső meggyőződése. Az ügyész státusza legyen olyan, mint a bíróé. Ha ezt megkapja, teljesen mindegy, hova tartozik az ügyészség.

Hack Péter egyetértett Finszterrel, és hozzátette, hogy hiába a jó törvény, ha a jogalkalmazó ellenáll. A jogalkotói szándéknak is megvannak ugyanis a korlátai, ha az intézményrendszer nem igazodik hozzá. *Turi András* szerint a gond egyrészt abból ered, hogy a Be. jelenlegi rendszere teljesen másra épít, mint ami korábban volt, másrészt pedig az új büntetőeljárás törvény nem a meglévő alkotmányjogi szisztémához született.

Hack Péter a kerekasztal-beszélgetést azzal rekesztette be, hogy sok kérdést sikerült a jelenlévőknek megvitatniuk, a disputát mégsem lehet lezárni, mert több probléma még megoldásra szorul. A beszélgetőpartnerek azzal búcsúztak el egymástól, hogy ősszel talán újra találkoznak.

DR. FAZEKAS GÉZA

BŰNBE ESETT IRODALMI HŐSÖK

(Interjú dr. Kiss Annával)

„Állj elő, vén Márkus! vedd le a süveget,
Hadd süsse a napfény galamb-ősz fejedet;
Tartsd fel három ujjad: esküdjél az égre,
Atya, fiú, Szent-Lélek hármasságára:
Hogy az a darab föld, a melyen most állasz,
Nem tarcsai birtok, – *ladányi* határ az.”¹

Arany János egyik, számomra talán a legkedvesebb balladája, a Körösladány és Köröstarcsa közötti birtokperben Körösladány oldalán hamisan tanúskodó Márkus példázata jutott eszembe, amikor a jog – ezen belül is a büntetőjog – irodalomban betöltött szerepéről, a bűnbe esett irodalmi hősök – gyakorló jogászok számára is sok tanúságot hordozó – eseteinek tanulmányozásáról kezdtünk beszélgetni dr. Kiss Annával, az OKRI osztályvezető-helyettesével, az Ügyészek Lapja főszerkesztőjével.

– Büntetőjog és irodalom. Érdekes és izgalmas párosítás az elsődlegesen humán műveltségű jogászok számára. Ennek ellenére úgy érzem, méltatlanul keveset foglalkozunk az irodalmi műveket átszövő jogi kérdések tanulmányozásával. Az egyetemi éveim alatt csupán a filozófia tárgya kapcsán érintette e témát mélyebben egy lelkes ifjú oktatónk. Ma is emlékszem például Babits Mihály Jónás Könyve című költeményének perzselő vitát kiváltó elemzésére. Hogyan látod Te az irodalom és a jog kapcsolatát, illetve a helyét, szerepét a jogi oktatásban?

– Sok-sok évvel ezelőtt a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán kezdtem oktatni ezt a tárgyat, majd néhány évig párhuzamosan az ELTE ÁJK Büntetőeljárás Jogi Tanszékén is. Jelenleg

¹ Arany János: A hamis tanú – részlet

az ELTE Kriminológiai Tanszéke vette fel az oktatási anyagába ezt a témakört. A hallgatók nagyon szeretik, és az órákon aktívan részt vesznek. Mindenki választ magának egy-egy irodalmi művet, regényt, verset, novellát vagy drámát, és ezt jogi szempontból elemzi. A félév végi értékelés főleg ez alapján történik.

Miért gondolom, hogy az irodalomnak helye lehet a jogi oktatásban:

A különböző korok irodalmi alkotásai hűen tükrözik a társadalomban élő erkölcsi és jogi normákat. A hétköznapi emberek számára a kriminológia és a büntetőjog világa gyakran zavaros szabályok összességéként jelenik meg. Ezért úgy gondolom, nem érdektelen, ha a legalapvetőbb kriminológiai problémákat és jogi kérdéseket közismert és kevésbé ismert műveken keresztül érthetjük meg. Arany János „Toldi”-ja és „Ágnes asszony” balladája az emberöléssel, a jogos védelemmel, illetve a kóros elmeállapottal kapcsolatos büntetőjogi kérdések felől is megközelíthető, illetve elemezhető. Kafka „Fegyencgyarmaton” című novellája az emberi jogok, a tisztességes eljárás, a kínzás tilalma elveinek végiggondolására készítetik az olvasót. Bulgakov „Mester és Margaritá”-jának egyik epizódja alapján a „Miranda” elv érthető meg. A kábítószer fogyasztásával kapcsolatos probléma talán a leginkább Csáth Géza életében figyelhető meg. A homoszexualitás kérdései és az ezekre adható válaszok sem csupán a kriminológiából, a büntetőjogból és az Alkotmánybíróság híres határozatából ismerhetők meg. Platón Lakomáját tanulmányozva úgy tűnik, az ókor egyik legnagyobb filozófusa a titkok ismerőjeként, ősidők óta velünk születettnek tartja a szexuális irányultságot. Egyes kriminológiai elemzések szerint azokban az erőszakos közönséges bűnügyekben, amelyekben a terhettek és a sértettek korábban nem ismerték egymást, az elkövetés módját tekintve bizonyos sajátosságok figyelhetőek meg. Ezek a cselekmények rendszerint meglepetésszerűek és kifejezetten agresszív, támadó jellegűek. Többnyire a késő esti órákban vagy elhagyatott helyeken, kihalt utcákon, esetleg az egyedülálló sértett lakásán történnek. Ritkán fordul elő az ismeretlen tettes által történő elkövetés esetében, hogy a támadó igyekezze megszerezni az áldozat beleegyezését. Ennek irodalmi példája Kaffka Margit *Az orsó mellől* című novellája.

– *Milyen műveket, illetve milyen hozzá kapcsolódó jogi kérdésköröket dolgoztatok fel részletesen az említett stúdiók keretében?*

– Shakespeare és a gyűlöletbeszéd (*A velencei kalmár* alapján); Drog és irodalom (Csáth Géza *Ópium* című műve alapján); A másság megítélése a jogban és az irodalomban. Az azonos neműek szerelméről. (Platón *Lakoma és Thomas Mann Halál Velencében* című műve alapján.); „Repül a nehéz kő, ki tudja hol áll meg?” (Bűnös-e Toldi?); A gyermekkor mint büntethetőséget kizáró ok. (Csáth Géza *Kis Emma* című novellája alapján.); A nők elleni erőszak, különös tekintettel az erőszakos közönségre. (Kaffka Margit *Orsó mellől* című novellája alapján.); A kényszervallatásról (Kosztolányi *Dezso Aurélius* című műve alapján); A kóros elmeállapotról (Arany János *Ágnes asszony* című balladája

alapján); Az emberi jogokról (Kafka Fegyvergyarmaton című novellája alapján), A Miranda-elv érvényesülése (Bulgakov Mester és Margarita című műve alapján).

– *A saját – bevezetőben említett – példáim is mutatják, hogy a jog és az irodalom kapcsolatának vizsgálata nyilvánvalóan még számos lehetőséget, feldolgozásra érdemes kérdést rejteget. Másrészt érdemes volna az eddigi tapasztalatokat valamilyen módon rendszerezni.*

– Teljesen egyetértek. Terveim között szerepel annak a könyvnek a kiadása, amelyben az irodalmi művek mint jogesetek szerepelnek, és ezek elemzése főleg büntetőjogi szempontok alapján történik. Az anyag nagy része rendelkezésemre áll. A kiadó is megvan hozzá; ha minden jól alakul, ebben az évben megjelenik. Talán az Ügyészek Lapja Könyvismertető Rovatában is szerepelni fog, feltéve, ha valaki alkalmasnak tartja arra, hogy recenziót írjon róla.

A jövőben szeretném a rovat segítségével azokat a szakembereket felkutatni, akiket érdekel a téma. Később talán egy közös könyv is megszülethet ebben a témában.

Nos, mire is gondoltam? Egy több részből álló kutatásra, illetve könyvre. A címe: Bűnbe esett irodalmi hősök, vagy Jog és Irodalom

A részeit a következők szerint képzeltem el:

- Jog és irodalom;
- A jog mint irodalom;
- „A regény társadalma és a regény fiai” (Emberi jogok és az irodalom);
- Profanizáció: A világ istentelenítése (Jog és mítosz)

Néhány indító gondolat az egyes fejezetek kapcsán:

Jog és irodalom

I.) A szépirodalom szerepe a jogi oktatásban

- A szépirodalom mint eszköz (cél: a jogi tanok és elvek megvilágítása);
- A jogi oktatásnak és jogtudománynak értékekre, tradíciókra, szándékokra vonatkozó kérdésekkel történő gazdagítása (mint ahogy a humán diszciplínákban is ez tükröződik);
- A jogtudományok szűklátókörűségének kiküszöbölése az irodalmi jogesetek által. (Mivel az irodalomban felvetett kérdések egyetemes érvényűek és egyetemes vonatkozásúak.);
- Az irodalom által többféle értéket közvetíthetünk;
- Az irodalmi példák által elérhető, hogy az éppen fennálló ideológiákat kritikusan szemléljük, azokat megkérdőjelezzük;
- Alternatíva megjelenése az irodalom által;

- Az oktatni kívánt anyag az irodalmi példák segítségével konkrétabbá válik. (A joghoz képest a regény a narratíva által nem elvont módon teszi fel és magyarázza meg a kérdéseket; érdekesebbé, szórakoztatóbbá teszi a feltárt ismereteket: az értékek a dramatizálással cselekvéssé válnak.);
- A jog, illetve a jogászok humanizálása: az irodalom segítségével bevihető a humánum a jogba. Jobb jogásszá teszi az embert, és jobb emberré teszi a jogászt;
- Az irodalom képes arra, hogy a versengő morális értékeket és társadalmi célokat bemutassa, valamint képes ezek értékelésére.

II.) Jog az irodalomban

- A szépirodalom mint jogeset;
- Az irodalmi jogeset problémái. (A jog és az irodalom eltérő céljai és funkciói; az irodalom lehet ideológiailag meghatározott; a szépirodalomban a tér és az idő nem valóságos. Kundera szerint ebben a képzeletbeli térben az írók felfüggesztik az erkölcsi ítéletet, mert csak így bontakozhatnak ki az alakok, vagyis azok az egyének, akik nem egy előre létező igazság alapján hívatnak életre, mint a jó vagy a rossz példái, hanem mint autonóm lények, akik a maguk erkölcsé, a maguk törvényei alapján teremtnének meg.);
- Tekinthejtjük-e úgy az irodalmat, mint saját korának társadalmi dokumentumát? Csak akkor, ha ez volt az író célja. (Pl. Balzac, Stendhal) De mi van akkor, ha a műfaja karikatúra, szatíra?
- A nevetés szerepe (lásd Kundera);
- A nevelés szerepe az irodalomban és a jogban;
- Az erkölcsi kérdések szerepe az irodalomban és a jogban. (Segíti az irodalom növelni a hallgatók – olvasók – morális tudatosságát?)

A jog mint irodalom

A jog mint a szövegértelmezés tárgya; a jogi dokumentumok vizsgálata irodalomelméleti és nyelv-filozófiai szempontból.

„A regény társadalma és a regény fiai” (Emberi jogok és az irodalom)

Kundera szerint a XX. század végén a nyugati társadalmak megszokták, hogy az emberi jogok társadalmaként tüntessék fel magukat. Ezen eszméket a történelem nehéz vajúadásban szülte. (Lásd Király Tibor akadémiai székfoglalóját!) Ez Kundera szerint nem történhetett volna meg az európai művészet (s főleg a regény) gyakorlata nélkül.

Mi a szerepe a regénynek ebben? A regény arra tanítja az olvasót, hogy legyen kíváncsi a másokra, és igyekezzen megérteni a saját igazságaitól eltérő igazságokat.

Cioran szerint az európai társadalom egyenlő a regény társadalmával. Az európai emberekről pedig, mint a regény fiairól beszél.

Profanizáció: A világ istentelenítése (Jog és mítosz)

A mítoszok történeti és lélektani feltárása; a múlt kútja; ősrégi szokások, archetípusok: ki cselekszik valójában? Hol van az egyéni felelősség, ha azt gondoljuk, hogy cselekszünk, ha azt gondoljuk, hogy gondolkodunk, de valójában másvalaki vagy másvalakik cselekszenek, gondolkodnak bennünk, és a „múlt kútja” óta (Thomas Mann) irányítanak bennünket. Vajon nem abban van-e az egyéni lét feladata, hogy az atyái által megteremtett formákat, a mitikus keretet a jelenével töltsse meg? Vagyis elevenné ébressze. De akkor felelős-e a tetteiért? (Ábel-Káin nem ugyanaz, mint Jákób-Ézsau?) Mi a különbség az utánzás és a követés, avagy az eleve elrendelés között?

Az irodalomban: míg az utánzás jelentheti a hitelesség hiányát, a követés esetében viszont másról van szó. Az egyén nem teheti meg, hogy ne ismétlje azt, ami már megtörtént. A reinkarnáció szerepe az irodalomban. Kundera szerint ez nem egyéb, mint a múlt mélységesen mély kútjából merített ösztönzések és parancsok eredője.

BÜNTETŐ- ÉS KRIMINÁLPOLITIKA, ILLETVE BÜNTETŐJOG-ALKOTÁS MAGYARORSZÁGON 1993-2003. KÖZÖTT – IV. RÉSZ

Btk.MIII.

A Btk.MII. kétségtelenül sok ponton találkozhatott a társadalmi érzülettel. Számos jelentős szigorítást vezetett be és mindenekelőtt azt üzenté, hogy büntetőjoggal lehetséges – sőt: azzal célszerű és szükséges – kezelni és megoldani bizonyos társadalmi problémákat. A Btk.MII. világképében a „bűnöző” olyan személy, aki érdemtelen a közösség, a társadalom odafigyelésére, méltatlan bünei bocsánatára, alkalmatlan a visszailleszkedésre. Az ilyen személyek helye a börtönben van, méghozzá minél hosszabb időre, lehetőleg a szabadulás kedvezményes lehetőségeitől elzártan. A Btk.MII. által javasolt és bevezetett megoldások azonban nem vezettek semmiféle konstruktív eredményre. A büntetékiszabás tényleges – a Btk.MII. céljainak megfelelő – szigorodása nem csökkentette a bűnözés volumenét és nem alakította kedvezően annak szerkezetét sem. Nem vagyok meggyőződve, hogy a jogalkotót ezek a felismerések vezették, amikor megalkotta és érvénybe léptette a Btk.MIII.-at. Remélhető azonban, hogy ezek a megfontolások is szerepet játszottak a Btk. újabb átfogó reformjában. Más tényezők együtthatása azonban tagadhatatlan. Bár ennek a tanulmánynak nem célja politikai kérdésekben állást foglalni, mindenképpen megjegyzésre érdemesnek tartom az alábbiakat. A Btk.MII.-t elkészítő és hatályba léptető igazságügyi kormányzat nem egyedül a büntetőjog szabályainak és a bírói szerep átrendezésének eszközeivel akarta elérni a büntető igazságszolgáltatás szigorítását. E célhoz eszközül használta az igazságszolgáltatás szervezeteinek befolyásolását is. A koncepciójában,

de talán paradigmájában is új büntetőeljárás rendszert kodifikáló 1998. évi XIX. törvényt nem léptette életbe, a bírósági reform keretében elhatározott táblabíróságok felállításáról nem rendelkezett. E lépések – kiegészítve a költségvetés visszafogásának alkalmazásával – alkalmasak lehettek a bíróságok meghajlítására. Talán emiatt a 2002. évben hivatalba lépett új igazságügyi kormányzat nemcsak szakmai, hanem kifejezett erkölcsi és politikai kötelességének érezte a Btk.MII. szellemében fogant minden büntető tárgyú intézkedés és intézmény felülvizsgálatát. E felülvizsgálat jegyében céldátumot tűztek az új büntetőeljárás törvényi szabályainak életbe léptetésére. Ez végül 2003. július 1-jén megtörtént. Felálltak a táblabíróságok és ügyészségek, normalizálódott az igazságügyi szervezetrendszer és a központi költségvetés kapcsolata, megkezdődött az új büntetőködex kodifikációjának előkészítése. Ezen intézkedések egyik elemeként született meg és lépett életbe a Btk.MIII.

A Btk.MIII. teljesen más világképet mondhat sajátjának és más filozófiát követ, mint a Btk.MII. A Btk.MIII. „nem osztja a [Btk.MII] alapjául szolgált azon elvi megfontolásokat, amelyek a büntetés szigorításától várják a bűnözés hatékonyabb visszaszorítását és [...] amely alapvetően kívánja átrendezni a törvényi szabályozás és a bírósági egyéniesítés közötti arányokat.”¹ A Btk.MII-től történő elvi elhatárolódás azonban képzavaros, mivel a Btk.MIII. ezeket az arányokat a „magyar büntetőjog újabb történetében kialakult hagyományok”² eredményének tekinti. Valójában a Btk.MII. által megtört arány inkább volt újabb keletű, mint hagyomány, hiszen azt nagyobb részben a Btk.MI. intézményesítette. Ebből az elvi alapból indulva a Btk.MIII. számba veszi, hogy a hazai börtön népesség mintegy öt-hatéves növekedési periódus végére, a 2001. évre elérte a 100.000 lakosra jutó 170 főt, miközben az Európai Unió átlaga 80 fő körüli. A Btk.MIII. megállapítása szerint Magyarország ezzel az aránnyal magas börtönnépességgel rendelkezik. Erre figyelemmel ismerteti a Btk.MIII. a liberális kriminálpolitikai megközelítést, amelyet irányadónak elfogad. A Btk.MIII. a liberális kriminálpolitika alaptételeiből egyeseket kiemel: a „tényleges (végrehajtandó) szabadságvesztés büntetéstől való elfordulás [...] feltételes szankciók, szabadságvesztés nélküli munkabüntetések, diverziós megoldások (kiegyezés, jóvátétel) [...]”³ preferálása. Ehhez mérten a ténylegesen letöltendő szabadságvesztés büntetés *ultima ratio* – valójában kétszeresen is az, hiszen maga a büntetőjog is *ultima ratio*, ezen belül pedig a szabadság valóságos elvonása is csak végső lehetőség. Alkalmazása kizárólag abban az esetben lehetséges, ha a büntetés céljai más módon nem érhetőek el.⁴ A Btk.MIII. érvként hozza fel a büntetés-végrehajtás szervezetének túlterheltségét és intézetinek túlszűfolttságát. E kriminálpolitikai felfogással szemben, részben azzal párhuzamosan léteznek a főleg az USA-ban érvényesülő

1 Btk.MIII., Általános Indokolás, 5. pont

2 Btk.MIII., Általános Indokolás, 5. pont

3 Btk.MIII., Általános Indokolás, 3. pont

4 Btk.MIII., Általános Indokolás, 3. és 5. pont

„kemény kéz” büntetőpolitikája. A „kemény kéz” büntetőpolitikája a szigorú kriminálpolitika elvén áll. Ebben a felfogásban meghatározó jelentőségű a „prison works” szemlélet, ami többet jelent a ténylegesen letöltendő szabadságvesztés büntetések iránti elfogultságnál: a represszív, megtorló, a jogépségre koncentrááló büntetőjog preferenciájáról van szó, amelynek mintegy kísérőjelensége a folyamatosan növekvő börtönépesség (az 1999. évben az USA minden 100.000 lakosára 682 börtönlakó jutott, 2000.-ben ez a ráta 685-re emelkedett).⁵ A Btk.MIII. saját magán túl a Btk.MI-et az előbb ismertetett kriminálpolitika képviselőjének, míg a Btk.MII-t a „tough on crime” szemlélet hordozójának tekinti.

A kriminálpolitikai alapok ismertetése után a Btk.MIII. módszeresen számba veszi a Btk.MII. által véghezvitt szigorításokat. A korábban leginkább vitatott és kárhóztatott középérték minden fronton kiszorul a Btk.-ből: többé már nem vezérelve a büntetéskiszabásnak, egyszersmind eltűnik a leszállás és a halmazati büntetés szabályai közül is. Ehhez kapcsolódóan kikerül a büntetéskiszabás elveinek szabályai közül a feltételes szabadságra bocsátás kedvezménye és a végrehajtás felfüggesztése lehetőségei figyelembe vételének tilalma. A bűnhalmazat szabályai csak részben enyhülnek: bár megmarad a halmazati büntetés kötelező súlyosítása, kikerül a középértékes ítéletre vonatkozó előírás és megszűnik a halmazati büntetés enyhítésének különös méltánylást érdemlőséghez kötése. Hatályon kívül kerül az a cselekményi csoport is, amelynek esetében a büntetés enyhítése egység esetén is csak különös méltánylást érdemlőség megállapíthatósága mellett lehetséges. Egyben a leszállás általános – egy- és kétfokú – rendszere is helyreáll. A különös méltánylást érdemlőség megszűnik a próbára bocsátás próbaköve lenni a háromévi szabadságvesztés büntetésnél nem súlyosabban fenyegetett bűntettek esetében: a próbára bocsátás alkalmazhatósága „minden további feltétel nélkül” fennáll. Ezzel a különös méltánylást érdemlőség elveszíti a büntetéskiszabás / szankcionálás menetében eddig törvényben írt központi jelentőségét, így annak legális definíciója is hatályon kívül kerül.⁶ Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy a bíróság a jogkövetkezmények megállapításakor ne venné figyelembe az egyes tárgyi és alanyi súlyosító, illetve enyhítő – ez utóbbiak között a különös méltánylást érdemlő – körülményeket. Módosul azonban e körülmények normatív alapja: többé nem a büntetőtörvény, hanem a BK. 154. számú állásfoglalás bír döntő jelentőséggel. Ezáltal visszaáll a korábban megszokott rend, amely szerint a büntetés kiszabása során értékelendő egyes enyhítő és súlyosító körülményeket, akár csak e körülmények súlyát és az esetleges különös méltányolhatóságot a bíróság mérlegeléssel állapítja meg.

⁵ Btk.MIII., Általános Indokolás, 3. pont. és Dr. Kertész Imre: Büntetőpolitika – Bűnmegelőzés In: Büntetőjogi Kodifikáció, 2002. évi 4. száma, 21-24. pp. A „kemény kéz” büntetőpolitikáról bővebben: David Garland, *The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society*, OUP, Oxford–New York, 2001.

⁶ Btk.MIII., Általános Indokolás, 5. pont és Részletes Indokolás 4.§ és 7.§

Nem a halmazati büntetés szabályai az egyedüliek, amelyek Btk.MII. szerinti rendszerén nem módosít a Btk.MIII. Az összbüntetés kvázi halmazati büntetesként történő meghatározása is hatályban marad. Ugyanakkor a próbára bocsátáson kívül a feltételes szabadságra bocsátás kedvezménye és a büntetés végrehajtásának felfüggesztése tekintetében is visszaáll a korábbi állapot: nem kizáró ok a többszörös visszaesés és a háromévi, vagy súlyosabb fenyegetettségű cselekmény bünszövetségben, vagy üzletszerűen történő elkövetése.⁷ Mivel a Btk.MII. a feltételes szabadságra bocsátás kedvezménye egyik alrendszerként vezette be, célszerű itt megemlékezni az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték feltételes szabadságra bocsátásáról. A Btk.MIII. itt is változatlanul hagyja a Btk.MII. szabályait: hatályban marad a TÉSZ, a feltételes szabadság tíz évről tizenöt vére emelt tartama és az a szabály, hogy annak kizárása hiányában a feltételes szabadságra bocsátás kedvezménye legkorábban húsz, illetve harminc év tényleges kiállása után engedélyezhető.

A Btk.MIII. összességében nagyon is felemás helyzetet teremtett. Bár magát a liberális kriminálpolitika képviselőjének állítja be, sokkal kevésbé liberalizálta a Btk. rendszerét, mint annak idején a Btk.MI. Jellemzőbb, hogy néhány olyan intézmény hatályon kívül helyezésén túl, amelyek a bírói függetlenség és felelősség csorbítását szimbolizálták (lásd: középérték és a különös méltánylást érdemlőség definiálása) elsősorban a börtönépesség számának lefaragására koncentrált. Az egyébként a liberális kriminálpolitika vállalásaival koherens cél vezérelvvé tétele azonban nem feltétlenül szerencsés, ugyanis számos, alkotmányosan és jogpolitikailag sokkal aggályosabb intézmény hatályban maradt. Így megmaradt a magyar büntetőjog deklarált büntetési céljaival nem összeegyeztethető tényleges életfogytiglani szabadságvesztés büntetés intézménye. Vitatható a halmazati büntetés tételkereteinek kötelező szigorítása is, mivel ez a szabály kikezdi a bírói egyéniesítés elvárható mértékét. Úgy tűnik, a jogalkotó a fent írt etikai kötelesség teljesítésén túl további szempontként tűzte a társadalmi érzület tekintetbe vételét is. Mással nem magyarázható, hogy a politikailag mindig népszerű büntetőjogi szigorítás egyes elemeit érintetlenül hagyta, holott ezek az elemek nagyon kevésbé illeszkednek a jogalkotó által a Btk.MIII.-ban megfogalmazott liberális büntetőpolitikai alapelvek közé. A Btk.MIII. részleges következetlensége a Btk. Különös Részében végrehajtott módosítások tükrében még egyértelműbb. A Btk. korábbi 166/A.§ szerinti újszülött megölése büntetett a Btk. MIII. hatályon kívül helyezte, ugyanakkor az emberölés büntette minősítő körülményei közül nem került ki a 14. életévét be nem töltött személy sérelmére történő elkövetés. Történt ez annak ellenére, hogy a büntető igazságszolgáltatás nem „hozta” azokat a számszerű adatokat, amelyek alátámasztották volna, hogy a gyermekek fokozott büntetőjogi védelme éppen az emberölés tényállásában kell szerephez jusson.⁸ Ezzel a megoldással ugyan egyrészt visszatért az újszülött sérelmére elkövetett

⁷ Btk.MIII., Általános Indokolás, 5. pont és Részletes Indokolás 3.§

ölési cselekmény elbírálása a korábban érvényes inerciák közé: a szülő nő speciális lelki karaktere, a tudatszűküllet újfent büntethetőségi akadályként jöhetett figyelembe.⁹ Másrésztől azonban a nem önálló tettes elkövető – vagyis a szülő nő társtettese, felbujtója, bűnrészes – továbbra is minősített emberölés büntette miatt felelt. Ez nem is lehetett másként, hiszen a nem önálló tettes vonatkozásában nem érvényesülnek azok a sajátosságok, amelyek a büntethetőséget kizáró körülmény felhívására alapot szolgáltatnak. A nem önálló tettes felelőssége – nem lévén speciális alany – nem attól függ, hogy a szülő nő milyen konstrukcióban nyer privilegizálást. Így a Btk.MII. által kialakított rendszer csak egyik elemében módosult, ugyanis kizárólag a szülő nő cselekménye nyerte vissza korábbi, ténylegesen enyhe büntetőjogi megítélését. A módosítás ezen mozzanata nagymértékben egybevág a liberális kriminálpolitika azon meggyőződésével, hogy szükségtelen súlyosan büntetni azokat az elkövetőket, akik részben maguk is áldozatok. Józanésszel is belátható, hogy a saját magzatát megölő szülő nő számára a belső bűnhődéshez mérten a külső büntetés mértéke invariáns. Csakhogy a Btk.MIII. által választott megoldás, amely a szülő nő esetleges elkövető-társát fokozottan fenyegeti, igen szerencsétlen jogpolitikai üzenetet hordoz. Az újszülött megölése privilegizált tényállás dekodifikálása azt a benyomást kelti, hogy a szülő nő és esetleges társa minősített

⁸ Az ERÜBS 1999. és 2004. között rögzített adatainak elemzése alapján az alábbi szám adatok állapíthatók meg:

Adatrögzítés éve	Gyermekkorú sérelmére elkövetett emberölés büntette	Újszülött megölésének büntette
1999	3	6
2000	3	10
2001	2	24
2002	2	12
2003	7	8
2004	19	

Az ERÜBS adatokat azonban forráskritikával kell kezelnünk, ugyanis aligha hihető, hogy a 2003. év február hó 28. napjával kiiktatott újszülött megölése büntetből mindössze két hónap alatt nyolc esetet regisztráltak volna. Ugyanakkor kiválóan érzékelhető, hogy a gyermekek sérelmére elkövetett emberölések túlnyomó részét szülő nők követik el elveszületett magzataik sérelmére. Vagyis nincsen érdemi alap annak jogalkotói feltételezésére, hogy a gyermekek büntetőjogi védelmét az élet elenni támadások vonatkozásában kell erősíteni, mivel e támadások túlnyomó többsége speciális, privilegizációt indokoló cselekményt valósít meg. A hatályos szabályozás a vállalt kriminálpolitikai elvekkel nem összeegyeztethető célra vezet, ugyanis olyan elkövetői kört rendel fokozottan üldözni, amely vonatkozásában a jogalkotó éppen a büntetőjogi gyakorlat enyhítését irányozta elő.

⁹ Vagyis téves az a nem egy helyen hangoztatott álláspont, amely szerint a szülő nő cselekménye minősített emberölés, így rá nézve a büntetés enyhítése csak kivételes esetben lenne alkalmazható, ami azonban gyakorlatilag kizárt, hiszen a passzív alany sajátossága nem szolgálhat egyszerre súlyosító és különös méltánylást érdemlő enyhítő körülményként is. A korábbi privilegizáció kiesése következtében a Btk. 24.§-ában írt büntethetőséget kizáró ok (kóros elmeállapot) biztosította az újszülött megölésének elbírálását, ugyanis önálló tényállás hiányában nincsen akadálya az akár minősített emberölés esetében a tudatszűküllet értékelésének, mivel a ne bis in idem megsértése már fel sem merül.

emberölés büntetettét követik el, amely cselekmény kiemelkedő tárgyi súlyú, ezért a büntetés normális mértéke a törvényben írt tételkeret, ám az anya büntethetőséget kizáró körülmény hatálya alatt áll. Vagyis a gyermekek fokozott büntetőjogi védelme kiterjed a szülő nő – élveszületett magzat relációra is, amely értelmezési lehetőség pedig a Btk.MIII. szabályozási rendszerében fel sem merülhetett. Nem is szólva arról, hogy a Btk.MIII. szabályozása nem számolja fel a Btk.MIII. által ebben a cselekményi összefüggésben kialakított aránytalanságokat sem.¹⁰

A Btk.MIII. erősen kompromisszumos jogszabály. A kompromisszum a társadalmi érzület és a liberalizált kriminálpolitika közötti távolságot igyekszik csökkenteni. Ez egyben azt is jelenti, hogy a kemény kéz büntetőpolitikája által a büntető igazságszolgáltatás mércéjéül állított társadalmi érzület továbbra is elfogadott, létező kategória. Éppen emiatt a liberalizáció ezúttal nem annyira a büntető-kódexben, hanem inkább egyes melléktörvényekben és eljárási szabályokban, intézményekben jelent meg. Akárcsak a Btk.MIII., a Btk.MIII. is a büntető praxist akarta befolyásolni, ezúttal a liberalizálás, az enyhülés irányába tolva azt. Ez a tendencia azonban nagyon nehezen egyeztethető össze a társadalmi érzülettel. Emiatt kellett a liberális kriminálpolitika egyes elemeit elbújtatni. Példának okáért a kábítószerkérdés középtávú megoldását az eljárási törvénnyel ebben a cselekményi körben kötelezővé tett vádhalasztás oldotta meg. A tényleges szabadságelvonással nem járó egyéb szankciók, illetve a szabadságelvonást kiváltó eljárási módok sem feltétlenül nyertek közvetlen anyagi jogi megalapozást. Bár a pártfogó felügyelet szabályai ismételt – és közel sem utoljára – módosultak, alkalmazásának bővülését és szerepének felértékelődését a vádemelés elhalasztása és a tettes általi jóvátétel nyújtása eljárási intézmények ellenőrzése és figyelemmel kísérése hozta meg.

A büntető anyagi jog eljárási törvényben történő módosítása a jelen tanulmány írásának időpontjáig érvényes tendencia. Így példának okáért a jogalkotó az eljárási törvény szabályainak megváltoztatásával tulajdonképpen visszacsempészte büntetőjogunkba a hivatalos személy megsértésének bűncselekményét.¹¹ Bár az Alkotmánybíróság híressé vált 36/1994. AB határozatában alkotmányellenessé nyilvánította és megsemmisítette az állami érzékenység büntetőjogi védelmét, a hatályos eljárási törvény előírja, hogy az egyébként magánvádra üldözendő becsületsértés és rágalmozás bűncselekmények közzádra üldözendők, ha azokat hivatalos személy vagy hatóság sérelmére, működése során vagy azzal összefüggésben követik el. Ezzel a hivatali működés becsületének kötelező büntetőjogi védelme visszaállott, holott az Alkotmánybíróság korábban egyértelműen kimutatta,

10 A témáról bővebben lásd: Prof. Dr. Nagy Ferenc: Az újszülött megöléséről európai kitekintéssel. In: Büntetőjogi Kodifikáció, 2002. évi 4. száma, 19–20. pp.

11 A Be. 2006. évi LI. törvény 22.§-ával megállapított és 2006. év július 1. napjától hatályban lévő 52.§ (4) bekezdése értelmében bekezdése értelmében: „A becsületsértés és a rágalmozás közzádra üldözendő, ha hivatalos személy sérelmére hivatalos eljárása alatt, illetve emiatt, vagy hatóság sérelmére hivatali működésével összefüggésben követik el.”

hogy a büntetőjog csak az egyén becsületvédelme terén rendelkezik széles hatókörrel, a hivatali apparátus, illetőleg az egyes ember közhatalmi tevékenysége nem tárgya a büntetőjogi becsületvédelemnek.¹² A büntető anyagi jog korábban alkotmányvértőnek bizonyult szabályait eljárási megoldásokkal kiváltani azért megy szembe a jogállami büntetőjog követelményeivel, mert ellentmond a norma megismerhetősége iránt támasztott követelménynek. A büntető anyagi jogi norma alanya elvárhatóan és okszerűen a büntető anyagi jog rendelkezései között keresi a cselekvését orientáló szabályokat. Az eljárási törvény rendelkezésének ilyen célzatú értelmezése nem elvárható az egyes állampolgároktól. Ez a szabályozási technika megbontja a jogrendszer egészének koherenciáját és sérti a jogbiztonságot,¹³ ezáltal semmivel sem kevésbé aggályos, mint a büntetőjogi büntetés céljaival össze nem egyeztethető főbüntetési mód kodifikálása.

A már érvényes, de eddig még nem hatályos jogszabályhelyben megállapított közvetítői eljárás¹⁴ 2007. január 1.-ei bevezetése tovább csökkentheti a személyi szabadságot elvonó szankciók számát. Mindemellett új intézmények jelentek meg és vesznek részt a büntető igazságszolgáltatásban: az igazságügyi kormányzat megszervezte az áldozatsegítést, rendelkezett a jogi segítségnyújtásról és egységes szervezetbe foglalta a pártfogó felügyeletet.¹⁵ A büntetőbíróságok szerepe csökken, egyre több bűnügy nyerhet bíróságon kívül megoldást. Felértékelődhet az elterelés és nőhet az alternatív – ezúttal értsd: nem büntető bíró által hozott – szankciók szerepe. A kriminálpolitika vezérmotívumainak büntetőtörvényen kívüli eszközökkel történő megvalósítása egyrésztől nagyon praktikus, mert nem annyira látványos, hogy maga ellen hangolja a társadalom érzületét és jogtechnikailag is egyszerűbb, mint a nagy kódexek módosítása. Másrésztől nem kevésbé veszélyes, mint a „kemény kéz” büntetőpolitikájának egyes Btk. módosításai. Tény, hogy nem tekinthető jogállami intézménynek a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés büntetés és aggályos lehet a túlzott kri-

12 Az Alkotmánybíróság hivatkozott 36/1994 (VI. 24.) határozata a Btk. 232.§-ában meghatározott hatóság, vagy hivatalos személy megsértése bűncselekményi tényállását azzal a dogmatikai indokolással minősítette alkotmányellenesnek és semmisítette meg, hogy az indokolatlanul és szükségtelenül különböztet a becsület büntetőjogi védelmének alanyai között: az a védelem magasabb szintjét biztosítja a közhatalom aktorainak, mint a magánszemélyeknek. A határozat indokolása azonban máig ható érvennyel állapította meg a véleményszabadság kereteit, amely később számos további, elsődlegesen a közösségek érzékenységének büntetőjogi védelmét tárgyaló határozat (lásd pl.: 12/1999 (V. 21.) AB határozat és 30/1992 (V. 26.) AB határozat) alapjává vált.

13 A 9/1992. (I. 30.) Alkotmánybírósági határozat indokolása értelmében a: „jogbiztonság a [...] jogalkotó kötelességévé teszi annak biztosítását, hogy a jog egésze, egyes részterületei és az egyes jogszabályok világosak, egyértelműek, működésüket tekintve kiszámíthatóak és előreláthatóak legyenek a norma címzettjei számára.”

14 Be. 2007. január 1.-től hatályos szövegváltozata, 221/A.§

15 Lásd: a Jogi segítségnyújtásról szóló 2003. évi LXXX. törvényt, a Bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről szóló 2005. évi CXXXV. törvényt és az Igazságügyi Hivatalról szóló 144/2005. (VII. 27.) kormányrendeletet.

minalizáció. Ehhez hasonló alkotmányos és jogállami aggályokat vet fel azonban a liberális büntető-politika által preferált diverzió helyi értékének növelése is, ugyanis a büntetőbírótól elvont ügyek olyan személyeket ruháznak fel eljárési feladatokkal és jogkövetkezmény-meghatározási joggal, akik nem rendelkeznek az Alkotmány által a bírósághoz rendelt attribútumokkal.¹⁶ A diverzió jelenleg ismert formái közül a vádhalasztás bír kiemelkedő jelentőséggel és erősen feltehető, hogy az eljárási törvény a közvetítést is hasonlóan fajsúlyos intézménnyé kívánja fejleszteni. A közvetítői eljárást a jogalkotó a tevékeny megbánás kifejezésére szolgáló intézménnyek ismeri el, ezért annak sikeres és eredményes lezárása a büntethetőséget megszünteti. Ilyen esetben az ügyész a büntető-eljárás megszüntetéséről határozatában dönt. Amennyiben a közvetítés csak részben sikeres és eredményes, a büntethetőség sem szűnik meg. Ebben a körben a törvény kötelezi az ügyészt, hogy a terhelttel szemben – ha annak egyéb feltételei fennállnak – a vádemelést halassa el.¹⁷ Ha pedig végül a vádhalasztás is eredményesen letelt, az ügyész az alapul szolgált bűnügyben az eljárást megszünteti. Ez utóbbi intézkedés természetesen nem függ attól, hogy az ügyész a vádemelést közvetítői eljárást követően, vagy annak hiányában halasztotta el. Az ügyészi határozat azonban nem képes anyagi jogerőhatásra (lévén az kizárólag a bíróság végérvényes határozatainak sajátja), azaz az adott cselekmény elévülési idejének tartamában mód van az újbóli eljárásra (szemben a bíróság jogerős határozatával, amely kizárólag az anyagi igazságosság érdekében és egyedül rendkívüli perorvoslat formájában erőltethető meg). Ezáltal a bűnügyek végérvényesnek szánt lezárása valójában közbenső, ideiglenes megoldás. Ez jelentős mértékben sérti a jogbiztonságot, mivel az eljárás alá vont személyt

16 Az elterelésben közreműködő személyek és szervezetek közül a pártfogást és az áldozatsegítést a közigazgatási hatóságokként működő Igazságügyi Hivatal látja el. A jogi segítségnyújtást ezzel szemben az Igazságügyi Hivatallal szerződő „jogvédelemmel foglalkozó társadalmi szervezet, alapítvány, kisebbségi önkormányzat, jogi oktatást végző egyetem [...] ügyvéd, ügyvédi iroda és a tevékenységét Magyarországon állandó jelleggel végző európai közösségi jogász, [...] közjegyző” (2003. évi LXXX. törvény 66.§ (1) bekezdés a.-c./ pontjai) végzi. Ez utóbbi kategóriában találhatóak mind forprofit, mind pedig nonprofit jellegű magánjogi szervezetek. Akár közjogi, akár magánjogi entitásokról van szó, függetlenség és pártatlanság fel sem merülnek: az elterelésben közreműködő személyek utasíthatóak, de legjobb esetben is piaci logika alapján tevékenykednek.

17 Be. 221/A.-226.§§; Btk. 36.§. Meg kell jegyezni, hogy a súlyos joglogikai aggályok merülhetnek fel amiatt, hogy a büntetőeljárási törvény főszabályaként felnőttkorú elkövetővel szemben kizárólag a három évet nem meghaladó fenyegettséggű cselekmények esetén van helye a vádemelés elhalasztásának, míg a közvetítői eljárás meghatározott tárgyi körben az öt évet nem meghaladóan fenyegetett cselekmények miatt vehető igénybe. Probléma abból származik, hogy ha a vádhalasztás – annak általános feltételei hiánya miatt – a közvetítői eljárás után nem vehető igénybe, az ügyész vádat emel. Ebben az esetben a bíróság számára a Btk. 36.§ alapján a korlátlan enyhítési lehetőség áll rendelkezésre. Kérdéses azonban, hogy a három évet meghaladóan, de öt évet el nem érően fenyegetett cselekmények esetében alkalmazott közvetítés után történő vádemelés során hogyan vehető figyelembe a terhelt tevékeny megbánása, hiszen a korlátlan enyhítés nem kötelezettsége, hanem pusztán lehetősége a bíróságnak. (A hivatkozott jogszabályhelyek 2007. január 1-én lépnek hatályba.)

az eljárás tényleges befejeződése után is, bizonytalan ideig függő helyzetben tartja.¹⁸ Emiatt válik jogállami mércével mérve aggályossá az elterelést biztosító eljárások felértékelése. Nem tisztázott ugyanis, hogy a diverzió során végrehajtott egyes eljárási cselekmények – pl.: a közvetítés keretében tett beismerések és egyéb nyilatkozatok, a közvetítést végző bármely személyek által rögzített bizonyítékok, stb. – milyen jogi és ténybeli hatást fejthetnek ki akkor, ha az ügyész által megszüntetett eljárás később újraindul. A Be. értelmében nem képez relatív tanúzási akadályt a diverzió, vagyis nem tagadhatja meg az önterhelő vallomást az a személy, aki korábban közvetítői eljárásban vett részt és erre figyelemmel vele szemben az eljárást megszüntették. Ugyanakkor az ilyen vallomás alapján utóbb az eljárás nem folytatható.¹⁹ Ez a garanciális szabály azonban legalább két eddig megválaszolatlan kérdést vet fel: A) a büntetőjog-alkalmazó mennyiben tudja magát függetleníteni az eljárás alá vont személy korábbi nyilatkozataitól; és B) mi a sorsa a le nem zárt – félbeszakadt – közvetítői eljárás során végzett eljárási cselekményeknek. A bizonytalan eljárási státusz és a függő helyzet távlatosan akár azt is eredményezheti, hogy a terheltnek inkább megéri a vádlottá nyilvánítás, mint az elterelés, ami pedig a diverzió logikái alapjait kezdheti ki.

A büntetőbíróon kívül más személyek felruházása szankcionálási lehetőséggel annak ellenére visszas, hogy eljárás-technikailag a büntetőbíró semmiben sem különbözik a büntetőeljárás egyéb hatósági szereplőitől. A különbség a bírói hatalom alkotmányos kellekeiben rejlik, amelyek értelmében a független és pártatlan bíró hivatott az igazságot megtalálni és azt határozatilag megállapítani. Alkotmányos aggályok nem a bíró személyének, hanem a bíróság intézménynek kikerülésében rejlenek, ugyanis a hatályos eljárási jog szerint bírói határozat hiányában nem beszélhetünk sem jogerős ügylezárásról, sem az ártatlanság vélelmének megdöntéséről, sem pedig a – legalább processzuális értelemben tételezett – igazság megállapításáról. Leszögezhető, hogy a Btk.MIII. által is katalizált tendencia legalább akkora kihívás a jogállam számára, mint a szigorú büntetőpolitika egyes kritizált megoldásai. (Folytatása következik a 6. számban)

18 Az Alkotmánybíróság az ún. Zétényi–Takács-féle törvénytervezetet alkotmányellenesnek nyilvánító 11/1992 (III. 5.) AB határozatban azóta sem kétségbe vonható érvennyel helyezte a jogbiztonságot az elévülés keresztmetszetében vizsgálva a jogállamiság alapértékeinek középpontjába. A 9/1992 (I. 30.) AB határozat a törvényességi óvás ekkor alkotmányellenesnek talált eljárási intézményéről pedig éppen az anyagi jogerőhatás összefüggésében állapította meg, hogy az alaptörvényi sérelem az eljárás alá vont személy bizonytalan, függő helyzetben tartásában rejlik.

19 Be. 2007. január 1.-től hatályos szövegváltozata, 82.§ (4)–(5) bekezdései.

EURÓPAI MÉRCE A BÜNTETŐELJÁRÁSBAN – III. RÉSZ

A kínzás tilalma

(Be. 77. §, 78. § stb.)

1./ Az Egyezmény 3. cikke csupán egy mondatot tartalmaz, amely kimondja: „Senkit sem lehet kínzásnak vagy embertelen, megalázó bánásmódnak, vagy büntetésnek alávetni”.

E cikk a demokratikus társadalmak alapvető értékeinek az egyikét tartalmazza. A tilalom ugyanis abszolút, még a legnehezebb helyzetekben, a nemzetek létét fenyegető veszélyek, a terrorizmus és a szervezett bűnözés elleni küzdelem esetén sem megengedett a kínzás, az embertelen, megalázó bánásmód, vagy büntetés.

Az Egyezmény tehát nem ismer el kivételt, amely bizonyos körülmények között, bizonyos célok érdekében lehetőséget adna az államoknak, hatóságoknak a kínzásra, az embertelen, megalázó bánásmódra, s büntetésre, e tekintetben semmiféle megszorítás, semmiféle derogáció nem megengedett a csatlakozott államok számára.

Az Egyezmény 3. cikke ugyanakkor nem önmagában áll elszigetelten az Egyezmény rendszerében, hanem számos összefüggésben van az Egyezmény már említett 1. és 2. cikkével, továbbá a megkülönböztetés tilalmáról rendelkező 14. és a hatékony jogorvoslathoz való jogról szóló 13. cikkel, mely utóbbira a későbbiekben ugyancsak kitér a tanulmány.

Az Egyezmény láthatóan két fogalmat használ, amelyek a tilalom hatókörét vonják meg anélkül, hogy ezek meghatározását adná.

A Bíróság ugyancsak gazdag esetjoga ad erre nézve gyakorlati útmutatót.

Az esetjog e fogalmak tartalmát illetően két eljárási szakaszt érint: a nyomozati szakaszt és a büntetés-végrehajtást, ezeken belül is a bűnügyi őrizetek, s az előzetes letartóztatások, az ideiglenes kényszer-gyógykezelések, a motozások foganatosítását, a kényszergyógykezelések (kényszergyógyítások) a szabadság-vesztések végrehajtását, továbbá a fogvatartási körülményeket, a börtönviszonyokat. A Be. szabályai közül – a fentiekre vonatkozó rendelkezéseken kívül – különösen kiemelendők: – a 77. § (2) bekezdése, amely szerint a bizonyítási cselekmények végzésekor tiszteletben kell tartani az emberi méltóságot,

– a 78. § (4) bekezdése, amely kimondja, hogy nem értékelhető bizonyítékként az olyan bizonyítási eszköz-ből származó tény, amelyet a hatóságok bűncselekmény útján vagy más tiltott módon szereztek meg; A Rendőrségi törvény rendelkezései közül a 15. § (1) és (2) bekezdése, valamint a 16. § (1)–(3) bekezdése, továbbá a 17. § (2), s a 18. § (1)–(3) bekezdése bír jelentőséggel.

A 15. § az arányosság követelményét fogalmazza meg, amely szerint a rendőri intézkedés nem okozhat olyan hátrányt, amely nyilvánvalóan nem áll arányban az intézkedés törvényes céljával, illetve a több lehetséges és alkalmas rendőri intézkedés, kényszerítő eszköz közül azt kell választani, amely az eredményesség biztosítása mellett az intézkedéssel érintettre a legkisebb korlátozással, sérüléssel vagy károkozással jár. A 16. § (1) bekezdésének fontos szabálya, hogy nincs helye a kényszerítő eszköz további alkalmazásának, ha az ellenszegülés megtört és a rendőri intézkedés eredményessége enélkül is biztosítható. A 16. § (3) bekezdése amellett, hogy „megismétli” az Egyezmény 3. cikkét, kimondja, hogy a rendőr az erre – a kínzás alkalmazására – vonatkozó utasítást köteles megtagadni, s az ilyen magatartás tanúsítójával szemben, annak megakadályozása érdekében, a szolgálati beosztására, a rendfokozatára, személyére tekintet nélkül köteles intézkedni.

A 17. § (2) bekezdése pedig arról rendelkezik, hogy a rendőri intézkedés során a kényszerítő eszköz alkalmazása esetén lehetőleg kerülni kell a sérülés okozását, az emberi élet kioltását, míg a 18. § a fogva tartással kapcsolatos hatósági kötelezettségeket ír elő (pl. orvosi ellátást stb.). E szabályozásnak különlegesen kényes eleme a „lehetőleg” szócska, amely tág értelmezésre is okot adhat. A büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11 tvr. 21. § (1) bekezdése is releváns rendelkezést tartalmaz, előírja, hogy az elítélt emberi méltóságát tiszteletben kell tartani, nem lehet őt kínzásnak alávetni, kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmódban részesíteni, stb. De nyilvánvalóan jelentőséggel bírnak e téma kapcsán más paragrafusok is, így az elítéltek jogairól szóló 36. §, s a magánelzárást szabályozó 42. § is.

2./ A Bíróság esetjoga pozitíve „meghatározza” e 3. cikkben felsorolt fogalmakat, s emellett megkülönböztetett figyelmet fordít a fogva tartási körülményekre, s e körülményeknek a bánásmóddal való összefüggéseire is.

– A kínzás „a bántalmazás különös formája, s annak eldöntésénél, hogy a bántalmazás kimeríti-e a kínzás fogalmát, figyelemmel kell lenni a 3. cikk szerinti megkülönböztetésekre”.

(Aksoy Törökország elleni ügye –BH. 1998/5.)

Nem lehet szó kínzásról ha nincs bántalmazás, rossz bánásmód. „A rossz bánásmódnak azonban el kell érnie bizonyos súlyossági szintet ahhoz, hogy az Egyezmény 3. cikke alkalmazható legyen. Hogy a nem megfelelő bánásmód egy adott formája kínzásnak minősül-e” az azon a különbségtételen múlik, amelyik „a kegyetlen és igen súlyos szenvedéseket okozó embertelen bánásmód által előidézett sajátos megszegényítésen alapul”.

(Egmes Ciprus elleni ügye – BH. 2002/4.)

„A terheltet őrizetbe vétele során elektromos árammal sokkolták, jeges vízbe, majd forró vízbe tették és fején ütlegelték. Pszichikai nyomást is gyakoroltak rá és lelkileg is meggyötörték, amikor azzal fenyegették, hogy bántalmazni fogják gyermekeit. A terheltnek bizonytalansági és szorongási tünetei voltak... és orvosi ellátást tettek szükségessé. A Bíróság figyelembe véve a bántalmazás súlyosságát, tényként állapította meg, hogy a terheltet megkínózták.”

(Akkoy Törökország elleni ügye – BH. 1998/5.)

„A hatóságok ruházatától megfosztva, hátrakötött kézzel hosszú ideig felfüggesztették a gyanúsítottat, amely mindkét karjának időleges bénulásával járt. Ezt a módszert „palesztin akasztásnak” nevezik, és csak szándékos lehet. Ugyanis tényleges előkészületeket és felkészülést igényel. Úgy tűnik, adott ügyben annak érdekében alkalmazták, hogy vallomást vagy információkat csikarjanak ki. A sérülésekkel és bénulással járó bánásmód olyan súlyos és szenvedést okozó volt, hogy csak kínzásnak lehet minősíteni”.

(Aksoy Törökország elleni ügye – BH. 1998/5.)

A kínzás tehát a bántalmazás, az embertelen, megalázó bánásmód „minősített esete”, mely utóbbiak nem érik el az előbbihez szükséges súlyossági szintet.

Az embertelen, megalázó bánásmód esetjoga különösen is gazdag. Ez részben azzal is magyarázható, hogy a fogva tartás körülményei is rendszerint a rossz bánásmóddal hozhatók összefüggésbe. Általában azt lehet leszögezni, hogy a „3. cikk megsértésének megállapításához a kifogásolt, nem megfelelő bánásmód által okozott szenvedésnek el kell érnie egy bizonyos mértéket, meg kell haladnia a törvényes büntetés/fogva tartás végrehajtásával szükségszerűen együttjáró megszegényítést” (Valosinas Litvánia elleni ügye – BH. 2003/1.), illetve azt, hogy a „szabadságától megfosztott személy vonatkozásában a fizikai erő olyan alkalmazása, amit nem az érintett személy magatartása tett feltétlenül szükségessé, csökkenti az emberi méltóságot, s ez elvileg sérti a 3. cikkben lefektetett jogot”. (Assenov és mások Bulgária elleni ügye – BH. 2000/1.)

A „...holttesten található bántalmazások nyomai – a csuklón lévő fémdróttól eredő mély bevágások, valamint a lábfejek állapota, melyek azt valószínűsítik, hogy a gyanúsított hosszabb ideig vízben

vagy hóban állt – arra utalnak, hogy az illető embertelen és megalázó bánásmódnak volt kitéve.” (Mahmut Kaya Törökország elleni ügye – EJF. 2001/1.)

„Az érintett állkapocs-csontja két helyen eltört, az erőszak túlzott mértékű és indokolatlan volt és olyan sérüléseket okozott, melyek vitathatatlanul oly mértékben súlyos szenvedéssel jártak, mely már embertelen bánásmódnak minősül.”

(Rehbock Szlovénia elleni ügye – BH. 2002/4.)

„Az érintett fogva tartottnak – a rokoni látogatást követően –, hogy megszegényítsék, megparancsolták, hogy egy női börtöntisztviselő előtt vetkőzzön le meztelenre és guggoljon le, majd átvizsgálják a nemi szervét és a rokonától kapott ételt. A motozást végző tisztek nem viseltek kesztyűt. A motozás végrehajtása egyértelműen a fogva tartott emberi méltósága iránti közömbösségről árulkodott, ezért „megalázó bánásmódnak” minősül.”

(Valosinas Litvánia elleni ügye – BH. 2003/1.)

„Elvileg egy olyan motozásnak, amelynek során meztelenre vetkőzésre adnak parancsot a fogva tartottnak, a végrehajtás megfelelő módja mellett a büntetés-végrehajtás rendjének fenntartása, vagy bűncselekmények megakadályozása céljából van helye. Az adott esetben azonban amikor az előzetes letartóztatottnak a választójoga gyakorlásával összefüggésben foganatosított motozása során arra adtak parancsot a fogdaőrök, hogy vetkőzzön meztelenre, s a testét lealacsonyító jelzőkkel illették és egyéb módon is megalázták, megvalósították az „embertelen bánásmódot”. A motozás egyetlen célja az volt, hogy a megalázottság és a kiszolgáltatottság érzését keltsék benne, emberi méltóságát egyáltalán nem tartották tiszteletben”.

(Iwanczuk Lengyelország elleni ügye – BH.2003/1.)

„A fogva tartás során alkalmazott bánásmód, nevezetesen az, hogy a büntetés-végrehajtási intézet alkalmazottai több alkalommal elmulasztottak érzéstelenítőt adni a kérelmezőnek, viszont nem éri el azt a súlyossági szintet, amely az Egyezmény 3. cikke megsértésének megállapítását tenné szükségessé”.

(Rehbock Szlovénia elleni ügye – BH.2002/4.)

Az esetjog további része, amely a fogvatartási körülményekkel kapcsolatos, azért fontos, mert rámutat arra a lényeges kritériumra, mely szerint a „...megalázásra irányuló szándék hiánya önmagában nem zárja ki a 3. cikk sérelmének megállapítását”.

(Peers Görögország elleni ügye – EJF.2002/1.)

„Az érintett fogva tartásának körülményei – hideg és sötét cellában tartották fogva, a szemét bekötötték – és az a bánásmód, amely sebeket és zúzódásokat okozott a testén, kimeríti a 3. cikkbe ütköző „embertelen és megalázó bánásmód” fogalmát”. (Tekin Törökország elleni ügye – BH. 1999/8.)

„Az elítélteket huszonegy órán keresztül nem engedték ki a cellájukból; az egyik fogva tartottnak pedig csak tíz nap eltelte után, a kérése előadását követő hét csütörtökén adtak engedélyt arra,

hogy legfeljebb négy papírlapot és négy borítékot kaphasson; az előzetesen bejelentett, tizenöt percet meg nem haladó bejövő hívások kivételével a rabok egyáltalán nem telefonálhattak; s maguknak kellett gondoskodniuk ruházatukról és az ágyneműről, sőt pihenőidőben nekik kellett kimosni azokat; a WC-k nem öblítettek rendszeren, a zuhanyozók csapjai és a vízvezetékek pedig eresztettek. A gyengélkedőben – a fürdőszoba kivételével – napnyugta után nem volt világítás.

A börtönkórházban három másik rabbal kellett megosztania a negyediknek egy öt méter hosszú és három méter széles cellát. Ketten átmeneti jellegű fekhelyen, ketten pedig a padlón aludtak, még pokrócot sem biztosítottak számukra, azt maguk sem hozhattak, végül törülközőkkel takarták be magukat. „E körülmények kimerítik az embertelen, megalázó bánásmód fogalmát”.

(A.B. Hollandia elleni ügye – BH. 2002/9. Labita Olaszország elleni ügye – E.J.F. 2001/2.)

„Az előzetes letartóztatás során a fogva tartás körülményei – különös súllyal az, hogy legalább két éven keresztül a nap egy részét az ágyon kellett töltenie a fogva tartottaknak, mégpedig egy ablaktalan és szellőzés nélküli cellában, ahol a hőség néha elviselhetetlen volt, s a cellatársaknak egymás jelenlétében kellett használniuk a WC-t – sértették a fogva tartottak emberi méltóságát, olyan reménytelenség és alacsonyabb rendűségi érzés kiváltását eredményezték, amelyek testi és lelki ellenállásuk megtörésére alkalmas megalázott helyzetbe hozták őket. Az a tény, hogy az illetékes hatóságok semmilyen intézkedést nem hoztak az érintettek fogva tartási körülményeinek javulására, az iránta való érdektelenséget fejezi ki”.

(Peers Görögország elleni ügye – E.J.F. 2002/1.)

A fogvatartási körülmények különös problémákat vetnek fel a bánásmóddal összefüggésben azoknál a fogva tartottaknál, akik betegek, rokkantak, vagyis testi és szellemi adottságaiknál fogva is kiszolgáltatottak. „A súlyosan rokkant személyt olyan körülmények között tartottak fogva, ahol egészségét veszélyeztető hideg volt, a fogva tartott az ágya keménysége vagy elérhetetlensége miatt felfekvések kialakulásának volt kitéve, s ahol csak nagy nehézségek árán tudta a WC-t használni és magát tisztán tartani. A fogva tartásáért felelős személyek azonban semmilyen intézkedést nem tettek az alkalmasabb fogvatartási helyre szállítása, vagy a szabadon bocsátása érdekében.

(Price Egyesült Királyság elleni ügye – E.J.F. 2002/2.)

Hasonló döntést hozott a Bizottság is M.P. Magyarország elleni kérelme tárgyában, amikor egy adott időszakra vonatkozóan ugyancsak megállapította az Egyezménybe ütköző bánásmódot.

„M.P. – akit életfogytiglani börtönre ítélték – deréktól lefelé megbénult. A fogva tartásának körülményei azonban hosszabb ideig embertelenek és megalázóak voltak: nem kapott megfelelő higiéniai gondozást, ágyneműjét nem cserélték, a kórterem ablakát nem nyitották ki, illetve ő maga nem tudta kinyitni azt, a kórterme és a fürdőszoba közötti ajtón nem tudott közlekedni a tolószékével, a mosdókagylón, a WC-n és a zuhanyon nem volt speciális fogantyú stb.” (BH. 2001/1.)

Még speciálisabb fogvatartotti kört képeznek az esetjogban a fogvatartási körülmények és ezekkel összefüggésben a bánásmód szempontjából a pszichiátriai betegek, ideiglenes kényszergyógykezelés alatt állók. „Az elhagyatottság és magányosság érzése, ami jellemzi az elmeórházakban elkülönített betegek helyzetét, különös gondosságot igényel annak vizsgálatakor, hogy „a fogva tartásuk” az Egyezményrel nem volt-e ellentétes. Az orvosi hatóságok feladata a határozathozatal az orvostudomány elismert szabályainak alapján a gyógyítás módszeréről, s amennyiben szükséges az is, hogy erőszakkal – kézi bilincsel, biztonsági ágy használatával, kényszerétkeztetéssel – őrizték meg a beteg fizikai és szellemi épségét, aki teljes mértékben képtelen saját elhatározásra, és akiért ezért ők felelősök. Az ilyen beteg ennek ellenére a 3. cikk védelme alatt marad, amelynek a követelményei nem engedik meg a megalázását...”

Az orvostudomány ilyen esetekben is elvileg meghatározó: általános az a szabály, hogy az az alkalmazotti gyógy mód, intézkedés, amely a gyógyítás szempontjából szükséges, nem tekinthető embertelennek, vagy lealázónak. A bíróságnak azonban ennek ellenére saját magának kell döntenie arról, hogy az orvosi szükségesség meggyőzően fennállt-e.

(Case of Hercegfalvy v Ausztria – BH. 1993/2.)

A Bíróság nem állapította meg a rossz bánásmódot annak a fogva tartottnak az esetében, akinek az ügyében a pszichiáter jelezte, hogy fogva tartásának meghosszabbítása veszélyezteti az életét, mivel fennáll annak a veszélye, hogy az előzetes letartóztatásának meghosszabbítását az élete elleni támadásnak tekinti, a hatóságok pedig biztosították számára a pszichiátriai kezelést.

(Kudla Lengyelország elleni ügye – BH. 2002/3.)

3./ Az embertelen megalázó bánásmód kapcsán felmerül(t) az esetjogban egy speciális kérdés is, mégpedig az, hogy „maga a büntetőjogi felelősségre vonás, figyelemmel az elkövetett cselekményre vezethet-e az embertelen, megalázó bánásmód megállapításához vagy nem, 10-11 éves „gyanúsítottak” esetében”.

A kérdés az Egyesült Királyságot érintette, ahol az ilyen korú gyermekek már rendelkeznek büntetőjogi értelemben vett vétőképeséggel. E kérdés tehát a magyar jog szerint nem jelent(het) problémát, de maga a jogeset – bizonyos vonatkozásaiban – mégis tanulságos a hazai gyakorlat számára. A Bíróság megállapította, hogy az „...államoknak az Egyezmény értelmében kötelességük megvédeni a társadalmat a bűnözés káros hatásaitól. A „büntető periódusban rejlő megtorló szándék nem jelenti a 3. cikk megsértését, és az Egyezmény nem tiltja el az államokat egy súlyos bűncselekmény elkövetése miatt elítélt gyermek vagy fiatalok esetében bizonytalan ideig meghosszabbított elzárásról szóló határozat meghozatalától, ha az a társadalom védelme érdekében szükséges. Bármilyen vizsgálat – például egy 2 éves gyermek megölésével kapcsolatban – akár nyilvános, akár zárt, büntudatot, kint, bánatot és gyötrelmet fog előidézni. Az eljárás nyilvános volta ugyan fokozhatja ezeknek az érzéseknek a mértékét, de nincs arra következtetési alap az adott ügyben, hogy a tár-

gyalás különleges vonásai jelentős mértékű szenvedést okoztak volna azon túlmenően, hogy a hatóságoknak ... foglalkozniuk kellett az elkövetőkkel”.

(T. valamint V. Egyesült Királyság elleni ügye – BH. 2001/4.)

4./ Az Egyezmény „homályos” fogalmait magyarázó esetjogból tehát kitűnik, hogy a „...strasbourgi szervek álláspontja szerint, amíg az embertelen bánásmód ... az érintetteknek, ha nem is feltétlenül testi sérülést, de mindenképpen erős testi és lelki szenvedést okoz, a megalázó bánásmód már olyan erős félelmet, lelki gyötrelmet és alsóbbrendűségi érzést kelt, ami alkalmas arra, hogy megtörje az áldozat testi és erkölcsi ellenállását. A kínzás pedig súlyos és szándékos kegyetlenséget feltételez, komoly testi-lelki sérülések nélkül nem állapítható meg”

(Dr. Grád András, Kézikönyv a strasbourgi emberi jogú ítélkezésről. Hvg Orac Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest 1998. 73. oldal)

5./ A kínzás tilalmával kapcsolatos vizsgálódások egy további kérdése, hogy kik lehetnek a passzív alanyai, pontosabban: passzív alanyai lehetnek-e azok, akik a kínzással, embertelen, megalázó bánásmóddal közvetlenül érintett személyek hozzátartozói, rokonai, tehát közvetetten érintettek. A Bíróság nem állított fel olyan általános elvet, mely szerint a 3. cikkel ellentétes bánásmódnak lenne kitéve az eltűnt személy rokona. Leszögezte azonban, hogy nem kizárt, ez „...olyan különös tényezők létezésétől függ, amelyek az eltűnt stb. személy rokonának szenvedéseihez vezető, s az ilyen helyzetekben elkerülhetetlen érzelmi zavaroktól eltérő jellegűek, illetve e szempontból különösen fontos a hatóság magatartása és válasza a család által jelzett helyzetre”. (Cakici Törökország elleni ügye – BH. 2000/3.)

„Ami az egyik kérelmező azon állítását illeti, mely szerint ő maga is embertelen és megalázó bánásmódot szenvedett el a hatóságok részéről a fia eltűnése miatt, a Bíróság abból indult ki, hogy a hatóságok nem foglalkoztak komolyan a kérelmező panaszával, illetve közömbösek, érzéketlenek voltak. Ennek következményeként a kérelmező hosszú időn keresztül érzett aggodalmat, amit az keltett benne, hogy tudta, a fiát fogva tartják, de nem volt semmilyen hivatalos információja sorsáról.

(Kurt Törökország elleni ügye – BH. 1999/5., Tas Törökország elleni ügye – BH. 2002/4.)

5./ Miként az élethez való jog magában foglalja azt a kötelességet is, hogy az állami hatóságok hatékony vizsgálatot folytassanak le akkor, ha az állam emberei által alkalmazott eszközök vagy más emberek bűnös cselekedetei emberi élet kioltásához vezetnek, a kínzás tilalmáról szóló cikk sem áll önmagában, ugyancsak az Egyezmény 1. cikkével együttesen értelmezendő.

Az államnak abból a kötelezettségéből, amely az emberi jogok tiszteletben tartásából áll, következik, hogy az államra hárul az a feladat, hogy megalapozott magyarázattal szolgáljon azokra a körülményekre vonatkozóan, melyek keretében a személyek sérüléseket szenvedtek.

(Satik és társai Törökország elleni ügye – BH. 2001/11., Kmetty contra Magyarország ügye)

Ugyanígy az államoknak kell megfelelően bizonyítaniuk, hogy a fizikai erő igénybevételét az érintettek magatartása tette elkerülhetetlenül szükségessé, illetve, hogy „az őrizetbe vétel során alkalmazott erőszak nem volt túlzott mértékű”. (Rehbock Szlovénia elleni ügye – BH. 2002/4.)

Következik továbbá magának a vizsgálatnak a kötelessége.

„A Bíróság megítélése szerint – ugyanis – amikor egy magánszemély védhető módon állítja, hogy a rendőrségen a 3. cikkel ellentétes, súlyos és törvénytelen bántalmazás érte, e cikk – együttesen az állam azon kötelezettségével, hogy biztosítsa a joghatósága alatt álló minden személy számára az Egyezmény I. fejezetében meghatározott jogokat és szabadságokat – megköveteli, hogy hivatalos vizsgálatot folytassanak le, amely alkalmas a felelősök felkutatására és megbüntetésére. Ha ez nem így lenne, akkor alapvető fontosságát vesztené el a kínzás, az embertelen és megalázó bánásmód tilalma, ez gyakorlatilag hatástalan lenne, bizonyos esetekben pedig lehetővé válna, hogy a rendőrök lábbal tiporják az ellenőrzésük alatt állók jogait, quasi büntetlenséget élvezzenek”.

(Assenov és mások Bulgária elleni ügye – BH. 2000/1.)

A Bíróság, hogy a vizsgálatok hatékonyak legyenek, egyrészt felhívta a figyelmet „annak fontosságára, hogy szabadlábra helyezéskor a fogva tartottakat megfelelő és alapos orvosi vizsgálatnak kell alávetni (Akkoy Törökország elleni ügye – BH. 2002/1.). Másrészt pedig különbséget tett „a nyomozás elegendő bizonyíték hiánya”, illetve „az elkövetők azonosításának elmulasztása” miatti megszüntetése között.

A Kmetty contra Magyarország ügyben például úgy vélte, hogy az orvos-szakértői bizonyíték, az érintett tanúvallomása és az a tény, hogy több mint három órán át fogva tartották, összességében felveti azt az ésszerű gyanút, hogy a rendőrségen bántalmazták. Mivel azonban a vizsgálat nem volt hatékony, nem volt képes arra, hogy elvezessen a felelősök azonosításához és megbüntetéséhez, a Bíróságot „nem győzte meg a magyar kormány azon érve, hogy a nyomozást elegendő bizonyíték hiánya, nem pedig az elkövetők azonosításának elmulasztása miatt szüntették meg”.

Bizonyos esetekben pedig nem akármilyen vizsgálatot tart szükségesnek a Bíróság, hanem független ellenőrzési formát, hogy az erőszak igénybevételéről annak, aki erről határozott, számot kelljen adnia, mégpedig magáról a tényről és legfőképpen az arányosságáról.

Egy ügyben – melyben számolni lehetett azzal, hogy a fogva tartottak részéről tanúsított engedetlenség vérfürdőt eredményezhet – leszögezte, hogy „az ügyészek rekonstruálnia kellett volna az eljárás tárgyát képező eseményeket az érintettől és más fogva tartottól származó vallomások, valamint a büntetés-végrehajtási intézet vezetőségével folytatott beszélgetés – vagyis egy „kétoldalú”, illetve „minden oldalú” vizsgálat – alapján”.

(Satik és társai Törökország elleni ügye – BH. 2001/11.)

(Folytatása következik a 6. számban.)

MEDIÁCIÓ DÁNIÁBAN

A dániai áldozat-tettes mediáció olyan kísérlet, amelyet a glostrupi, a roskildei és a ringstedti rendőrségi körzetekben végeznek. Eredetileg 3 évi időtartamra tervezték, de később 2002 végéig meghosszabbították. A mediáció a Kormány azon tervének képezi részét, amellyel a bűncselekmények áldozatainak pozícióját akarja erősíteni. A kísérletben részt vevő terület 19 helyhatóságból áll, kb. 395000 főnyi lakossággal. (Dániában összesen 275 helyhatóság van.)

A kísérlet azon az elgondoláson alapszik, hogy összehozzanak egy találkozót az áldozat és a tettes között olyan bűncselekmények esetén, mint pl. rablás, bolti lopás, zsebtolvajlás, rongálás, testi sértés. A találkozón mind az áldozat, mind pedig a tettes lehetőséget kap arra, hogy beszéljen a történetről, és amennyiben lehetséges, megállapodjon abban, hogyan tehető mindez jóvá.

1998 májusától 2002 augusztusáig 143 esetben került sor mediációra. Ezen felül a mediátorok további 205 esettel foglalkoztak, amelyekben valamilyen okból kifolyólag (az egyik fél tiltakozása, a mediátornak nem sikerült felvenni a kapcsolatot valamely féllel, vagy éppen a felek maguk közt megoldották a problémát) nem került sor mediációra. A rendőrség a három körzetben 2000. június 1-jéig 650-re becsülte azon esetek számát, amelyek megoldásában a mediáció szerephez juthat. Jó néhány lezárult mediáció során sikerült megegyezésre jutniuk a feleknek, egyebek között sor került bocsánatkérésre és annak elfogadására, anyagi kár kompenzációjára, vagy arról való megegyezésre, miként viselkedjenek a felek egymással a jövőben. Arról jelentettek, hogy mind az áldozatok, mind pedig a tettesek sikerként könyvelték el a mediációt. A szóbanforgó esetek testi sértéssel, rablással, rongálással, autó lopással, közszeméremsértéssel, bankrablással voltak kapcsolatosak.

A mediáció céljai

– az áldozat haragjának, félelmének, aggodásának, bosszúságának, frusztrációjának csökkentése, ily módon az áldozat biztonságérzetének erősítése a mindennapi életben;

– a tettes érezze magát felelősnek tettéért, ezáltal megelőzve, hogy újabb bűncselekményeket kövessen el.

A Dán Bűnmegelőzési Tanács a kísérletet az Igazságügyi Minisztérium nevében végzi. A kinevezett projektvezető lesz felelős a gyakorlatban való végrehajtásért a helyi körzettel együttműködésben. Egy irányító csoportot is választottak, amelybe a Dán Bűnmegelőzési Tanács, az Igazságügyi Minisztérium, a Szociális Ügyek Minisztériuma, az ügyészség, a rendőrség valamint a mediátorok delegálnak tagokat.

Minden rendőrségi körzetben kijelöltek 4-8 rendőrt, akik a kísérlet végrehajtásában kapcsolattartóként fognak közreműködni.

A Dán Bűnmegelőzési Tanács mediátorokat jelölt ki a három rendőrségi körzetben.

A kísérletet az Alternatív Szociális Analízis Központ értékeli. Az értékelési jelentést a projekt befejeztével bocsátják ki. 2000 szeptemberében egy közbenső értékelést is közzé tett az Igazságügyi Minisztérium, az összefoglalást és a kilátásokat angolra fordították. 2002 végén a végső értékelés is publikálásra kerül.

Az áldozat-tettes mediációról

A mediáció során a kisebb súlyú bűncselekmény áldozata és tettese találkoznak, és egy pártatlan harmadik személy – a mediátor – segítségével megbeszélnek a történeteket, valamint lehetőség szerint meg egyezésre törekednek arra nézve, hogyan orvosolják a helyzetet. Mindkét félnek előzetesen bele kell egyeznie abba, hogy részt vesz a mediációban. A mediációban való részvétel önkéntes, és mind az áldozat, mind pedig a tettes bármikor visszakozhat.

A mediáció alap gondolata: a felek aktívan vegyenek részt saját ügyük megoldásában, és megbeszélhessék egymással, mi az, ami fontos számukra – ezek sokszor olyan jog által nem szabályzott dolgok, amelyek egy tárgyaláson irrelevánsnak minősülnek. A legfontosabb a sikeres mediációban, hogy a felek legyenek nyitottak és őszinték egymással, és hallgassák meg a másik mondanivalóját.

A felek, amennyiben lehetséges, megegyezésre jutnak arról, hogyan orvosolják a bekövetkezett kárt, valamint hajlandóak-e bocsánatot kérni, illetve a bocsánatkérést elfogadni. A legfontosabb, hogy a felek együtt találjanak olyan megoldást, amellyel mindketten elégedettek.

Az áldozat választ kaphat felmerülő kérdéseire, úgymint: miért ő lett kiválasztva a bűncselekmény célpontjaként; mit akart pontosan a tolvaj; meg volt-e tervezve a bűncselekmény stb. – ezek olyan kérdések, amelyeket kizárólag a tettes tud megválaszolni.

A támadóban pedig a találkozó felelősségtudatot ébreszthet tettei iránt, valamint azonosulhat az áldozat helyzetével.

Nagy bátorságra van szükség ahhoz, hogy egy szemtől szembeni találkozóba beleegyezzen az áldozat támadójával, és fordítva.

A mediátor feladata, hogy irányítsa és segítse a feleket a folyamat során – nem bíró, tanácsadó vagy terapeuta tehát.

Szabály szerint a mediációra a per befejezte előtt kerül sor, bár a felek kérése esetén az ítélethirdetés után is megtörténhet, amire volt is már példa néhány esetben.

A mediáció csupán kiegészíti a rendes jogi eljárást, vagyis nem veszi át a büntetőeljárás szerepét. Néhány esetben azonban előfordult, hogy a bíró azért rótt ki felfüggesztett büntetést, mert a felek az ítélethirdetést megelőzően már találkoztak és megegyezésre is jutottak egymással a mediáció során.

Hogyan megy végbe a mediáció?

Miután mindkét fél beleegyezését adta a processzushoz, a mediátor felveszi a kapcsolatot az áldozattal és a tettessel, és felvilágosítja őket a mediáció lényegéről, valamint arról, milyen hasznokkal járhat a résztvevő számára. A mediátor csak a bűncselekmény fajtájáról és megtörténtének idejéről kap felvilágosítást, a rendőri jelentésbe nem nyer betekintést.

Amennyiben mindkét fél beleegyezését adja, a következő lépés a találkozó helyének és idejének meghatározása. A találkozót semleges helyre szervezik, pl. a városháza konferenciatermébe, egy könyvtárba, vagy egyéb hatósági létesítménybe.

A mediáció során a mediátor segít a feleknek megbeszélni a történeteket, és ha lehetséges segít, hogy egyezséget kössenek. Amennyiben ez sikerül, a mediátor azt írásba foglalja, és erről a felek másolatot kapnak. A találkozó kb. 2 óráig tart, az ügy természetétől függően.

A mediáció titkos, de szülők és megfigyelők a felek kérésére jelen lehetnek. Szükség esetén tolmácsolás is behozhatnak.

A mediátort titoktartási kötelezettség köti.

Mi történik, ha a mediátor kapcsolatot hozott létre a felek között?

A mediátor informálja a rendőrséget a találkozó megtörténtéről, valamint arról is, hogy a felek kötöttek-e megállapodást. Ha mindkét fél kéri, a mediátor a megállapodás másolatát a rendőrségnek átadja. A mediátor nyomon követi az ügyet a felekkel való kapcsolatfelvétel által, pl. egy hónappal a találkozó után, vagy miután a megállapodásban foglaltakat teljesítették.

Milyen ügyek esetében került sor mediációra?

Az esetek nagy része testi sértéssel volt kapcsolatos, emellett rongálás, autó lopás, betörés, fenyegetés, közszemérem sértés, halálos közlekedési baleset okozása és rablás is előfordult. A mediátorok elmondása alapján jó néhány tettes ittás állapotban követte el a bűncselekményt. Számos testi sértés összejövetelekkor, nyilvános szórakozóhelyeken történt.

Sok mediáció során sikerült megállapodniuk a feleknek abban, hogyan viseltessenek egymás iránt a jövőben, pl. köszönjenek-e egymásnak találkozáskor vagy ne szóljanak egymáshoz többé. Az esetek nagy részében sor került bocsánatkérésre és annak elfogadására is, néhány esetben pedig a felek külön kérték a mediátort annak az egyezségbe foglalására, miszerint jó érzés volt találkozniuk és átbeszélniük a dolgot.

A felek más kérdésekben is egyezségekre jutottak, így:

- a feleknek szavakkal, érvekkel és nem ökölrel kell harcolniuk
- a tettesnek a barátait is informálni kell a mediációról, nehogy ők bosszút álljanak a történetek miatt
- a tettes kifizeti az áldozat önrészét a biztosítónak
- a tettesnek le kell szoknia a nagy mértékű alkoholfogyasztásról

Néhány bűnelkövető megígérte, hogy a jövőben becsületes életet fog élni. Egy esetben a tettes ahhoz is hozzájárult, hogy terápiás úton változtasson viselkedésén.

Az egyezségek nagy részéről a rendőrség is kapott egy-egy példányt, de voltak olyan esetek is, amikor a felek ehhez nem járultak hozzá.

Milyen előnyökkel járt a felek számára a mediáció?

A mediáció után a felek kérdőívet kapnak, és ennek kitöltésére bátorítják őket. A kérdőívek segítenek a kísérlet értékelésében – az azokon található 'megjegyzések' rovatból idézünk néhány kivonatot: „Azért vállalkoztam a részvételre, hogy meglássam a tettes arcát, ezáltal visszaszorítsam rémálmaidat. Nagy hasznát látom a találkozásnak, remélem és hiszem, hogy pozitív hatással lesz rám. Úgy vélem, sokan mások is hasznot tudnának húzni egy mediációban való részvételből, amit hangoztatni is fogok ismerőseim körében!” – írta egy áldozat.

Egy másik áldozat szerint is „jó volt részt venni a mediációban. Határozottan nagyobb biztonságban érzem magam azóta. Meg vagyok győződve, hogy mások is előnyét látnák a részvételnek, függően a helyzettől. Nagy dicséret jár a mediátoroknak is, akik tényleg nagyon jók voltak!”

„Tanultam a hibámból” – írta egy tettes, míg egy másiké „sikerült szavakat találni olyan érzésekre, amelyeket nem igazán értettem a mediáció előtt.”

Néhány kivételtől eltekintve az eddigi visszajelzések pozitívak és a mediátorok benyomásai alapján is mindkét fél számára megkönnyebbülést jelentett, hogy találkoztak és beszéltek egymással.

Milyen ügyek esetében kerülhet sor mediációra?

Az áldozat életkora nem kötött, a tettesnek legalább 15 évesnek kell lennie.

A tettesnek be kell vallania a bűncselekmény elkövetését.

A bűncselekmény helyszínéül Glostrup, Roskilde vagy Ringsted rendőrségi körzeteknek kell szolgálniuk, de az nem feltétel, hogy a felek akármelyike is ott éljen.

A kísérlet főként rablással, bolti lopással, autó lopással, zsebtolvajlással, testi sértéssel és rongálással kapcsolatos ügyekkel foglalkozik. Más esetben is lehetséges, ha az áldozat sértve érzi magát, de csak az ügy elbírálása után. Szomszédok közötti rossz viszony, zaklatás stb. is lehet tárgya mediációnak.

Ki sorolja be az ügyeket a mediációra?

A rendőrség kiad egy röpiratot a mediációról, illetve annak lehetőségéről.

Az ügy mediáció által való rendezését tanácsolhatják pl. az oktatás, szociális szolgálatok, a rendőrség területén dolgozók, a börtönhálózat alkalmazottjai, iskolaigazgatók, stb. Természetesen, maguk az áldozatok és tettesek is kérhetik ügyük ily módon való rendezését. A jelentkezéseket a rendőrségnek, egy mediátornak vagy a projektvezetőnek kell címezni.

Ezidáig majdnem minden ügy a rendőrségen keresztül került mediációra, bár nemi erőszak kísérlete, testi sértés és bankrablások áldozatai is igényelték már. Előfordulhat, hogy a szociális szolgálatok egy vezetője és egy szociális munkás is javasolta már bizonyos ügyek mediáció útján való rendezését.

Kik a mediátorok?

A mediátorokat a rendőrségi körzetekben jelölik ki, és kurzusokon képzik ki őket a mediációra. Jelenleg 8 mediátor dolgozik minden rendőrségi körzetben.

A mediátorok az adott körzetben élő, büntetlen előéletű személyek. A feladat szabadidős elfoglaltság, tehát egy mediátor sem dolgozik a rendőrségnek, a börtönhálózatnak vagy az igazságszolgálatnak semmilyen formában.

A mediátornak elkötelezettnek, nyitottnak, előítéletektől mentesnek, semlegesnek kell lennie. Könnyű elérni és vele beszélni, odafigyel más emberekre, van humorérzéke és van ideje a munka elvégzéséhez.

Helyi együttműködés

A mediátorok és a kísérletbe bevont rendőrök kb. három havonta találkoznak az ügyek és a gyakorlati problémák megvitatása céljából, többek között azért hogyan lehet több esetet mediációs eljárásra utalni. Ezeken a találkozásokon a Dániai Bűnmegelőzési Tanács projektvezetője is részt vesz.

Egy korábbi mediációs kísérlet

1995-96-ban már történtek ilyen irányú kísérletek négy helyhatóságban is. A kísérlet a dán kormány 1994-ben kezdődő, az erőszak visszaszorítására irányuló törekvésének képezte részét, így különösen a fiatalkori erőszakos bűnözésre összpontosított.

A kísérlet pozitív tapasztalatokkal járt, a relatíve kevés mediációs eljárás mind megegyezéssel zárult. A kevés ügy miatt viszont lehetetlen volt eldönteni, vajon a projektet megérné-e állandósítani, ezért a kormány új, nagyobb horderejű kísérletek lefolytatása mellett döntött.

BEVEZETŐ GONDOLATOK A JOG ÉS IRODALOM TANULMÁNYOZÁSÁHOZ

„De hát mért nem hagynak békén.
Kérdezem. Ne vezessenek engemet sehova.”
(Esterházy Péter¹)

„Az első tennivaló: öljünk meg minden törvénytudót.” – mondja William Shakespeare egyik szereplője a *VI. Henrik* című dráma negyedik felvonásában.² Szemben azzal, hogy más korokban realitás is lehetett az idézetben foglalt fenyegetés,³ ez szerencsére *most* és *ehelyütt* nem jelenvaló. Így az alábbi rövid ismertetés keretében tekintsük e mondatot kiindulópontnak annak a kérdésnek a megválaszolására – illetve ennek kísérlete – során, ami voltaképpen minden „jog és irodalom” névvel illetett vizsgálódás központi kérdése. Nevezetesen, lehet-e bármi „hasznosítható” mondandója a jogászok számára az irodalomnak – akár egy több mint 400 évvel ezelőtt született szépirodalmi mű egy kitalált alakja vészterhes kijelentésének –, vagy bátrabban fogalmazva (mint azt a modern „jog és irodalom” kutatások „alapító atyjának” tekintett James Boyd White tette egy programadó tanulmányában): mi volna az, amit a jogászok az irodalomtól tanulhatnak?⁴

1 Eszterházy Péter: Bevezetés a szépirodalomba, Magvető Kiadó, Bp., 1986. (Fülszöveg)

2 Shakespeare: VI. Henrik (II. rész), In: Összes művei, Helikon Kiadó, Bp., 1992., 206. p., (ford. Németh L.)

3 Gondoljunk csak azokra a lincselés határát súroló atrocitásokra, amelyek a XVIII. század végének amerikai gyarmatain estek meg

4 James Boyd White: „What Can a Lawyer Learn from Literature?” *Review of Law and Literature: A Misunderstood Relation* by R. A. Posner, 102 *Harv. L. Rev.* 2014 (1989)

Ha mindösszesen olyan „filológiai érdekességek” utáni – egyébként létező – nyomozásokról lenne szó, amelyek azt próbálják meg kideríteni például: vajon maga a bárd is jogász volt-e? Vagy amelyek korabeli periratok alapján próbálnak következtetni titokzatos életének eseményeire, illetve amelyek számba veszik, hogy színdarabjainak szövegében milyen gyakorisággal fordulnak elő utalások a kor angol jogára, jogászságára és igazságszolgáltatására, vagy amelyek ellenőrizni kívánják, hogy ezek a referenciák „szakmai” szempontból helyénvalóak-e? Nos, akkor mindazt, amit „jog és irodalom” címszó alatt ismerünk, nyugodt szívvel sorolhatnánk a „tudni nem érdemes dolgok” tudományainak sorába. 1778 óta tartják magukat olyan feltételezések, amelyek szerint Shakespeare is „törvénytudó” volt. (Bár e hipotéziseket illetően, azt hiszem, Mark Twain fogalmazott a legtalálóbban, mondván, hogy akár igen, akár nem, a kérdés eldöntését leginkább egy esküdtszékre kellene bízni). Az viszont egészen bizonyos, hogy számos eljárás résztvevője volt, hol egyik, hol másik oldalon; a neves Shakespeare-kutató jogász, Daniel Kornstein, „*élő pergyár*”-nak nevezte. A referenciák száma 312, azzal együtt, hogy – mint annak Paul Clarkson és Clyde Warren *A tulajdonjog a shakespeare-i és az Erzsébet-kori drámairodalomban* című munkájukban utána számoltak – a kortársak jogi tárgyú hivatkozásai általában még ennél is gyakoribbak, mégha nem is érik el azt a technikai értelemben vett pontosságot, amit Shakespeare, aki – legalábbis Lord Campbell meglátása szerint – „egyetlen *writet* sem hibázott volna el”.⁵

Feltehetőek azonban ezeknél talán fontosabb kérdések is. Lehetséges-e, hogy a shakespeare-i idézet valóban foglalata annak az „ősi angol ellenszenvnek”, amelyet Daniel Boorstin szerint az angolok a jogászok iránt éreztek, s amelyet magukkal vittek a gyarmatokra is,⁶ vagy megnyilvánulása annak az előítéletnek, amelyet világszerte oly sokan és oly gyakran hangoztatnak a jogászokat és tevékenységüket illetően, és lehet-e forrása azoknak a verbális aktusoknak, amelyek napjainkban is – lényegében változatlan tartalommal – funkcionális ekvivalensei a drámabeli kijelentésnek? Vagy épp ellenkezőleg: lehetséges-e, hogy mindig is félreértettük e mondatot és sokkal inkább azt a „bölcse felismerést” kellene látnunk benne, hogy a jogászok eltávolítása mindig „egy lépéssel közelebb visz a kormányzás totalitárius formái felé”. (Ez utóbbi véleményének adott hangot – s ez nem tévedés – John Paul Stevens, a *Supreme Court* bírójája, egy a testület által hozott 1985-ös döntéshez fűzött különvéleményében,⁷ csatlakozva azon bírótársaihoz, akik nemegyszer irodalmi művekre történő

5 Vö. Daniel J. Kornstein: *Kill all the Lawyers? – Shakespeare’s Legal Appeal*, Princeton University Press, Princeton, N. J., 1994., illetve PAUL S. CLARKSON és CLYDE T. WARREN: *The Law of Property in Shakespeare and the Elizabethan Drama*, Gordian Press, New York, 1968.

6 Vö. Daniel J. Boorstin: *The Americans: The Colonial Experience*, Random House, New York, 1958., 197. p. Magyarul: *Az amerikaiak – a gyarmatosítás kora*, Gondolat Kiadó, Bp., 1991., 262. p. (ford. Magyarics T.)

7 *Walters v. National Ass’n of Radiation Survivors*, 473 U.S. 305, 371, n. 24 (1985)

hivatkozások révén juttatják kifejezésre például a joguralom eszménye iránti elkötelezettségüket.) Elképzelhető-e, hogy az idézett shakespeare-i szereplő felszólítása távolabbi összefüggések irányába is mutat? Megerősítheti-e valamilyen módon Michel Foucault megjegyzését, miszerint a görög drámairodalom számos darabja tulajdonképp nem más, mit a görög jogtörténet „színpadra vitele”.⁸ Megerősítheti-e továbbá azokat a megfigyeléseket, amelyek rögzítik: vannak olyan történelmi periódusok, amelyek jogi krízishelyzetei, válságai áthatják a korszak irodalmát.⁹ Legyen szó az izlandi sagákról, az Erzsébet-kori drámáról, a XIX. századi német, angol és orosz prózáról (beszéljünk akár Kleist és Goethe, Walter Scott, Jane Austen és Dickens vagy Dosztojevszkij műveiről), vagy a XX. században az Osztrák–Magyar Monarchia végnapjainak, a náci és szovjet diktatúrák, illetve a „létező szocializmus” idejének írásairól. Ha e kérdésekre – akár csak részlegesen is – igenlő a válaszunk, azon nyomban olyan kutatások számára nyithatjuk meg a teret, amelyekben a jogtörténet, a jogelmélet, a jogszociológia és az irodalomtudomány szempontjai összekapcsolódhatnak.

De léphetünk tovább is – számos közbenső lépcsőfokot most nem érintve – egészen annak az „elemi szintű” kölcsönös függőségnek a feltárásáig, amely jog és írás, jog és elbeszélte történet között fennáll, s amelyre, úgy gondolom, Robert Cover mutat rá a legszemléletesebben, a következő szavakkal: „A jog intézményeinek vagy előírásainak semmilyen készlete sem létezhet azoktól a narratíváktól függetlenül, amelyek meghatározzák és jelentéssel töltik meg. Mert minden alkotmányhoz tartozik egy eposz, és minden tízparancsolathoz egy szentírás. Amint azoknak az elbeszéléseknek a kontextusában értjük meg a jogot, amelyek jelentéssel töltik meg, az már nem egyszerűen egy betartandó szabályrendszer, hanem egy világ, amelyben élünk. Ebben a normatív világban jog és narratíva szétválaszthatatlanul összefüggnek.”¹⁰

S ezek alapján felmerül a kérdés, vajon nem olyan összefüggésről van-e szó, amelyet talán a kellenél erősebben takar el a szemünk elől a modern jog- és társadalomtudomány, amikor „jogot” és „irodalmat” egymástól végletesen és véglegesen elkülönült professzionális intézményrendszereként látta. Ennek keretei között jogászok és irodalmárok saját tevékenységük valóságát a másiktól elzártként élik meg, és az e tevékenységekhez kapcsolódó elméleti reflexiókat is merev akadémiai határokkal elválasztott területekként érzékelhetjük. Véleményem szerint ez a helyzet, pedig nem feltétlenül kellene így lennie, ahogy nem is volt mindig így. A kortárs „jog és irodalom” kutatások, amelyek immár a jogtudományban és a jogászképzés részeként is intézményesülve próbálnak az említett összefüggéshez sokféleképpen közelíteni, számos történelmi helyen és időben kereshetik előzményeiket és mondandójuk forrásait. Jogi, irodalmi és vallási szövegekként egyaránt olvasható

8 Vö. M. Foucault: Az igazság és az igazságszolgáltatási formák, Latin Betűk, Debrecen, 1998., 44. p.

9 Th. Ziolkowski: The Mirror of Justice: Literary Reflections of Legal Crisis, Princeton University Press, Princeton, 1997.

10 R. M. Cover: The Supreme Court 1982 Term, Foreword: Nomos and Narrative, 97 Harv. L. Rev. 4 (1983)

írásokban: az antikvitás dokumentumaiban, Cicero beszédeiben, amelyek közül talán a *Pro Archia* emelkedik ki a leginkább.¹¹ Ugyanígy mutathatnánk rá a jogi humanizmusra, illetve mindazon „alternatív megközelítésekre” – ezeket jelöli Peter Goodrich a „*minor jurisprudence*”¹² elnevezéssel –, amelyek sem azt nem állították önmagukról, hogy kizárólagosan a jog tudományai lennének, sem azt, hogy a jog *egyedül érvényes* ábrázolásait testesítenék meg.

A választás lehetősége akkor is többszörös, ha csak az 1970-es évek óta önálló kutatási irányként számon tartott vizsgálódások „hazájára”, az Egyesült Államokra vetünk pillantást. Időrendben visszafelé haladva, választhatnánk minden idők egyik legkiválóbb amerikai bírójának és jogtudósának, Benjamin Cardozonak az elemzéseit a bírói döntéshozatal „poétikájáról”.¹³

Még korábról említhetjük Wigmore bíró listáját, a jogászok számára mintegy „kötelezendően olvasandó” regények soráról.¹⁴ Ez az összeállítás pedig örököse azoknak a „végtelen olvasmánylistáknak”, amelyekben az amerikai felvilágosodás „atyjai” rögzítették a XVIII–XIX. század fordulóján, hogy a jogászoknak milyen ismeretekre van feltétlenül szükségük, tevékenységük folytatásához.¹⁵

Mindazok a kutatások, amelyek ez utóbbi korszakkal és annak hagyományaival kívánnak kapcsolatot teremteni, lényegében annak a jelenségnek a vizsgálatára koncentrálnak, amelyet Robert A. Ferguson kifejezésével a jog és az irodalom sajátos „konfigurációjaként” határozhatunk meg.¹⁶

Legáltalánosabban szólva olyan, eredetében az antikvitás kultúrájág visszavezethető hagyományról – egyszerre helyzetről és eszményről – beszélhetünk, amelyben „jog” és „irodalom” olyan interdependens praxisokként lépnek elénk, amelyek egymással szétbogozhatatlanul összefonódva egyen-

11 Magyarul lásd M. T. Cicero: *Archias, a költő védelmében*, In: *Válogatott művei*, Európa Könyvkiadó, Bp., 1974., 74–86. o. (ford. Trencsényi-Waldapfel I.)

12 Vö. P. Goodrich: *Law in the Courts of Love – Literature and other minor jurisprudences*, Routledge, London and New York, 1996.

13 Vö. B. N. Cardozo: *Law and Literature*, In: *Selected Writings of Benjamin Nathan Cardozo*, Matthew Brenner, New York, 1975., 338. p., illetve R. H. Weisberg: *Law, Literature, and Cardozo’s Judicial Poetics*, 1 *Cardozo L. Rev.* 283 (1979).

14 Vö. J. Wigmore: *A List of Legal Novels*, 2 *Ill. L. Rev.* 574 (1908), illetve D. Ray Papke: *Law and Literature: A Comment and Bibliography of Secondary Works*, 73 *L. Libr. J.* 421 (1980)

15 Például: Thomas Jefferson ajánlásai – amelyeket saját hajdani mentora, Amerika elismerten egyik legkiválóbb klasszikus műveltségű jogtudósa, George Wythe útmutatásait követve fogalmazott meg – lényegében a felvilágosodás irodalmának teljes bibliográfiáját tartalmazták. „Képzési tervének” végrehajtása öt éven keresztül napi tizennégy órai olvasást követelt meg, szigorúan meghatározott rend szerint: reggel nyolc óra előtt természettudományi, erkölcs-filozófiai, teológiai és természetjogtani művek szerepeltek az olvasmányok között, majd jogtudománynak kellett következnie délig (s legalább három különböző nyelven), politikai jellegű írások és történelem délután, s végül költészet, irodalomkritika, retorika és szónoklatok tanulmányozása „sötétedéstől a lefekvés idejéig”. Vö. M. L. Cohen: *Thomas Jefferson Recommends a Course of Law Study*, 119 *U. Penn. L. Rev.* 823 (1971).

16 Vö. R. A. Ferguson: *Law and Letters in American Culture*, Harvard University Press, Cambridge, MA., and London, England, 1984.

rangú szerephez jutottak a korai köztársaság fiatal Amerikája formálódó „normatív univerzumának” – a cover-i értelemben vett „*nomos*”-nak – és önálló nemzeti identitásának a meghatározásában. Amikor a jog és irodalom e konfigurációjáról beszélünk, egy olyan korszak jelenségéről van szó, amelyben a jogászok Amerika intellektuális elitjeként – vagy Alexis de Tocqueville kifejezésével: „arisztokráciájaként” – saját „szakmájuk” művelésének határait átlépve, egyszerre voltak éppúgy a kultúra, mint a politika „követői és mesterei”. Egy születőben lévő nemzet „írástudói”, felismerve, hogy a fiatal köztársaságnak szilárd kulturális háttérre van szüksége, mert máskülönben nem maradhat fenn. Ez az amerikai elit a köztársaság és a republikánus kultúra együttes építését egyetlen és egységes feladatának tekintette.

Ám hogy e feladat – s ennek keretében egészen konkrétan a jogászai és irodalmi tevékenység és karrier összeegyeztetése – mennyire nem egyszerű, azt minden részletezés helyett hadd érzékeltesse két korabeli idézet.¹⁷

A „*Knickerbocker*” néven ismert new york-i költői csoportosulás tagja, Fritz-Greene Halleck ironikus verssorai következőképpen szólnak a művészi és más – úgymond „*hasznos*” – tevékenységformák viszonyát illetően, értve ezalatt a jogit is. „Mirtuszok árnyán nem időzhetek/ veled, szép kedvesem,/ jelenleg a pamutiparban ténykedek,/ és cukorral kereskedem”.¹⁸

Ugyanerre utalnak egy másik szerző szavai is. „Tudományt a munkás étellel egybekötöni: ez a feladás, mire a köztársaság férfianak törekedni kell. Tiszteletet érdemel a tudós is, ki négy fal közt halványulva a múltvilág emlékeivel kizárólag társalkodik: de a jelenkorra hatni kívánó polgárnak más pályán kell indulnia.” – írja Kölcsey Ferenc 1837-ben kiadott *Parainesis*-ében¹⁹, első pillantásra talán meglepő módon pontosan megfogalmazva azt az eszményt – s egyben dilemmát –, ami az Alapító Atyák generációjának a sajátja is volt.

Az egybeesés nem véletlen: mindkét esetben közös antik minták követéséről van szó. S mindez nemcsak arra mutat rá, hogy az Újvilág megteremtésének, a nagyobb részében még ismeretlen kontinens szimbolikus megragadásának és materiális meghódításának a kísérletében az „uralhatatlan” uralásának vágya, a rend, az átlátható és kiszámítható viszonyok kialakításának igénye és létszüksége a jogász-írókon keresztül közvetlen kapcsolatot teremtett a jog, a jogászai szemléletmód, a „*törvények és nem emberek*” uralmának gondolata és a korai köztársaság neoklasszikus irodalma között, hanem

17 A részletes kifejtést lásd NAGY TAMÁS: Jog és irodalom az antebellum korszak Amerikájában, *Jogelméleti Szemle* 2005/4. sz., <http://jesz.ajk.elte.hu/nagy24.html>

18 Idézi R. Ruland és M. Bradbury: *Az amerikai irodalom története – a puritanizmustól a posztmodernizmusig*, Corvina, Bp., 1997., 84. p. (Az idézet Rakovszky Zs. fordítása.)

19 Kölcsey F.: *Parainesis* Kölcsey Kálmánhoz, In: *Minden óráim – Kölcsey Ferenc válogatott művei*, Kosmosz Könyvek, Bp., 1984., 228. o.

arra is, hogy a jog és az irodalom összefonódásának jelensége nem kizárólagosan a korai köztársaság Amerikájára jellemző. Eltérő hangsúlyokkal és megnyilvánulási formákkal ugyan, de megfigyelhető a skót felvilágosodás és preromantika vagy a német romantika kultúrájában is, és véleményem szerint azt sem volna túlzás állítani, hogy szintén hasonló a helyzet a magyar reformkor esetében. (Ha végigtekintünk a XIX. századi magyar irodalom történetén, s számba vesszük, hogy csak az ismertebb szerzők közül hányan folytattak jogi tanulmányokat és/vagy jogászai praxist az irodalmival párhuzamosan, a gyanúnk talán megalapozott lehet. Néhány név a teljesség igénye nélkül [„hosszú” XIX. századdal számolva]: Kármán József, Katona József, Kölcsey Ferenc, Bajza József, Vörösmarty Mihály, Kemény Zsigmond, Eötvös József, Vas Gereben, Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Rákosi Jenő, Herczeg Ferenc, Ady Endre.)

Ha pedig jog és irodalom más természetű összekapcsolódásának lehetőségei után kutatunk – más oldalról vizsgálva és időben hozzánk közelebbi példát keresve – fordulhatunk egy olyan író – Franz Kafka – műveihöz, aki a modern „jog és irodalom” vizsgálódásoknak az egyik legtöbbet tárgyalt – bár régióinkat szinte egyetlenként képviselő – szerzője. Nemcsak az inspirálja e vizsgálatokat, hogy irodalmi teljesítménye az ízlésítéletek valamennyi különbsége ellenére vitathatatlanul a legnagyobbak közé tartozik a XX. században, de az is, hogy az egész világirodalomban talán Kafkának van a legkézzelfoghatóbb módon „köze” a joghoz: maga is jogot végzett, jogászként dolgozott egész életében, műveinek a jog állandóan visszatérő témája.

Az áttekinthetetlenül gazdag irodalomtudományi recepcióval párhuzamosan az elmúlt húsz évben a jogtudomány/jogelmélet is számos irányból közelített Kafka „jogi tematikájú” írásaihoz. (Korántsem csak jogelméleti/jogfilozófiai megközelítésekről van szó, a tételes jogtudományok részéről is megindult az életmű „gyarmatosítása”. E tanulmányok között egyaránt található a büntetőjog, a közigazgatási jog, a munkajog és a családi jog tudományai köréből származó elemzéseket, de olyan kérdések vizsgálatai is felbukkannak, mint például az adatvédelem vagy a magánjogi eljárás egyes problémái.²⁰) Az egyre gyarapodó másodlagos irodalom e kísérletei leggyakrabban a következő lehetséges olvasatokra tesznek javaslatokat:

20 Csak néhány példa: M. Dragich: Justice Blackmun, Franz Kafka, and Capital Punishment, 63 *Missouri L. Rev.* 853 (1998) (büntetőjog); KIM M. RUBIN: Has A 'Kafkaesque Dream' Come True? Federal Rule of Civil Procedure 11: Time for Another Amendment?, *Boston Univ. L. Rev.* 1019 (1987) (magánjogi eljárás); J. C. Dubin: Torquemada Meets Kafka: The Misapplication of the Issue Exhaustion Doctrine to Inquisitorial Administrative Proceedings, 97 *Colum. L. Rev.* 1289 (1997) (közigazgatási jog); ANTHONY W. KRAUSE: Assessing Mr. Samsa's employee Rights: Kafka and the Art of Human Resource Nightmare, 15 *Labor Lawyer* 309 (1999) (munkajog); Carol Weisbrod: Family Governance: A Reading of Kafka's Letter To His Father, 24 *U. Tol. L. Rev.* 689 (1993) (családi jog); DANIEL J. SOLOVE: Privacy and Power: Computer Databases and Metaphors for Information Privacy, 53 *Stan. L. Rev.* 1393 (2001) (adatvédelem).

- 1.) a jogtörténeti perspektíva szempontjainak mozgósítása bukkan fel azon értelmezésekben, amelyek vagy a korabeli Osztrák–Magyar Monarchia „krónikásaként” láttatják az író²¹ vagy a XX. századi totalitárius jogrendszerek „eljövételére” vonatkozó próféciaikat olvasnak ki a szerző egyes műveiből²²;
- 2.) a pszichoanalízis irodalma felől érkező interpretációk a modern jogrendszerek/igazságszolgáltatások keretei között (is) megjelenő elidegenedés, irracionális és emberi szenvedés ábrázolásaiaként olvassák Kafka szövegeit²³;
- 3.) e szövegeknek a posztmodernre jellemző „újrairásaként” értékelhetőek azok a megközelítések, amelyek a liberális joguralom eszményének demisztifikálására mutatnak rá;²⁴
- 4.) többek számára a „kafkai” fogalma termékenyen igénybe vehetőnek tűnik a modern nyugati típusú bürokratikus társadalom és annak hiper-racionalizációja jogi aspektusainak az elemzése során²⁵ (ide értve akár e fogalom operacionalizálását az angol-amerikai fellebbviteli bíróságok részéről is²⁶);
- 5.) önálló kategóriába sorolhatóak azon tanulmányok, amelyek a kafkai szövegvilág egyes darabjainak a jogi oktatásban történő felhasználhatóságát vizsgálják²⁷;
- 6.) s végül: a kisebbségi tudatosság jogelméleteinek a képviselői pedig nemegyszer Kafka műveit „használják fel” az *establishment*-en (s így végső soron a jogrendszeren) „kívül állók” nézőpontjának a megfogalmazásához.²⁸

Ez utóbbi kísérletek más szempontból is érdekesek lehetnek, amennyiben a modern jogtudományi szövegek bevett érvelésmódján kívánnak változtatni (vagy még inkább: régi formákat újraértelmezni.)

- 21 Kafka e „krónikási” szerepe vizsgálható általános kérdésként (vö. Lida Kirchberger: *Franz Kafka's Use of Law In Fiction: A New Interpretation of In der Strafkolonie, Der Process, and Das Schloss*, Peter Lang, New York, 1986.), de kaphat egészen konkrét megfogalmazást is. Például: lehet-e az Osztrák–Magyar Monarchia 1852. évi Büntetőjogi Törvénykönyve F. Kafka *A per* című regényének intertextusa? Az igenlő válasz kifejtéséhez lásd Nagy T.: *A per* mint burleszk avagy releváns kontextus–e az osztrák–magyar büntetőjog? In: Mezey B. (szerk.): *Jogi kultúrák, processzusok, rituálék és szimbólumok*, Gondolat Kiadó, Bp., 2006, p.
- 22 J. Stern: *The Law of The Trial*, In: F. Kuna (szerk.): *On Kafka: Semi-Centenary Perspectives*, Harper and Row, New York, 1976.
- 23 L. G. Cleland: *Medical-Legal Iatrogenesis: A Kafkaesque Analysis*, 12 *Adelaide L. Rev.* 225 (1989); F. Stringfellow: *Kafka's Trial: Between The Republic and Psychoanalysis*, 7 *Cardozo Stud. L. & Literature* 173 (1995)
- 24 N. Horn: *T(r)op(ic)ology: Law, Interpretation, Power*, 5 *Griffith L. Rev.* 125 (1996); W. J. Witteween: *After Rhetoric and before The Law*, 23 *Dutch Journal for Legal Philosophy and Legal Theory* 208 (1994)
- 25 Ann Dehavenon: *Charles Dickens Meets Franz Kafka: The Maladministration of New York City's Public Assistance Programs*, 17 *New York Univ. Rev. L. & Soc. Change* 231 (1989); J. Harrington: *Texas' New Habeas Corpus Procedure for Death Row Inmates: Kafkaesque – and Probably Unconstitutional*. 27 *St. Mary's L. J.* 69 (1995)
- 26 S. Finet: *Franz Kafka's Trial as Symbol in Judicial Opinions*. 12 *Legal Studies Forum* 23 (1988)
- 27 Ch. Bell: *Teaching Law as Kafkaesque*. In: J. Morison és Ch. Bell (szerk.): *Tall Stories? Reading Law and Literature*, Dartmouth Press, Aldershot, 1996., 11–38. p.; J. J. Bonsignore: *In Parables: Teaching Through Parables*, 12 *Legal Studies Forum* 191 (1988)
- 28 D. E. Litowitz: *Franz Kafka's Outsider Jurisprudence*, 27 *Law & Soc. Inquiry* 103 (2002); F. Decoste: *Kafka, Legal Theorizing and Redemption*. 27 *Mosaic* 161 (1994)

Miről van szó? Olyan próbálkozásokról, amelyek révén az ún. *narratív jurisprudencia* – vagy más néven: a *jogi történetmondás* – irányzatának képviselői olyan új kifejezésmódot próbáltak meghonosítani a jogtudományban, amelynek lényege legrövidebben az irodalmi forma felé való fordulás-ként ragadható meg.

A „tradicionális” jogelméletben nem egyszer szerepet kaptak már fikatív elemek, gondoljunk akár Holmes „rossz emberére”, Dworkin „herkulesi” bírójára vagy Fuller „barlangkutatóira”, ám ezekben az esetekben a fikatív mozzanatok anélkül váltak a teoretikus reflexió részévé, hogy a tudományosság konvencionális mércéit és eljárásait bármi módon megkísérelték volna „felülírni”.

A „jog és irodalom” kutatások e leágazásának képviselői az 1980-as–’90-es évek fordulóján viszont épp így tettek és tesznek a mai napig, és írásaik már nem irodalmi szövegekből származtatott vagy azokra vonatkozó állításokat mozgósítanak, hanem azokhoz kezdenek el hasonlítani, osztozni a verbális fikcióknak azokban a jellegzetességeiben, amelyeket szépirodalmi formákra szokás jellemzőnek tartani. Azaz: megjelentek a tanulmány szerzők egyes szám első személyű, személyes tapasztalataikat, élményeiket, érzéseiket és jogelméleti mondanivalójukat egybefonó elbeszélései, metatörténetei, naplójegyzetei és dialógusai is.²⁹

A „határok” ilyen átlépése azonban korántsem csak napjaink jogtudományi textusainak a jellemzője. Lezárásként és annak példaként, hogy jogi és irodalmi szövegek időnként miként válhatnak szinte egyggyé (még a modernitás korában is), hadd idézzek két írást.

Az egyiket teljes egészében – alig hosszabb 1 percnél –, amelyhez képest a másik – még rövidebb terjedelemben – csak bevezető részlete egy hosszabb műnek. Az első történetére a karkai tragikomédia árnyéka vetül, a második boldogabb véget ért.

Ami az elsőt illeti. Mindannyian ismerjük Örkény István „egyperceseit”, kelet-közép európai szocializációnk szerves részeként. Figyeljük meg az alábbi írást, amely a *Jelentés Örkény István gépkocsivezetői engedélyéről* címet viseli.

„Örkény István 1953-tól az Írószövetségben tevékenykedő jobboldali írók csoportjához tartozott. 1956 őszén az Írószövetség elnökségének, az Irodalmi Újság szerkesztőbizottságának tagjává választották. E szervezetek ellenforradalmi tevékenységének irányvonalával egyetértett. Helyeselte az 1956. október 23-án megindult mozgalmat, annak támogatására írta meg és olvasta fel a Rádióban: „Fohász Budapestért” című írását, s jelentette meg az „Igazság” című lapban. Ugyancsak ő írta a „Szabad Kossuth Rádió” adásai elindítása bevezetőjének hírhedt „Hazudtunk éjjel, hazudtunk nappal” című ellenforradalmi rágalmat. 1956. november 4-e után tevékeny részt vett az Írószövetség „For-

29 E jogelméleti/jogtudományi törekvések áttekintéséhez lásd Nagy T.: *Narratív tematika a kortárs amerikai jogelméletben*, Acta Juridica et Politica, Tomus LXIII., Fasc. 15., Szeged, 2003.

radalmi Bizottság”-ában, annak ténykedésével egyetértett. 1956 decemberében Déry Tibor, Képes Géza, Tamási Áron társaságában részt vett Krisna Mennon indiai követ tájékoztatásában. Aktívan tevékenykedett az Írószövetség 1956. december 28-i ülésének, s annak határozatai előkészítésében. Az Írószövetség autonómiájának felfüggesztése után az ellenséges tevékenységet tovább folytatta: ő volt az egyik szervezője az írói sztrájkknak, az Irodalmi Tanács alakulásakor a bojkottálásának. Örkény véleménye, magatartása a legutóbbi időig nem változott. Az elkövetett hibáival nem volt képes és nem is akart szembenézni, azt elismerni, ezáltal önmagát kizárta a magyar irodalomból. A fentiek alapján Örkény István gépkocsivezetői engedélyének megadását nem javasoljuk.”

A szöveg kelt Budapesten, 1959. november 3-án, szerzője – ne nevezzük néven – „hivatásos állományú” autoritatív döntéshozó.³⁰ Ha nem tudnánk, hogy ez a szöveg micsoda, azt hiszem, teljes joggal azonosíthatnánk az „egypercesek” valamelyikeként. (Számomra ez egyben azt is jelenti, hogy a szocializmus jogának – s ezáltal „logosza” e szegmensének³¹ – teljesebb megértéséhez a korszak irodalmának tanulmányozása is komolyan hozzájárulhat, s ezt a hazai „jog és irodalom” kutatások igen érdekes fejezetének tartanám.)

A másik írás (részletének) hangvétele eltérő.

„A krikett-játék vidéken nyaranta mindenki örömeire szolgál. Majd minden falunak saját pályája van, ahol fiatal emberek játszanak, az idősebbek pedig nézik őket. A Durham megyei Lintzben is így megy a játék, már több mint 70 éve. A pályát rendben tartják. A kapu környékén a pázsit hengerelt és gondosan nyírt. A pályaszél mérete épp megfelelő. Klubházat építettek a játékosoknak és nézőteret a szurkolóknak. A helyi csapat szombaton és vasárnap szerepel itt. Részt vesznek a bajnokságban, amely a szomszédos falvak között zajlik. Hétközben, munka után, itt edzenek, míg be nem sötétedik. És mégis: 70 év elteltével egy felsőbbirósági bíró úgy döntött, többé itt nem játszhatnak. Helyt adott egy keresetnek, hogy vessen véget a játéknak. S tette mindezt a falu egy újdonsült lakójának kérésére, aki történetesen nem szerette a krikettet.” Ha nem tudnánk, hogy ez a szöveg micsoda, azt hiszem, teljes joggal azonosíthatnánk egy novella vagy kisregény kezdeteként, amely az angol vagy – ha épp nem jut eszünkbe, Durham megye hol is található – ausztrál, új-zélandi vagy akár a gyarmati Indiában élő – *mondjuk* – „középosztály” mindennapjairól szól. Valójában az idézet szerzője nem más, mint Alfred Thompson Denning – ismertebb nevén: Lord Denning –, a Lordok Háza főbírája, a „mű” pedig különvéleményének a tényállást összegző bevezetése az 1977-es *Miller v. Jackson* ügyben (egy kártérítési perben, amelyet a krikettpálya szomszédságába költöző lakók egyike indított a klub ellen, mert úgy találta, hogy a játékosok az elviselhetőnél gyakrabban ütik be a labdát a kertjébe).³²

30 Rubicon, 2004/8–9. sz., 76. o.

31 Vö. Vajda M.: Ilisszosz-parti beszélgetések, Jelenkor Kiadó, Pécs, 2001., 13–14. o.

32 *Miller v. Jackson* (1977) QB 966, (1977) 3 WLR 20, (1977) 3 All ER 338

Lehetne a fentieket irodalom- vagy jogtörténeti kuriózumokként kezelni, elintézni egyetlen vállrándítással. Ez esetben azonban megfelelne az arról a már idézett gondolatról, hogy a jog „nem egyszerűen egy betartandó szabályrendszer, hanem egy világ, amelyben élünk”. S még egy lépéssel tovább ennél: megfelelne az arról, hogy jogi és irodalmi szövegek efféle egybejárásának lehetősége nem véletlen; hogy az áttűnések minden ilyen pillanatában valami mélyebb összefüggés kerül a felszínre. Nevezetesen az, hogy a jogászok – mindenekelőtt – írnak, olvasnak, értelmeznek, indokolnak, fordítanak, megfejtenek, kitalálnak, konstruálnak, manipulálnak. Szövegeket, döntéseket, helyzeteket, szándékokat, érdekeket, embereket, tényeket, történeteket. (Próbálják ki: párosítsák a felsorolt igék bármelyikét bármelyik főnévvel: *lesz* értelme.)

S ha erre azt mondaná valaki – feltételezve a legélesebb ellenkezést és a legdurvább leegyszerűsítést mindkét oldalon –, hogy a jogászok akkor sem mesékkel és kitalációkkal dolgoznak, s pláne nem ilyeneket *fabrikálnak* „holmi szépírókként”, feleletként túl sok mindenre mutathatunk rá – ami az ellenkezőjét engedi sejtetni – ahhoz, hogy ne vegyük legalább fontolóra ezt a lehetőséget is. Találhatunk szerződéseket, amelyek egyértelműként kívánják megragadni a felek akaratát, miként olyanokat is, amelyek éppen leplezni próbálják valódi szándékunkat a másik fél vagy adó- és illetékhiatalok előtt. Vádiratokat, amelyekben gonosztevéként s védőbeszédek, amelyekben szentként jelenik meg a vádlott, aki *történetesen* a mi ügyfelünk. Bírói döntéseket, amelyek – ügyészek, ügyvédek és tanúk érdekvezérelt történeteiből felépítve – minden kétséget kizáró pontossággal mondják el, mi történt a múltban. Kérelmeket, amelyekkel önkormányzatokhoz vagy más döntéshozó szervekhez fordulunk. Pályázatok, amelyek szerint kutatói támogatásra csakis mi lehetünk érdemesek, önéletrajzokat, amelyekben életünk minden mozzanata születésünktől fogva oly módon alakult, hogy kizárólag mi válhattunk alkalmassá a betöltendő állásra vagy folyamodványokat szociális támogatásért, amelyeket még egyetemistaként készítettünk, Dickens tollához illő sorsot kölcsönözve önmagunknak. Mindezek alapján – kifordítva egy „klasszikust” – ha nemcsak tenni akarjuk, de tudni is, hogy mit teszünk és hogyan (s adott esetben egyetemi oktatóként mindezt láttatni is szeretnénk), akkor, ha van valami (sok más egyéb mellett), amit a jogászoknak és joghallgatóknak érdemes tanulmányozniuk, az – úgy gondolom – az irodalom (és annak tudománya). (Feltéve, hogy el tudjuk fogadni: az irodalom több mint „bánatos alanyi költők locsogása” a holdvilágról vagy hideg szívű kedvesükről, aki épp otthagya őket [vagy fordítva].)

BOGÁR PÉTER – MARGITÁN ÉVA – VASKUTI ANDRÁS: KISKORÚAK A BÜNTETŐ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSBAN

Bogár Péter, Margitán Éva és Vaskuti András „Kiskorúak a büntető igazságszolgáltatásban” című műve a KJK- KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. gondozásában jelent meg 2005-ben.

A téma aktualitását bizonyítja, hogy bár a statisztikák pozitív képet mutatnak a fiatalkori bűnözés alakulásáról, a valós helyzet korántsem ennyire kedvező. A kiskorúak által megvalósított bűncselekmények időnként megdöbbentően brutális, kegyetlen elkövetési módja, valamint az a tény, hogy az első bűncselekmény elkövetésének időpontja egyre fiatalabb életkorban történik, komoly aggodalomra ad okot. A „Kiskorúak a büntető igazságszolgáltatásban „ öt fejezetből áll. Az első, „A kiskorú jogi felelőssége” című fejezetet Margitán Éva írta. Ebben a részben a szerző bemutatja a kiskorúak büntetőjogi felelősségének történeti fejlődését, áttekintést ad a magyar szabályozás alakulásáról, kitér a kiskorú elkövetőkre vonatkozó joganyag nemzetközi aspektusaira és forrásaira. A nemzetközi kitekintés keretében kiemelt figyelmet szentel a német elméletnek és gyakorlatnak.

A szerző a téma bevezetéseként az életkor büntetőjogi jelentőségét tárgyalja. Véleménye szerint a bűnözés szempontjából három korcsoportnak van meghatározó jelentősége: a gyermekek, a fiatalok és a felnőttek csoportjának.

Margitán Éva felveti, hogy van-e a gyermekbűnözésnek önálló arculata, rendelkezik-e kizárólag erre a jelenségre jellemző sajátosságokkal? A gyermekek által elkövetett cselekményeket elemezve arra a következtetésre jut, hogy a „tárgyalt bűnözésnek a döntően vagyon elleni jellege, valamint kisebb

mértékben megnyilvánulóan, de korosztályi jellemzőként meghatározható erőszakosság ismerve a gyermekeknél adekvát kettős motívumra, a megszerzés vágyára és az erőszak kiélésére utal.” (16.o.) A szerző azt a kérdést is vizsgálja, hogy milyen kapcsolat van a gyermekkorúak és a fiatalkorúak, valamint a fiatalok és a fiatal felnőttek bűnözése között. A korosztályok bűnözésének jellemzőit összehasonlítva azt állapítja meg, hogy „Társadalmi és pszichés háttérük, motivációs apparátusuk, az elkövetett bűncselekmények jelleg hasonlósága mind azt támasztják alá, hogy a fiatal korosztályon belül nem különíthetők el csupán életkoruk alapján a gyermekek, a fiatalkorúak vagy a fiatal felnőttek kategóriája.” (17.o.)

Véleménye szerint a hasonlóságot a büntetőjogi szabályozás során is érvényre kellene juttatni, vagyis közelíteni kellene egymáshoz az egyes korosztályokra irányadó rendelkezéseket.

A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának különböző modelljeit elemezve Margitán Éva azt vizsgálja, hogy mennyiben azonosak és mennyiben eltérőek az egyes európai államok büntetőjogában alkalmazott megoldások, továbbá azt kívánja szemléltetni, hogy milyen irányban fejlődött egyes, kiemelt európai államok jogában a fiatalkorú elkövetők büntetőjogi megítélése.

A szerző a gyermekek jogainak védelmét is vizsgálja a vonatkozó nemzetközi dokumentumok alapján. A nemzetközi dokumentumok és joggyakorlat elemzését követően felveti a kérdést, hogy mennyiben felel meg hatályos jogunk a nemzetközi elvárásoknak, majd rávilágít három, véleménye szerint problémás kérdéskörre:

1. A hatályos szabályozás szerint a büntetőeljárás során nem kell vizsgálni a kiskorú érzelmi, szellemi és értelmi fejlődését a büntetőjogi felelősség megállapításához.
2. Szükség lenne egy olyan szankciórendszer kialakítására, amely a jelenleginél jobban figyelembe veszi a kiskorúak személyiségfejlődését.
3. A fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezéseket ki kellene terjeszteni a fiatal felnőttekre.

A fejezet zárásaként Margitán Éva néhány gyakorlati szempontból jelentős probléma ismertetésén keresztül képet ad a kiskorúak büntetőjogi felelősségének német szabályozásáról. A német szabályozás történetének rövid áttekintése, majd az életkori határ leszállítása melletti érvek és ellenérvek felvázolása után bemutatja a magyar jogban ismeretlen feltételes büntethetőség intézményét, továbbá beszámol a fiatalkorúak büntetőjogának fiatal felnőttekre való alkalmazásával kapcsolatos német tapasztalatokról. A második, „A kiskorúak a büntetőjogban” című fejezet szerzője Vaskuti András. A szerző a gyermekkorúakra és a fiatalokra vonatkozó büntető anyagi jogi és szabálysértési jogi rendelkezéseket elemzi, azokkal az esetekkel is foglalkozik, amikor a kiskorú a bűncselekmény passzív alanya. A jogszabályok részletes elemzése és magyarázata mellett összefoglaló, szemléltető táblázatok segítik az olvasót. Nemcsak az elméletről ad átfogó képet, hanem a joggyakorlat bemutatása, a témához kapcsolódó bírósági határozatok, konkrét esetek ismertetése is fontos szerepet kap.

Vaskuti András bevezetesként a büntető anyagi joghoz kapcsolódó életkori szabályokat vizsgálja, majd a gyermekkorú elkövetők felelősségével foglalkozik.

Ezt követően a szerző felvázolja a Btk. fiataikorúakra vonatkozó szabályainak rendszerét. A könnyebb megértés kedvéért két táblázatban foglalja össze, hogy mely általános részi szabályok nem vonatkoznak a fiataikorúakra, valamint, hogy az egyes jogintézményeket illetően milyen eltérő rendelkezéseket kell alkalmazni rájuk.

A fiataikorúakkal szemben történő büntetés-kiszabással kapcsolatban a szerző ismerteti, hogy a Btk. a bírák számára milyen sorrendet ír elő a szankciók alkalmazása tekintetében, valamint bemutatja, hogy a gyakorlatban melyik szankciót milyen feltételek fennállása esetén alkalmazzák.

A fejezet utolsó részében Vaskuti András a Btk. azon tényállásait vizsgálja, amelyeknél a büntetőjog fokozott védelemben részesíti a kiskorú passzív alanyokat.

Véleménye szerint rendkívül fontos a kiskorúak sérelmére elkövetett bűncselekmények megelőzése, ennek kapcsán kiemel néhány fontosabb gondolatot az Igazságügyi Minisztérium által, a gyermekek elleni erőszak elkerülése és a gyermekek erőszakmentes életének biztosítása érdekében 2005-ben kidolgozott akciótervből:¹

1. Bővíteni kellene a nevelő, felvilágosító tevékenységet
2. Útmutatókat, ajánlásokat kellene adni a nevelési-oktató és a szociális intézményeknek
3. Elő kellene segíteni, hogy a szülők több ismeretet szerezhessenek a szülő-gyermek konfliktusok erőszakmentes kezeléséről

A könyv harmadik fejezete a fiataikorúakra és a gyermekkorúakra vonatkozó büntető eljárásjogi szabályokat tárgyalja. A szerző, Bogár Péter több nagy témakört tekint át a fejezet keretében: a fiataikorú elkövetőkre vonatkozó általános büntető eljárásjogi rendelkezéseket, a fiataikorúak ügyében eljáró hatóságokat, a fiataikorúak elleni büntetőeljárásban részt vevő személyeket, az eljárás során alkalmazott speciális bizonyítási eszközöket, a személyes szabadságot korlátozó kényszerintézkedések speciális szabályait, az eljárás egyes szakaszainak részletes elemzését, valamint a gyermekkorúak büntetőeljárásban való részvételét.

A kötet legnagyobb terjedelmű fejezetében Bogár Péter felvázolja a fiataikorúakra vonatkozó szabályok teljes rendszerét: a Be. irányadó rendelkezései mellé összegyűjti a fiataikorú elkövetőkkel szembeni eljárás szempontjából releváns más jogszabályokat is. A szerző behatóan elemzi a fiataikorúakra és a gyermekkorúakra vonatkozó, büntetőeljárással kapcsolatos szabályozást, ahol szükséges, ott kitér a kapcsolódó családjogi és gyermekvédelmi rendelkezésekre is. A jogszabályszövegekhez részletes magyarázatot fűz, valamint kitér az egyes jogintézményekkel kapcsolatban

¹ IM Országos Bűnmegelőzési Bizottság titkársága, <http://www.bunmegelozes.hu> (idézi Vaskuti András)

felmerülő gyakorlati kérdésekre. A jogszabályi rendelkezések jobb megértését példák bemutatásával segíti elő.

A fiatalkorúak elleni büntetőeljárás során szükséges speciális bizonyítási eszközökre vonatkozó rendelkezések áttekintése során a szerző részletesen elemzi a környezettanulmány és a pártfogó felülvizsgáló vélemény közötti különbségeket.

Az elsőfokú bírósági eljárás fiatalkorúakkal kapcsolatos jellegzetességeinek elemzése kapcsán kiemelt figyelmet szentel a tárgyalás nyilvánosságának, ugyanis napjainkban egyre gyakrabban fordul elő, hogy fiatalkorúak olyan bűncselekményeket követnek el, amelyeket a média és a közvélemény fokozott érdeklődéssel kísér. Bogár Péter a bírósági tárgyaláson való kép- illetve hangfelvétel készítésének, valamint nyilvánosságra hozatalának mind a büntetőjogi, mind pedig a polgári jogi vonatkozásait ismerteti.

A fejezet utolsó részében a szerző a gyermekkorúak büntetőeljárásban való részvételével foglalkozik, mind a gyermekkorú elkövetőkre, mind a kiskorúak tanúként való kihallgatására vonatkozó rendelkezéseket áttekinti.

A bűncselekmény törvényi tényállását megvalósító gyermekkorúakra irányadó eljárási szabályokat a 23/2003. (VI. 29.) BM- IM együttes rendelet tartalmazza. Bogár Péter véleménye, hogy a gyermekkorúak több esetben kiemelkedő tárgyi súlyú cselekményeket is megvalósítanak, a velük kapcsolatos eljárási rendelkezéseket törvényi szinten, a Be. keretein belül kellene szabályozni. Álláspontja szerint a gyermekkorú elkövető kihallgatására is a fiatalkorúak kihallgatására vonatkozó szabályokat kellene alkalmazni, azzal az eltéréssel, hogy velük szemben semmilyen személyes szabadságot korlátozó kényszerintézkedést nem lehetne elrendelni. Ha a szabályozás a Be. keretein belül valósulna meg, akkor a gyermekkorúak érdekében eljáró ügyvéd is ugyanazokat a jogokat gyakorolhatná, mint a fiatalkorúak védője.

A negyedik, „A szankciók végrehajtása” címet viselő fejezet szerzője Vaskuti András. Vaskuti András a szabadságvesztés végrehajtásának fiatalkorúakra vonatkozó speciális szabályait, valamint a pártfogó felügyelet és a javítónevelés végrehajtását elemzi ebben a fejezetben.

Az ötödik, az „Új megoldások a kiskorúak büntetőjogában” című fejezetet Margitán Éva és Vaskuti András közös munkája. Ez az összefoglaló- értékelő jellegű, záró fejezet a kiskorúak büntetőjogával kapcsolatos reformelképzelésekről szól.

A szerzők elismerik, hogy bár eddig is történtek fontos előrelépést jelentő reformok az igazságszolgáltatásban (mint például a pártfogó felügyeleti rendszer átalakítása 2003-ban), ennek ellenére számos változásra van szükség ezen a téren. A szerzők véleménye szerint leginkább a kiemelkedő tárgyi súlyú bűncselekményt elkövető gyermekkorúak szankcionálására, a felismerési-beszámítási képesség alaposabb vizsgálatára, a fiatal felnőttekre vonatkozó rendelkezéseknek a fiatalkorúak büntetőjogához

való közelítésére, valamint a speciális, kizárólag fiatalkorúakkal foglalkozó nyomozó hatóságok létrehozására kellene koncentrálni.

A szerzők a szankciórendszer reformját is szükségesnek tartják: differenciáltabb rendszert kellene kialakítani, az intézkedéseket szélesebb körben kellene alkalmazni, valamint meg kellene szüntetni azt a feltételt, hogy közérdekű munkát csak akkor lehet kiszabni, ha az elkövető az ítélet meghozatalakor betöltötte a 18. életévét.

Álláspontjuk szerint a kiskorúak büntető igazságszolgáltatásában jelentős szerepet kellene kapnia a jótéteti szemléletnek. Így az áldozatokat is kártalanítani lehetne, és a fiatalkorú elkövetők sem kerülnének be feltétlenül az igazságszolgáltatás rendszerébe. Ráadásul egy mediációs beszélgetés után az elkövetők is jobban átérznék tettük következményeit, és az áldozatoknak is könnyebb lenne az őket ért sérelem feldolgozása.

A kötet végén található függelék tartalmazza a téma szempontjából releváns büntetőkollégiumi állásfoglalások és büntető jogegységi határozatok szövegét. A függelék mellett a szerzők egy jogszabály-mutatót is összeállítottak a könyvben említett jogszabályokról.

A „Kiskorúak a büntető igazságszolgáltatásban” című kötet hézagpótló szerepet tölt be a témával foglalkozó szakirodalom rendszerváltás utáni korszakában. Jelentősége főként abban rejlik, hogy egyetlen kötetben foglalja össze a kiskorúakra irányadó büntető anyagi- és eljárásjogi, szabálysértési jogi és büntetés-végrehajtási jogi ismeretanyagot, emellett ismerteti a kapcsolódó családjogi és gyermekvédelmi rendelkezéseket is.

A kötet rendkívül széles közönséget céloz meg: egyaránt hasznos lehet a jogot oktatók, a joghallgatók, a kiskorúak bűnözését kutatók, valamint a gyakorlatban dolgozó szakemberek (a bírák, ügyészek, ügyvédek, pártfogók, gyermekvédelemmel foglalkozók) számára.

A szerzők áttekintést adnak a kiskorúak büntetőjogi felelősségével foglalkozó elméletekről, valamint a hazai szabályozás történetéről. A hatályos szabályozást kritikus szemmel vizsgálják, felhívják a figyelmet a problémákra, kifejtik saját véleményüket, megoldási javaslatokat fogalmaznak meg. A kötet az életkori határok problematikáját is bemutatja. Itt emelném ki, hogy a szerzők a fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezések mellett a gyermekkorúakra irányadó szabályokat is részletesen tárgyalják, valamint rávilágítanak a gyermekkori és a fiatalkori bűnözés közötti kapcsolatra is. Nemcsak a kiskorú elkövetőkkel foglalkoznak, hanem a bűncselekmény áldozatává vált kiskorúak helyzetét is vizsgálják.

A kötet nemzetközi kitekintést is nyújt az olvasók számára: bepillantást ad más országok kiskorúakra vonatkozó szabályozásába (különös tekintettel a német szabályozásra), bemutatja a kiskorúak védelmével foglalkozó nemzetközi dokumentumokat, valamint megvizsgálja, hogy a hazai jogszabályok mennyiben felelnek meg az e dokumentumok által előírt követelményeknek.

A mű egészéről elmondható, hogy felépítése logikus, a szerzők nem ragaszkodnak a jogi szaksargonhoz, így a könyv fogalmazásmódja érthető, világos, stílusa választékos. A közérthetőséget szolgálja, hogy a kötet az elmélet bemutatása, a jogszabályszövegek elemzése mellett nagy hangsúlyt fektet a rendelkezések magyarázatára is. Számos összefoglaló, áttekintő táblázattal segítik elő az anyag könnyebb megértését. A büntetőeljárásról szóló fejezetben ugyan nincsenek táblázatok, itt a szerző példák segítségével világítja meg az egyes, bonyolultabb szabályok értelmét. A mű az elmélet mellett a joggyakorlatról is képet ad: a könyvet a bírósági határozatok, konkrét esetek ismertetése „élővé”, olvasmányossá teszi.

Számos, előbb felsorolt erénye mellett néhány praktikus kiegészítés növelhette volna a könyv értékeit. Hasznos lett volna önálló „Felhasznált irodalom” című fejezetben összefoglalni a szerzők által idézett szakirodalmat. Egyedül Bogár Péter, a harmadik fejezet szerzője szentelt külön oldalt az általa felhasznált művek felsorolásának, a többi szerzőnél ezeket csak a hivatkozásoknak lehet megtalálni.

A szerzők bizonyára a téma szerteágazó feldolgozásából és a mű alapvetően büntetőjogi és nem kriminológiai jellegéből adódóan alig foglalkoznak a kiskorúak bűnözésének okaival.

Zárszóként az egyik szerzőtárs, Margitán Éva gondolatait idézem: „Aligha vitatná ma már bárki, hogy a fiatalkori bűnözés a maga egész problematikájával „forradalmasította” a bűnügyi tudományok perspektíváját, megváltoztatta a célokat, átalakította a büntetőjogi eszközöket és újjáformálta az eszközök felhasználásának lehetőségeit, egyúttal humanizálta a büntetőjogot. Nem tekinthető talán eltúlzottnak az a feltételezés sem, hogy napjainkban (...) a kiskorúak felnőttektől eltérő megítélését és a gyermekek védelmét megfelelően és sokoldalúan biztosító eszközök révén újabb reformok előtt állunk.”(14.o.)

SÜMEGINÉ DR. TÓTH PIROSKA

VÁLOGATÁS A SZAKIRODALOMBÓL

Büntetőjog

FARKAS ÁKOS – RÓTH ERIKA A büntetőeljárás. Complex Jogi és Üzleti Kiadó, Bp., 2007.

Gazdasági jog

BÉLYÁ CZ IVÁN A vállalati pénzügyek alapjai. AULA Kiadó, Bp., 2007.
TORRÉS, OLIVIER Borháború. Tradíció vagy globalizáció? Alinea Kiadó,
Bp., 2006.

Közigazgatási jog

SZABÓ TIBOR Vagyongyarapodás és adóellenőrzés –
Hogyan bizonyítsuk be vagyonunk adózott forrását?
ADÓNET.HU Kft. Bp., 2007.

Munkajog

PRUGBERGER TAMÁS Munkajog a polgári jogban a globalizálódó gazdasági
viszonyok között. DEKK-DEÁJK, Debrecen, 2006.

PETRIK FERENC Tulajdonjogunk ma. HVG-ORAC Lap- és
Könyvkiadó Kft., Bp., 2007.

Általános téma

(-) Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica
Tomus LXVI., LXVI., LXVII., LXVIII. Szeged, 2006.

BIHARI MIHÁLY – PÁLFFY ILONA (SZERK.) Az Alkotmánybíróság határozatai 2006. I-II.
Magyar Hivatalos Közlöny-kiadó, Bp., 2007.

EGEDY GERGELY Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe.
HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Bp., 2007.

EÓRY VILMA Értelmező Szótár+. I-II. Tinta Könyvkiadó, Bp., 2007.

TOLCSVAI NAGY GÁBOR Idegen szavak szótára. Osiris Kiadó, Bp., 2007.